



prameny & studie

VODA V KRAJINĚ

68



Národní
zemědělské
muzeum



Národní
zemědělské
muzeum

**prameny
& studie**  **68**

Voda v krajině

NÁRODNÍ ZEMĚDĚLSKÉ MUZEUM, s. p. o.
2021

ISSN 0862-8483

*Časopis vychází za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Časopis vychází dvakrát ročně

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR

Evidenční číslo: MK ČR E 18799

© Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2021
ISSN 0862-8483

OBSAH

Úvodem	
Introduction	7
ODBBORNÉ ČLÁNKY	
<i>Michael Urban</i>	
Několik poznámek k vývoji vodního práva v Uhrách a na Slovensku Some Notes on the Development of Water Resources Law in Hungary and Slovakia	15
<i>Jan Husák, Pavel Mašláň</i>	
Hrazení bystřin na Valašsku Damming of Creeks in Moravian Wallachia	37
<i>Jana Melcrová</i>	
Historický odvodňovací systém loveckého zámku Ohrada A Historical Drainage System of Ohrada Hunting Lodge	59
<i>Pavel Novák</i>	
Voda v areálu parku a obory zámku Kačina Water in the Park and Deer Park of Kačina Chateau	73
<i>Jana Jakubská</i>	
Prameny ke studiu využívání vodních toků a hrazení bystřin na pracovišti Národního zemědělského muzea – podsírka Archiválie Sources for the Study of Water Courses and Damming of Creeks at the National Museum of Agriculture, subcollection Archival Materials	93
MATERIÁLY A ZPRÁVY	
<i>Michaela Zeinerová Brachtlová</i>	
Voda a využití vodních zdrojů ve Fotoarchivu Národního zemědělského muzea Water and Use of Water Resources in the Photo Archives of the National Museum of Agriculture	131
<i>Josef Nachlinger</i>	
Spolek „Vltavan“ v Purkarcí	143
<i>Miloš Hořejš</i>	
Seth M. Siegel: Budiž voda. Izraelská inspirace pro svět ohrožený nedostatkem vody	151

Pokyny pro autory	153
Redakční rada	163
Autoři textů	165

Vážení čtenáři,

dostáváte do rukou další, tentokrát monotematicky zaměřené číslo Pramenů a studií. Toto číslo je výstupem z interdisciplinární vědecké konference Voda, zemědělství, průmysl a právo po roce 1869. 150 let rakouského říšského vodního zákona – historické aspekty a aktuální problémy, která se konala u příležitosti uplynutí sto padesáti let od přijetí říšského zákona č. 93/1869 ř. z. ze dne 30. května 1869, který označujeme ve zkrácené formě jako rakouský říšský vodní zákon („říšský zákon č. 93/1869 ř. z. ze dne 30. května 1869, jenž se týče ustanovení o právě vodním, vyhrazených zákonodárství říšskému“).

Potřeba celkové reformy vodního práva byla nastolena již na Zemědělském kongresu ve Vídni (1849). Na základě tohoto požadavku vznikla první osnova vodního zákona (tzv. Vodní řád),¹ která sice nebyla schválena jako zákon, sloužila však jako základ dalších úprav, zejména jako základ osnovy z roku 1862. Výrazným inspiračním zdrojem se stala např. bavorská právní úprava.

Říšský vodní zákon z roku 1869 lze považovat za významný mezník v dějinách (nejen) českého vodního práva a předpis tvořící předěl mezi moderní etapou vodního práva v našich zemích a etapou staršího vodního práva sahajícího svými kořeny ke středověkému a raně novověkému českému právu. Vodní právo na našem území lze před rokem 1869 označit ještě jako nekodifikované právní odvětví, resp. právní odvětví kodifikované pouze částečně, popř. obsažené v kodifikacích jiných právních odvětví – civilní právo, Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 (ABGB). Je to také doba, kdy mezi prameny vodního práva řadíme také tzv. mlýnské řády, z nichž poslední byl vydán v roce 1814. Vodní právo stálo v této době na pomezí práva soukromého a práva veřejného. Všeobecný mlýnský řád z roku 1814 je příkladem veřejnoprávního předpisu, normy soukromoprávní nalezneme ve Všeobecném občanském zákoníku (ABGB). První polovina 19. století je v Evropě ve znamení vzniku moderních vodních zákonů. V našich zemích došlo k přijetí kodifikace vodního práva později, až v roce 1869. Rakouský říšský vodní zákon platil v jednotlivých zemích Předlitavska. Jelikož se jednalo o rámcový předpis, byly v jednotlivých zemích přijaty navazující zemské zákony, které v sobě zahrnovaly také ustanovení říšského vodního zákona. Vodoprávní normy obsažené v ABGB zůstaly v platnosti i po roce 1869, a to až do konce roku 1950.

¹ Předmětem silného odporu byla zásada obsažená v návrhu (později ve vodním zákoně), že tekoucí vody nemohou být předmětem „výhradního a vylučného“ vlastnického práva. Odpůrci návrhu se obávali ohrožení dosavadních „držebních“ práv.

Rámcový říšský vodní zákon byl publikován v ročníku 1869 Říšského zákoníku pro císařství rakouské (*Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*), částce 41, vydané a rozeslané dne 11. června 1869, na s. 379–384. Samotný zákon byl jako předpis označen číslem 93, ze dne 30. května 1869. Z navazujících zemských vodních zákonů uvedme český (č. 71/1870 čes. z. z.), moravský (č. 65/1870 mor. z. z.) a slezský (č. 51/1870 slez. z. z.) zemský vodní zákon. Od roku 1908 se uvažovalo o novelizaci vodních zákonů. Do vzniku nového československého státu však došlo pouze k dílčím úpravám, zejména v oblasti melioračních prací a v rybníčních záležitostech.² Říšský vodní zákon a tři zmíněné zemské vodní zákony byly v roce 1918 recipovány do československého právního řádu.

V období první republiky se projevovaly snahy o vydání nového jednotného vodního zákona, platného na celém území Československé republiky, k čemuž nakonec nedošlo, a český vodní zákon z roku 1870 tak platil až do konce roku 1954, kdy byl nahrazen novým zákonem o vodním hospodářství, platným od 1. 1. 1955. Nutno ovšem podotknout, že v období Protektorátu Čechy a Morava došlo ke zrušení slezského a moravského zákona, dále k úpravě a rozšíření platnosti českého zemského vodního zákona na celé území Protektorátu Čechy a Morava. Upravený český zemský zákon byl znovu publikován jako příloha vládního nařízení č. 305/1942 Sb. z. a n. V této podobě tak platil až do zmíněného roku 1955.

Vodní zákon z roku 1869 obsahuje 29 paragrafů a je členěn do 8 oddílů. První oddíl pojednává o právní povaze vod, druhý oddíl obsahuje pravidla o používání veřejných vod (vody, plavení vorů, říční plavba), třetí oddíl popisuje používání a správu soukromých vod, čtvrtý oddíl pojednává o právu k rybolovu, pátý oddíl upravuje vodní společenstva, šestý oddíl pojednává o vodních stavbách,³ sedmý oddíl hovoří o svěření tvorby prováděcích předpisů zemským sněmům, osmý oddíl upravuje intertemporální ustanovení.

Tabulka 1 Základní části rakouského říšského vodního zákona

Částka I.	<i>O právní vlastnosti vod</i>	§§ 1–6
Částka II.	<i>O užívání vod veřejných k plavení na vořích a loděch a ku převážení, a o právech a povinnostech držitelů břehů</i>	§§ 7–9
Částka III.	<i>O užívání a vedení vod soukromých</i>	§§ 10–18
Částka IV.	<i>O těch, kteří mají právo lovit ryby</i>	§ 19
Částka V.	<i>O společenstvech vodních pro ochranné a úpravné stavby a pro zřízení k vysušování a zvlažování pozemků</i>	§§ 20–25
Částka VI.	<i>O povinnostech držitelů soukromých, přispívati na stavby vodní, konané nákladem státním nebo zemským</i>	§ 26
Částka VII.	<i>O příslušnosti sněmu, vydávati nařízení k vykonání tohoto zákona</i>	§ 27
Částka VIII.	<i>Kdy tento zákon nabude platnosti a kdo ho má ve skutek uvést</i>	§§ 28–29

² Zakládání, údržba, užívání a rušení rybníků.

³ *O povinnostech držitelů soukromých přispívati na stavby vodní, konané nákladem státním nebo zemským.*

Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich.

XII. Stück. — Herausgegeben und verfenbet am 11. Juni 1869

93.

Gesetz vom 30. Mai 1869,

betreffend die der Reichsgesetzgebung vorbehaltenen Bestimmungen des Wasserrechtes,

Mit Zustimmung beider Häuser des Reichsrathes habe Ich anzuordnen wie folgt:

I. Abschnitt.

Von der rechtlichen Eigenschaft der Gewässer.

§. 1. Die rechtliche Eigenschaft der Gewässer ist nach den Grundsätzen des allgemeinen bürgerlichen Rechtes und insbesondere nach den Bestimmungen der §§. 2 — 7 dieses Gesetzes zu beurtheilen.

§. 2. Flüsse und Ströme sind von der Stelle an, wo deren Verbindung im Recht mit Schiffen oder gebundenen Flößen beginnt, mit ihren Seitenarmen öffentliches Gut, und behalten diese Eigenschaft auch dann, wenn diese Verbindung zeitweise unterbrochen wird oder gänzlich aufhört.

§. 3. Auch die nicht zur Fahrt mit Schiffen oder gebundenen Flößen dienenden Strecken der Ströme und Flüsse, sowie Bäche und Seen und andere fließende oder stehende Gewässer sind öffentliches Gut, in soweit sie nicht in Folge gesetzlicher Bestimmungen oder besonderer Privatrechtsmittel Jemandem zugehören.

Die den Reichshäuptorten beschriebenen Vorschriften des allgemeinen bürgerlichen Rechtes werden hierdurch nicht berührt.

§. 4. Nachstehende Gewässer gehören, wenn nicht von Andern erworben, dem Grundbesitzer:

- a) das in seinen Grundstücken enthaltene unterirdische und aus denselben zu Tage quellende Wasser, mit Ausnahme der dem Salzmonopole unterliegenden Salzquellen und der zum Bergregale gehörigen Gesteinssäfte;
- b) die sich auf seinen Grundstücken mit atmosphärischen Niederschlägen ansammelnden Wässer;
- c) das in Brunnen, Teichen, Gießern oder andern auf Grund und Boden des Grundbesitzers befindlichen Behältern oder in von denselben zu seinen Privatwärdern angelegten Kanälen, Röhren u. eingeschlossene Wässer;

Dne 15. listopadu 2019 se v prostorách Národního zemědělského muzea konala konference. Předkládané monotematické číslo bylo touto konferencí volně inspirováno a vzniklo z části na základě přepracovaných konferenčních příspěvků. Ačkoli téma konference bylo vymezeno široce, a konference tak byla otevřena příspěvkům z různých oborů souvisejících s vodou a vodním právem, bylo nakonec možno rozdělit přihlášené příspěvky do několika tematických skupin:

- Vodní právo v Čechách a vodní právo na Slovensku
- Hrazení bystřin
- Voroplavba
- Znečištění vod
- Zámky, parky a voda

Program konference byl rozdělen do dvou bloků, dopoledního a odpoledního, s přestávkou na oběd. Na začátku odpoledního bloku si účastníci konference mohli prohlédnout expozici NZM Voda v krajině. Dopolední blok moderoval Jiří Šouša ml., odpolední blok Michael Urban. Celkem bylo na konferenci přihlášeno deset příspěvků, z nichž nakonec zaznělo devět. Sedm z nich zde v různé podobě otiskujeme, ať je to ve formě článku, případně zprávy. Konferenci zahájil v 10 hodin dopoledne a úvodní slovo pronesl Jiří Šouša ml. Následovala vstupní přednáška Michaela Urbana na téma Říšský vodní zákon z roku 1869. Na ni navázal tentýž přednášející příspěvkem věnujícím se vývoji vodního práva v Uhrách a na Slovensku (Několik poznámek k vývoji vodního práva na Slovensku). Další referát byl již z tematické skupiny Hrazení bystřin. Jeho autory byli Jan Husák a Pavel Mašláň, kteří se věnovali problematice hrazení bystřin na Valašsku. Následující příspěvek týkající se voroplavby na Vltavě, s názvem Spolek Vltavan v Purkarcí, přednesl jednatel tohoto spolku Josef Nachlinger. Jednatel purkareckého Vltavanu dorazil na konferenci v členském spolkovém kroji. Na webových stránkách Vltavanu v Purkarcí naleznete také část fotografií z konference.⁴ Příspěvkem o voroplavbě byl uzavřen dopolední blok.

Odpolední blok byl zahájen Pavlem Rosendorfem. Jednalo se o přednášku Vývoj znečištění vod dusíkem a fosforem s ohledem na změny v zemědělském hospodaření od roku 1960 po současnost. Poté následovaly dva příspěvky ze skupiny Zámky, parky a voda. Oba se týkaly objektů, v nichž má Národní zemědělské muzeum své pobočky. Prvním z nich byl příspěvek Jany Melcrové Barokní odvodňovací systém loveckého zámku Ohrada. Druhý pak přednesl Pavel Novák (Voda v zámeckém parku na Kačíně). Poslední dva referáty náležely do tematické skupiny Hrazení bystřin a využití vodních toků a věnovaly se vodohospodářské pramenné základně. Jednalo se o příspěvek Jany Jakubské (Prameny ke studiu využívání vodních toků a hrazení bystřin na pracovišti Národního zemědělského muzea) a o přednášku Michaely Zeinerové Brachtlové (Hrazení bystřin a využití vodních toků ve Fotoarchivu NZM). V závěru konference byl promítán film Poslední vor, z roku 1971.⁵

⁴ Fotografie z konference na webových stránkách Vltavanu Purkarec, dostupné online: <<https://www.vltavan-purkarec.cz/2019-1/konference-v-nzm.>> [27. 8. 2021].

⁵ Jednu z verzí tohoto filmu můžete zhlédnout v 15.–17. dílu televizního cyklu Vltava v obrazech, dostupné online: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/873537-hledani-ztraceneho-casu/201324246000290-vltava-v-obrazech-15.>> [27. 8. 2021].

Organizační výbor konference děkuje všem přispěvatelům, účastníkům konference, a zejména Národnímu zemědělskému muzeu za převzetí záštity jejím konáním. Zvláštní poděkování patří Oddělení muzeologie a kurátorce fondu Archiválie. Doufáme, že toto číslo Pramenů a studií nalezne své místo v knihovnách čtenářů a alespoň částečně upozorní na zajímavou a poučnou problematiku právních otázek spojených s vodou. Především má být důstojnou připomínkou 150 let od vzniku prvních moderních vodoprávních předpisů na území dnešní České republiky. Zdaleka však nemůže pokrýt celou šíři vytčené problematiky, u níž je nutný další navazující výzkum.

Před konáním konference byla založena na sociální síti Facebook stránka „150 let od přijetí říšského vodního zákona“ (@vodnipravo150let), na které organizační výbor konference i v budoucnu hodlá shromažďovat vybrané zajímavosti spjaté s historií a současností vody a vodního práva.

Michael Urban



Jez u Borkovcova mlýna v Ledčkovici na řece Sázavě. Zdroj: foto Michael Urban (2018).



Jez u Borkovcova mlýna v Ledčkovici na řece Sázavě, pohled po proudu. V pozadí silniční most v Ledčkovici. Zdroj: foto Michael Urban (2018).

ODBORNÉ ČLÁNKY



Jez Kuchelník – propust (řeka Sázava, Rataje nad Sázavou) Zdroj: foto Michael Urban (2020).



Pod propustí sázavského jezu u mlýna Kuchelník. Zdroj: foto Michael Urban (2020).

NĚKOLIK POZNÁMEK K VÝVOJI VODNÍHO PRÁVA V UHRÁCH A NA SLOVENSKU

SOME NOTES ON THE DEVELOPMENT OF WATER RESOURCES LAW IN HUNGARY
AND SLOVAKIA

Michael Urban

Abstrakt: Předmětem článku je příspěvek k vývoji vodního práva na území Slovenska a Uher. Autor se zaměří na popis vybraných historických uherských (slovenských) vodoprávních předpisů a popíše dosavadní stav výzkumu vývoje vodního práva na Slovensku. Vývoji vodního práva v Uhrách a na Slovensku a porovnání těchto právních úprav nebyla dosud v české právní literatuře věnována větší pozornost. Práce pojednávající o této problematice se věnovaly převážně vývoji vodního práva na území dnešního Slovenska po roce 1885. Vývoj vodního práva před rokem 1885 byl zcela opomenut.

Abstract: This article contributes to mapping of the development of water resources law in the territory of Slovakia and Hungary. The author focuses on description of selected historical Hungarian (Slovak) measures that dealt with water resources and presents an overview of existing research on the development of water resources law in Slovakia. Czech legal literature so far paid little attention to the evolution of legislation pertaining to water resources in Hungary and Slovakia, or to a comparison of the two systems. Studies dealing with this subject tend to focus on the development of water law in the territory of current Slovakia after 1885; earlier developments have so far escaped the attention of researchers altogether.

Klíčová slova: vodní zákon; vodní právo; voda; Uhry; Slovensko.

Keywords: water resources law; water rights; Hungary; Slovakia.

Během přípravy materiálů k doktorské disertaci o vývoji vodního práva na území našeho státu jsem si kladl otázku, jaký byl vývoj vodního práva a příbuzných oborů na území dnešní Slovenské republiky, tedy státu nám kulturně, historicky i právně blízkého, s nímž území dnešní České republiky bylo od roku 1918 do konce roku 1992 součástí jednoho státního celku, Československé republiky. Tato otázka mě posléze přivedla k myšlence zabývat se také vývojem vodního práva v Uhrách a Maďarsku, kde v důsledku specifických geografických a hydrografických poměrů mají vodohospodářské aktivity, vodní hospodářství a vodní právo dlouhodobou nepřetržitou tradici.

Máme-li zmínit důležité okolnosti vývoje vodního práva, musíme brát v úvahu také geografické charakteristiky Uher jako území s výskytem velkých vodních toků. Zhruba před 150 lety byla započata regulace řeky Tisy. V této době se zátopové území rozkládalo přibližně na 10 000 km². Regulace řek umožnila větší možnost využití půdy v zemědělství.¹ Oblast Uher byla odedávna sužována povodněmi, k nejničivěj-

¹ BABÁK, Krisztina, A magyar vízügyi törvények a kezdetektől napjainkig, s. 1, dostupné online: <http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/babak_krisztina.pdf> [3. 11. 2019].

ším patřila povodeň z roku 1775 a z roku 1838 v Budapešti, důvodem byla nedosta-
tečná regulace řek.²

Největší a nejvýznamnější řekou na území Maďarska je Dunaj, do jehož povodí
spadá území dnešního Maďarska. Tvoří část hranice mezi Maďarskem a Slovenskem,
po opuštění Bratislavy teče jihovýchodním a východním směrem. U města Vác se stá-
čí k jihu. Území dnešního Maďarska opouští u Moháče, protéká přibližně po hranici
mezi Chorvatskem a Srbskem a dále pokračuje do Srbska.³ Na Dunaji leží také hlavní
město Maďarska, Budapešť.

Řeka Tisa je druhou nejvýznamnější řekou Maďarska. Do Dunaje se vlévá na
území Srbska, severně od Bělehradu. Nejnižší bod Maďarska se nachází v místě, kde
Tisa opouští území Maďarska, poblíž Segedína. K dalším významným maďarským
řekám (dříve ležícím na území Uherska, resp. Zalitavska) řadíme například Drávu,
Rábu, Ipeľ, Bodrog, Slanou, Kriš (Körös), Maruši a Sió. Na území Maďarska se také
nacházejí jezera, k nejvýznamnějším patří Blatenské jezero, Neziderské jezero a je-
zero Velence.

Dosavadní stav výzkumu vývoje vodního práva v Uhrách a na Slovensku

Prvním autorem, který představil české právnické veřejnosti na českém území otázku
uherského vodního práva, byl v roce 1870 Karel Jičínský,⁴ autor první obsáhlé česky
psané práce o vodním právu.⁵ Jičínský ve své knize poukázal na uherské prostředí na
dvou místech, a sice, když doporučoval zavedení Valenciánského zavlažovacího sys-
tému v oblasti „uherské pláně“, v Potisí a Podunají. Uvádí k tomu následující: „*Valen-
ciánský systém hodil by se tedy nepochybně pro uherskou pláň, na Potisí a Podunají.
Velká trať řeky Tisy jest již upravena a do pevných břehův vehnána, dobrý začátek jest
učiněn a záleží na tom, učiniti krok dále, totiž vésti vodu z Tisy do postranních průplavů
a odtud do soustavy struh na nepřehledné pusty. Na Dunaji však ani pro úpravy řeky
mnoho nečiněno, pročež ani na závlahu mysliti nelze.*“⁶

Jičínský rovněž předložil stručný úvod do uherského vodního práva, když poukázal
na článek otištěný v časopisu redigovaném tehdy prof. JUDr. Josefem Slavičkem, zná-
mým veřejnosti především ve spojení s trestním právem.⁷ Jednalo se o článek publi-

² JUHÁSZ, István, Önkéntes adóbol-fejldőtünk a reformkorban, dostupné online: <<https://ado.hu/ado/onkentes-adobol-fejldotunk-a-reformkorban/>> [7. 11. 2019].

³ Hradý, Jeskyňe a vína Attilova kraje, dostupné online: <<https://www.omt.cz/incentivni-programy/evropa/maďarske-hradý-a-jeskyne.htm>> [7. 11. 2019].

⁴ JUDr. Karel Jičínský (1831–1910).

⁵ JIČÍNSKÝ, Karel, Vodní právo, Praha 1870.

⁶ Tamtéž, s. 213.

⁷ JUDr. Josef Slaviček, c. k. mimořádný profesor práv v Praze. Narodil se dne 10. března 1818 v Tišicích u Brandýsa nad Labem. Zemřel dne 27. září 1867. Absolvoval akademické gymnázium a právnickou fakultu v Praze, kde promoval roku 1845. V roce 1849 se stal auskultantem, roku 1851 soudním adjunktem v Hradci Králové. V roce 1858 byl povolán za řádného profesora civilního a trestního řádu na právnickou akademii v Bratislavě. Roku 1861 byl jmenován prvním mimořádným profesorem trestního práva pro české přednášky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. V roce 1866 vydal Úvod ve studium trestního práva. Přispíval taktéž do časopisu Právník – uveřejnil zde články O notářství, Upomínky na tak zvané soudy boží (ordály), Viktorin Kornelius ze Všehrd (Řeč na počátku českých přednášek v právu trestním, dne 9. října 1861 v Karolinu). Zanechal rukopis Naučná kniha o právé trestním

kovaný v roce 1860 v časopisu Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege zunächst in Ungarn, Kroatien und Slavonien, Siebenbürgen, Serbien und dem Temeser Banate. Text byl otištěn po částech v čísle 7, 11, 12 a 13. Autorem článku byl JUDr. Franz Richter, místopředseda sekretář v Budíně.

Jičínský z tohoto článku uvádí: „V Uhrách rozeznáváno taktéž veřejný majetek a soukromý, k onomu čítáno veletoky, k tomuto ostatní vodstvo na zemi i pod ní, ať si již teklo neb ne. Uznáno dále ode dávna, že jest toto poslednější vlastnictvím gruntovního pána čili vrchnosti; neboť ve starých listinách stojí: ‚donamus possessionem cum aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumque clausuris, paludibus et aquarum decuribus, hortis, pomeriis, molendinis et eorundem locis.‘ — Toto právo nikdy a nižádným zákonem zrušeno nebylo, platí tedy až podnes, ba nejnovějšími zákony znova uznáno a potvrzeno jest zejména:“⁸

1. právo stavěti mlýny a jiná díla při vodě, 2. výhradné právo lovití ryby (patenty z 2. března 1853), 3. právo stavěti mosty, převozy a vybírati mýto nebo převozné. — Jako všude, tak obmezovalo se i tu vlastnictví na některá toliko práva; tím samým událo se, že se ku prospěchu veřejného práva vedle vlastnictví také ještě jiná práva vyvinula, jimiž se úplně vlastnictví jakžtakž svíralo; taková práva byla: 1. vrchnost nesměla ničeho podniknouti, čím by se přirozený tok pobřežníkům na škodu rušil; 2. nesměla stavěti jezy, mlýny neb jiné stroje takovým způsobem, aby se bylo povodně obávati, nebo aby se plavba kazila. V takovém případě musely se stroje odstraniti, a bylo-li třeba, jezy, hráze neb jiná chrániidla stavěti. Ona musela dále trpěti: 1. aby se každý napiti, koupati, skot napájeti a plaviti směl; 2. aby se při požáru vody užívati mohlo; 3. aby každý na svém gruntě studně kopati směl, třeba by tím sousedu vody ubíral; 4. ona musela starati se o to, aby byla tekoucí voda vši překážky plavbě prosta; 5. kde jest obyčej, že se od soboty (4 hodin odpoledne) až do neděle po 24 hodin voda z řeky na zavlažování luk a zahrad brává, musí vrchnost trpěti, aby pobřežník vodu vyváděl, děje-li se to neškodlivým způsobem.“⁹

Výklady vodního práva v systému uherského správního práva nalezneme ve dvou pracích, a sice v díle Antona Viroszila z roku 1865¹⁰ a v díle Gejzy Ferdinandyho z roku 1909.¹¹ První práce popisuje uherské právo v době, kdy v Uhrách ještě platil zákonný článek X/1840. Druhá pak vykládá systém uherského vodního práva již postavený na zákonném článku XXIII/1885. Z hlediska horního práva, oboru, který je s vodním právem také spjat, je důležitá kniha Arpáda Sipose z roku 1872.¹²

V období první československé republiky se problematikou vodního práva platného na Slovensku (a Podkarpatské Rusi) v roce 1935 zabývali Fajnor a Záturecký v jejich

ve 2 dílech. NAVRÁTIL, Michal, Almanach československých právníků: životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby, Praha 1930, s. 407.

⁸ JIČÍNSKÝ, K., Vodní právo, c. d., s. 66.

⁹ Tamtéž, s. 67.

¹⁰ VIROSZIL, Anton, Das staats-recht des Königreichs Ungarn: vom standpunkte der geschichte, und der vom Beginn des reiches bis zum Jahre 1848, bestandenen Landes-Verfassung, Pest 1865.

¹¹ FERDINANDY, Gejza, Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer, Hannover 1909.

¹² SIPOS, Arpád, Magyar Bányajog, Nagyvárad 1872. Zde zejména výklad k § 105 na s. 283–289.

Nástinu soukromého práva platného na Slovensku.¹³ O rok později, v roce 1936, byla vydána sbírka vodoprávních předpisů platných na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Předpisy byly přeloženy do slovenštiny.¹⁴ K porovnání právní úpravy platné v českých zemích a na Slovensku a Podkarpatské Rusi přispěl zejména Roučkův-Sedláčkův komentář k Všeobecnému občanskému zákoníku¹⁵ a Laštovkův výklad vodního práva ve Slovníku veřejného práva československého.¹⁶

Roku 1990 porovnal v časopisu Správní právo vývoj vodního práva v českých zemích a na Slovensku Jozef Klapáč.¹⁷ Nejnověji pojednal o vývoji vodního práva na Slovensku, avšak pouze o období od roku 1885, Jaroslav Demko, a to v roce 2012.¹⁸ O čtyři roky později vydal svou knihu o dějinách lesnictví na Slovensku, s příslušnými přesahy taktéž pojednávající o otázkách vodoprávních, Viliam Stockmann.¹⁹ Z literatury maďarské provenience stojí za zmínku zvláště článek Arpada Vargy z roku 2010,²⁰ dále obsáhlý sborník Voda a společnost v Maďarsku od středověku do 20. století,²¹ vydaný v roce 2014,²² a také článek Krisztiny Babák popisující vývoj maďarských vodních zákonů.²³

Nástin periodizace dějin vodního práva v Uhrách a na Slovensku

Nejprve je třeba zabývat se periodizací vývoje vodního práva v Uhrách a na Slovensku. Lze říci, že vývoj vodního práva na Slovensku je niterně spjat s vývojem vodního práva v Uhrách. Jelikož však po roce 1918 mělo: Slovensko a zbytek Uher, na jehož části území vznikl nový stát (Maďarsko), odlišné osudy, musíme po roce 1918 hovořit odděleně o vývoji vodního práva v Maďarsku a odděleně o vývoji vodního práva na Slovensku, případně dalších územích náležejících k Zalitavsku (Podkarpatská Rus, Uherské Chorvatsko, část Uher připadnuvší po první světové válce k Rumunsku).

¹³ FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf, Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banske právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákoníka občianskeho, zhotoveného superrevíznou komisiou), Bratislava 1935.

¹⁴ PELIKÁN, Eduard – ZUBEK, Vojtech – ROSÍK, Jan, Vodné právo na Slovensku: vodný zákon a predpisy s ním súvislé, Bratislava 1936.

¹⁵ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír, Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Praha 1998.

¹⁶ Vodní právo (heslo): Slovník veřejného práva československého. [Svazek V, U až Ž], Brno 1938–1940.

¹⁷ KLAPÁČ, Jozef, Historickoprávny náčrt vývinu vodného práva na území ČSFR, Správní právo, 1990, č. 10, s. 84–103.

¹⁸ DEMKO, Jaroslav, Vývoj vodného práva na Slovensku, Ružomberok 2012.

¹⁹ STOCKMANN, Viliam, Dejiny lesníctva na Slovensku: chronológia dejinných udalostí v oblasti ochrany lesa, vývoja štátnej správy lesného hospodárstva a vývoja štátnych organizácií lesného hospodárstva, Bratislava 2016.

²⁰ VARGA, Árpád, Víz Világnapja 2010. Moe – Magyar Öntözési Egyesület, dostupné online: <<http://moe.hu/2010/03/03/viz-vilagnapja-2010-marcius-26/>> [7. 11. 2019].

²¹ Sborník obsahuje bohatý materiál k otázkám vodního hospodářství. Poukázat lze zejména na stati zabývající se jednotlivými etapami vývoje vodního práva a vodního hospodářství v Maďarsku.

²² HORVÁTH, Gergely Krisztian, Víz és társadalom magyarországon a középkortól a XX. század végéig, Budapest 2014.

²³ BABÁK, Krisztina, A magyar vízügyi törvények a kezdetektől napjainkig, dostupné online: <http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/babak_krisztina.pdf> [3. 11. 2019].

Jedno z možných traktování uherských (a slovenských) dějin je následující:

Období, kdy dnešní Slovensko a Maďarsko byly součástí jednoho státního celku:

1) Uherské království do roku 1526, 2) Uhersko v rámci Rakouské monarchie v letech 1526–1867, 3) období rakousko-uherského dualismu 1867–1918.

Slovensko v období po zániku Rakouska-Uherska:

1) Období první Československé republiky 1918–1938, 2) období druhé Československé republiky 1938–1939, 3) období existence Slovenského štátu 1939–1945, 4) Československá republika 1945–1947, 5) Československá republika po roce 1948 (1948–1989), 6) Česká a Slovenská federativní republika 1990–1992, 7) Slovenská republika po 1993.

Z **hlediska vodního práva** se lze přidržet následujícího členění:

1) Období od nejstarších dob do roku 1751, 2) období od roku 1751 do roku 1840, 3) období od roku 1840 do roku 1885, 4) období od roku 1885 do roku 1913, 5) období od roku 1913 do let 1918–1920, 6) období od roku 1920 do roku 1964.

Většina badatelů považuje za první moderní uherský vodní zákon, platný mj. na Slovensku, uherský zákonný článek XXIII z roku 1885, o vodním právu. Zákonný článek XXIII/1885 byl novelizován zákonným článkem XVIII/1913. Období mezi lety 1885–1918 se vyznačuje existencí dvou oddělených vodoprávních systémů, rakouského (předlitavského)²⁴ a uherského (zalitavského).

Území dnešního Slovenska bylo od roku 1867 až do rozpadu rakousko-uherské monarchie součástí Uher, resp. tzv. Zalitavska. Při výzkumu vývoje vodního práva na Slovensku musíme mít především na zřeteli, že vývoj vodního práva v Uhrách je nutno až do vzniku československého státu považovat za zcela samostatnou kapitolu dějin vodního práva.

Nejstarší dějiny vodního práva v Uhrách a na Slovensku do r. 1840

Pokud považujeme za počátek moderního vodního práva na Slovensku (a v Uhrách) rok 1885, mohli bychom na první pohled dojít k závěru o jakési zaostalosti uherského vodního práva, nebo o jeho opožděném vývoji ve srovnání s vývojem v českých zemích (a Předlitavsku). Takový názor je pochopitelně nesprávný a neudržitelný. Hovoříme-li o vývoji vodního práva na Slovensku do roku 1918, pak jej musíme vykládat v kontextu vývoje vodního práva v Uhrách a vycházet, pokud možno, z prací zabývajících se uherskými právními dějinami a z vodoprávní literatury maďarské proveniencí.

Někteří soudobí badatelé často hovoří o značném vlivu rakouského a českého vodního práva na vodní právo na Slovensku. Nezřídka však na Slovensko umísťují některé právní památky, které s uherským právním řádem přímo nesouvisejí, resp. v Uhrách a na Slovensku vůbec neplatily (Vladislavské zřízení zemské a dále Všeobecný mlýnský řád z roku 1814). Zařazují sem také Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 (ABGB). Na tomto místě je třeba zdůraznit, že otázka ABGB je komplikovanější, a bude proto pojednána blíže.²⁵

²⁴ Předlitavský systém vodního práva byl reprezentován říšským vodním zákonem č. 93/1869 ř. z., od jehož přijetí uplynulo v roce 2019 již 150 let. Na říšský vodní zákon z roku 1869 pak navazovalo 17 zemských vodních zákonů přijatých zemskými sněmy postupně v letech 1870–1871.

²⁵ V dalším výzkumu je třeba objasnit například působení přísežných mlynářů na hranicích Štýrska a Uher.

Všeobecně se soudí, že uherské vodní zákony byly v řadě prvků pokrokovější než rakouské zákony.²⁶ Uherské vodní zákony omezovaly soukromé vlastnictví vodních toků a soukromá práva k vodám vůbec.

Prvopočátky uherského vodního práva lze umístit do doby vzniku uherského státu, tedy do 10. století. Uherský stát byl do roku 1000 knížectvím, od roku 1000 pak královstvím, a to až do roku 1918.²⁷ Existence uherského státu byla od počátku spjata s velkými vodními toky, které se na jeho území nacházejí, ať již se jedná o horní Tisu, Hron, nebo především o Dunaj. Za vlády Štěpána I. došlo k rozdělení státního území na župy, jejichž správa byla svěřena županům.²⁸ Podobně jako v českých zemích bylo i v Maďarsku vodní právo spjata s lesnictvím a s právem lesním. Ochranu lesů vykonávali pro župana hajní, latinsky označovaní jako *custodes silvarum*, kteří v rámci ochrany lesů dohlíželi také na rybolov v lesních potocích, který si obvykle panovníci vyhrazovali pro sebe.

Již v 11. století máme na území Slovenska doklady o využívání vodních toků pro plavení dřeva, voroplavbu (slovensky *pltení dreva*), a sice v zakládací listině kláštera v Hronském Beňadiku. V této listině je zmíněno právo kláštera vybírat mýto z dřeva dopravovaného po Hronu. Důležité zmínky o vodě nalezneme také v městských privilegiích. Ovšem například v privilegiu pro Banskou Bystrici z roku 1255 právo rybolovu nebylo městu uděleno. Lze se domnívat, že šlo o projev důležitosti, kterou panovník lovu a rybolovu přikládal.²⁹

Řadu zmínek o vodoprávních poměrech nebo o vodních dílech nacházíme nejen v právních předpisech, ale zejména též v pramenech neprávního charakteru či v diplomatickém materiálu. Z roku 1435 například pochází zmínka o pilařském vodním mlýnu v účetní knize města Bardejov.³⁰

Roku 1514 bylo vydáno tzv. *Opus Tripartitum*³¹ Štěpána Verböczyho (1458–1541), které představuje významnou uherskou právní památku. V celkem 5 paragrafech zde nalezneme ustanovení dotýkající se lesů, nenajdeme tu však taková vodoprávní ustanovení, jako například v zemských zřízeních, typických (nejen) pro české země.

Někteří autoři zmiňují jako jedny z nejstarších vodoprávních předpisů zákonné články VIII/1451, XV/1464 a LXXXVIII/1492, o jejich významu a obsahu však blíže nepojednávají.³²

K dalším nejstarším důležitým předpisům vztahujícím se k vodám patří například zákonný článek XXVII/1613,³³ který se týkal stavby ochranných hrází proti povodním na Tise, ale i dalších uherských řekách.

²⁶ DEMKO, Jaroslav, *Vývoj vodního práva na Slovensku*, Ružomberok 2012, s. 21.

²⁷ STOCKMANN, Viliam, *Dejiny lesníctva na Slovensku: chronológia dejinných udalostí v oblasti ochrany lesa, vývoja štátnej správy lesného hospodárstva a vývoja štátnych organizácií lesného hospodárstva*, Bratislava 2016, s. 9.

²⁸ Župní zřízení prošlo rozsáhlým vývojem. Zahrnovalo nejen výkon státní správy, ale spojoval se v něm i prvek stavovské samosprávy.

²⁹ STOCKMANN, V., *Dejiny lesníctva*, c. d., s. 18.

³⁰ Tamtéž, s. 24.

³¹ Práce byla vydána v roce 1517 tiskem ve Vídni pod názvem „*Opus Tripartitum iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae partiumque adnexarum*“.

³² ŠILAR, Jiří, *K zákonné úpravě vodního hospodářství*, *Správní právo*, 1968, 1, č. 3, s. 154.

³³ 1613. évi XXVII. Törvénycikk hogy a Tisza és más folyók kiöntése ellen töltéseket készítsenek, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=61300027.TV>> [7. 11. 2019].

Lze konstatovat, podobně jako v českých zemích, že uherské vodní právo bylo úzce spjato s lesnictvím a voroplavbou. S voroplavbou a plavením polenového dříví souvisela potřeba budovat pomocná vodní díla. Například roku 1547 provedl lesmistr Wolfgang Hohenwarter obchůzku Hronu za účelem jeho úpravy pro plavení dřeva. Roku 1548 bylo kvůli tomu mezi obcí Majer a Banská Bystrica postaveno speciální vodní dílo, technické zařízení sloužící k zachycování po vodě dopravovaného dřeva, tzv. hrable. Toto zařízení způsobovalo vzestup hladiny řeky Hron, a tak bylo nutné zajistit, aby tímto vzestupem nebyly zatápěny pobřežní pozemky.³⁴ V roce 1560 pak byly poblíž obce Radvan postaveny ještě druhé, tzv. dolní hrable.³⁵

Produkce dřevní hmoty byla na Slovensku úzce spojena s fungováním důlních a hutnických provozů. Jedním z častých typů právních předpisů s omezenou územní platností byly, podobně jako v českých zemích, tzv. instrukce. S tímto typem pramene se setkáváme na Slovensku velmi hojně. Roku 1563 vydal Ferdinand I. instrukci pro královské komisaře, kteří měli provést prohlídku lesů a měďařského závodu v Banské Bystrici. Tato instrukce obsahovala mj. pokyn prověřit, zda je plavení dřeva prováděno ve vhodnou dobu.³⁶ Následujícího roku, 25. března 1564, vydal Ferdinand I. Řád pro banskobystrické lesní úředníky komorního panství, jehož cílem měla být ochrana komorních lesů. Čl. 8 tohoto předpisu ukládal lesmistrům dohlížet na vodní nádrže, hrable, hatě a další technická zařízení, zda jsou v dobrém stavu.³⁷

Jelikož vodní právo na Slovensku souviselo s lesnictvím a dopravou dřeva, nacházíme již v 16. století příslušné vodoprávní normy v lesních rádech a lesních zákonech. Roku 1565 byl vydán Maxmiliánův lesní řád (*Constitutio Maximiliana*), který se mj. zabýval výstavbou vodních přehrad sloužících při plavení dřeva.³⁸ Podle čl. 23 bylo povinností lesmistru zabezpečit, aby dřevařští mistři přiblížili vytěžené dřevo k vodním tokům již na podzim. Podle čl. 26 měli pak lesmistři uvážit, ze kterých lesů plavit dřevo po vodních tocích.

Shodně s vývojem v českých zemích bylo uherské vodní právo spjato s rybářstvím a výkonem rybářského práva. Roku 1553 vydal Rudolf II. tzv. Podunajský rybářský řád. Cílem tohoto předpisu mělo být zabránit masovému rybolovu a vyhynutí některých druhů ryb.³⁹ Roku 1604 byl přijat zákonný článek XIV/1604,⁴⁰ podle něhož bylo velitelům pohraničních vojenských jednotek a jim podřízenému mužstvu zakázáno chytat ryby a úhoře na šlechtických statcích.

Jedním z druhů lesů na Slovensku byly tzv. komorní lesy, k jejichž správě byly zřizovány zvláštní úřady, pečující kromě jiného také o plavení dřeva. Roku 1607 zřídila

³⁴ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 33.

³⁵ Tamtéž, s. 35.

³⁶ Tamtéž, s. 36.

³⁷ Tamtéž, s. 37.

³⁸ Tamtéž, s. 39.

³⁹ Tamtéž, s. 43.

⁴⁰ 1604. évi XIV. törvényikk hogy a véghelyek kapitányai, és ezek alkapitányai, meg a zsoldos katonák senkinék a pusztáját, szántóföldjét, erdőjét, vizét és egyebet erőszakkal el ne foglalják és jobbágyait be ne fogadják; és hogy az urak meg a nemesek fekvőjóságaira letelepedő jobbágyoktól dézsmát szedjenek és a földes uraknak a földbért vagy kilenczedet megadják, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=60400014.TV>> [7. 11. 2019].

Dolnorakouská komora Úřad lesního šafáře se sídlem v Brezně. Úkolem lesního šafáře bylo mj. zabezpečit, aby plavené dřevo nebylo vytahováno nebo vybíráno z vody, a zabránit tak ztrátovému plavení dřeva.

Významnými vlastníky lesů na Slovensku byly komposesoráty (közbirthokosság),⁴¹ jako zvláštní typ majetkového společenství, složeného ze spoluvlastníků pozemků a pastvin,⁴² fyzicky nedělitelného společného vlastnictví (lesů a pastvin) fyzických osob.⁴³ V instrukci pro oravské panství z roku 1620 bylo stanoveno, aby na břehy řek bylo přes zimu dovezeno dostatečné množství dřeva, ze kterého by mohly být stavěny pltě (vory), jež měly být splaveny při jarní vodě.⁴⁴ Na tuto instrukci navazovala instrukce z roku 1621 obsahující plavební řád pro pltě.

Podobně jako v českých zemích bylo také v Uhrách a na Slovensku plavené dřevo předmětem trestné činnosti a nejrůznějších spekulací. Roku 1622 sdělila Dolnorakouská komora Banskobystrické komorní správě, že se objevují případy ilegálního plavení plťi po Hronu až na území obsazené Turky. Komora tuto činnost zakázala pod trestem zabavení plaveného dřeva.

Také v Uhrách a na Slovensku měl stát zájem na klidném a nerušeném průběhu plavby. Dokladem této snahy je například zákonný článek XLII/1625,⁴⁵ který zabezpečoval svobodnou dopravu dřeva a zboží po Hronu. Banskobystrická komora neměla obyvatelstvu v této činnosti bránit.⁴⁶ Tento předpis je třeba z hlediska dějin vodního práva na Slovensku považovat za mimořádně významný, neboť obsahuje podobné normy, jaké byly na našem území obsaženy hlavně v zemských zřízeních.

V této době také řadíme mezi prameny lesního práva městské statuty. Roku 1629 byl vydán statut města Košice, který předepisoval minimální množství těžенého dřeva, a to z důvodu vysoké nákladnosti plavení dřeva.

Roku 1638 byl přijat zákonný článek LXV/1638,⁴⁷ který upravoval voroplavbu na Váhu a Hronu. Tento zákonný článek také znovu poukazyval na princip svobodné plavby dopravy dřeva, zakotvený zákonným článkem XLII/1625. Úředníkům Banskobystrické komory bylo zakázáno bránit volné plavbě dřeva po Hronu. Stejně tak bylo úředníkům hlohoveckého hradu a Šintavy zapovězeno bránit pltníkům z Liptova, Turce a Trenčína v plavení plťi po Váhu.⁴⁸

Vodoprávní tematiku nalezneme také například v roce 1649 ve sporu Kateřiny Széchyové s Banskobystrickou komorou. Čl. 6 uzavřené dohody hovořil o pile, kterou nechala Széchyová postavit v Bystré, čímž narušila plavení dřeva, a má ji tudíž

⁴¹ BRÁBEK, František, Příruční slovník maďarsko-český = Magyar-Cseh kézi szótár, Praha 1910.

⁴² Politický kalendář Podkarpatské Rusi, 1936, 1, s. 76.

⁴³ Terminologický slovník zeměměřictví a katastru.

⁴⁴ STOCKMANN, V., Dejiny lesnictva, c. d., s. 47.

⁴⁵ 1625. évi XLII. Törvénycikk a beszterczebányai kamarai tisztviselők az országlakókat a rézedények és a feldolgozásra szükseges egyeb készletek megszerezhetésében és szállithatásában ne gátolják, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62500042.TV>> [7. 11. 2019].

⁴⁶ STOCKMANN, V., Dejiny lesnictva, c. d., s. 48.

⁴⁷ 1638. évi LXV. Törvénycikk a rézedényeknek házi használatra való vásárlásáról és arról, hogy a beszterczebányai kamarai tiszték és mások, a faeszközöknek a Garam és Vág folyók segélyével való szabad szállítását büntetés alatt meg ne akadályozzák, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=63800065.TV>> [7. 11. 2019].

⁴⁸ STOCKMANN, V., Dejiny lesnictva, c. d., s. 51.

nechat demontovat. Podle čl. 11 bylo poddaným panství Lupča zakázáno užívat pro vlastní potřebu plavené dřevo, dřevo zachycené nebo na břeh vyhozené dřevo.⁴⁹

Roku 1665 bylo uloženo provizorovi na hradě Strečno dohlížet na ochranu vodních toků, aby do nich nezasahovaly cizí osoby (čl. 15 a 16). Vodní toky také měly být chráněny před devastací poddanými, kteří v nich svévolně chytali ryby.

Z roku 1674 pochází dohoda uzavřená mezi městem Brezno a Banskobystrickou komorou. Bod č. 4 této dohody zaručoval užívání lesů pro vlastní potřebu obyvatelům Brezna. Toto užívání ale podle dohody nesmělo ohrozit zájmy Banskobystrické komory, zejména plavení dřeva do Banské Bystrice.

Na konci 17. století (1691) došlo v Solivaru k vybudování cca 17 km dlouhého plavebního kanálu pro dopravu dřeva do solných dolů.⁵⁰

V průběhu 17. a 18. století došlo k přijetí několika zákonných článků dotýkajících se principu svobodné plavby a voroplavby. Jednalo se o články LXV/1638, LVI/1659,⁵¹ XIII/1723⁵² a XV/1723.⁵³ Těmito zákonnými články byla zabezpečena Banskobystrická komoře svobodná plavba vorů (plťí) po řece Hron. Z tohoto důvodu byla na horných hrablích vybudována vorová propust' (průplav). Ke sporu došlo, když byla volná plavba odepřena vorům z muránského panství. To využilo vedlejší (původní) koryto Hronu k vybudování samostatného plavebního kanálu nazvaného Kohárka. Tímto kanálem bylo možno obeplout tzv. dolní hrable.

Roku 1747 vydala Marie Terezie lesní řády pro horní města. V části týkající se Banské Bystrice, čl. 12, je znovu potvrzena platnost zákonného článku LVI/1659, potvrzeného zákonným článkem XV/1723, podle kterého mohli obyvatelé Banské Bystrice bez překážek ze strany Komory plavit vory po řece Hron. Museli se ale prokázat potvrzením banskobystrického magistrátu, že plavené dřevo je určeno pro vlastní potřebu.⁵⁴

Roku 1749 vznikla instrukce určená pro likavské panství, jejíž článek 20 hovořil o tom, že rybolov ve vodách se vyhrazuje pouze panstvu a je poddaným a cizím osobám je zakázán. Roku 1750 byla vydána instrukce pro lesní úřad smolnického měďařského podniku. Podle čl. 8 měl personál lesního úřadu ve Smolníku připravovat dřevo k plavbě a opravovat nebo budovat nové suché i vodní smyky k dopravě dřeva. Čl. 10 se týkal myslivosti a rybolovu. Lesní personál se měl starat, aby nedocházelo k případům pytláctví, zejména v období rozmnožování.⁵⁵

Roku 1762 došlo ke spojení komorních panství Hrádok a Likava. Při této příležitosti byla vydána nová instrukce, jejíž čl. 13 vyhrazoval rybolov panství, a byl zakázán stejně tak cizím jako poddaným.⁵⁶

⁴⁹ Tamtéž, s. 53.

⁵⁰ Tamtéž, s. 58.

⁵¹ 1659. évi LVI. törvénycikk a magyar kamara dézsmájának szállításától és cséplésétől a földesurak ne tiltsák el jobbágyaikat, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=65900056.TV>> [7. 11. 2019].

⁵² 1723. évi XIII. Törvénycikk a harminczadosok kihágásairól, s némely harminczadok eltörléséről.

⁵³ 1723. évi XV. Törvénycikk a száraz és nem szükséges vámonknak, még a folyóvizieknek is, eltörléséről, s a zsidók elmozdításáról.

⁵⁴ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 64.

⁵⁵ Tamtéž, s. 67.

⁵⁶ Tamtéž, s. 72.

Nakonec byl v prosinci 1769 vydán Lesní řád pro Uhersko.⁵⁷ Tento právní předpis se stal základem pro koncept trvale udržitelného rozvoje lesů. Čl. 48 hovořil o odvodnění lesů na močálovitě půdě. Čl. 49 pojednával o říčních ostrovech (Dunaje, Tisy, Drávy, Váhu), na nichž měly být, pokud možno, zakládány lesy topolové, vrbové a březové.⁵⁸ Čl. 52 se zabýval dopravou/přibližováním dřeva po menších vodních tocích.

Roku 1807 byl přijat zákonný článek XVII/1807, o vodních dílech podnikaných na náklady soukromých osob.⁵⁹

Roku 1832 založil hrabě István Széchenyi společnost pro stavbu mostu v Budapešti. Roku 1836 byla zahájena výstavba pevného mostu spojujícího Pest s Budou, a to na základě zákonného článku XXVI/1836, o výstavbě stálého mostu v Budapešti. Stavební práce začaly v roce 1839 a most byl slavnostně otevřen 20. listopadu 1849.

K významným vodohospodářským inženýrům patřil například Pál Vásárhelyi,⁶⁰ který se podílel na splavnění Železných vrat, na regulaci, výstavbě kanálu Fertő a melioraci oblasti Hanság.⁶¹ Již v 18. století byl vybudován kanál Dunaj – Tisa – Dunaj, dokončený roku 1802.⁶² Roku 1840 byl sice přijat zákonný článek XXXVIII/1840, o výstavbě kanálu Dunaj–Tisa,⁶³ ten však nebyl dokončen.

Vodoprávní ustanovení nalezneme v této době také v předpisech spadajících do oblasti práva rybářského.⁶⁴

Zákonný článek X/1840, o vodách a kanálech

Přímým předchůdcem UZČVP (zákonný článek XXIII/1885), poprvé souhrnněji upravujícím vodoprávní otázky v Uhrách, byl zákonný článek X/1840 (dále jen ZČOVK), o vodách a kanálech („X. *Gesetzartikel Von den Gewässern und Canälen*“).⁶⁵ Vydání tohoto článku předcházely zákonný článek IX/1840, o polní policii⁶⁶ (dále jen ZPOLPOL), který rovněž obsahoval několik ustanovení dotýkajících se vod, jednalo se o §§ 33, 35, a 42.

§ 33 ZPOLPOL zakotvoval zákaz rybolovu a chytání pijavic ve stojatých nebo tekoucích vodách či kanálech bez povolení vlastníka. § 35 ZPOLPOL zakazoval ničení vodních struh podél silnic. § 42 ZPOLPOL umožňoval máčení konopí a lnu pouze ve vodách, které k tomu byly určeny vlastníkem, městskou správou apod. („*Hanf und Lein einzuweichen ist [...] nur in solchen Wässern gestattet...*“).

⁵⁷ Holz und Waldordnung für das Königreich Ungarn.

⁵⁸ STOCKMANN, V., Dejiny lesnictva, c. d., s. 82.

⁵⁹ JUHÁSZ, István, Őnkéntes adóból fejlődtünk a reformkorban, dostupné online: <<https://ado.hu/ado/onkentes-adobol-fejlodtunk-a-reformkorban/>> [7. 11. 2019].

⁶⁰ Heslo Vásárhelyi, Paul: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 49. Theil, Vídeň 1884, s. 298 an., dostupné online: <[https://de.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1l_V%C3%A1s%C3%A1rhelyi_\(Wasserbautechniker\)](https://de.wikipedia.org/wiki/P%C3%A1l_V%C3%A1s%C3%A1rhelyi_(Wasserbautechniker))> [7. 11. 2019].

⁶¹ JUHÁSZ, István, Őnkéntes adóból fejlődtünk a reformkorban, dostupné online: <<https://ado.hu/ado/onkentes-adobol-fejlodtunk-a-reformkorban/>> [7. 11. 2019].

⁶² Donau-Theiß-Donau-Kanalsystem, dostupné online: <<https://de.wikipedia.org/wiki/Donau-Thei%C3%9F-Donau-Kanalsystem>> [7. 11. 2019].

⁶³ 1840. évi XXXVIII. Törvénycikk a Dunát a Tiszával összekötő csatornáról.

⁶⁴ Roku 1836 byl vydán zákonný článek VI/1836, o myslivosti, jehož § 8 zdůrazňoval, že kromě práv uvedených v urbáři nemají poddaní právo lovit ryby.

⁶⁵ 1840. évi X. törvénycikk, vizekről és csatornákról.

⁶⁶ 1840. évi IX. törvénycikk a mezei rendőrségről.

Nyní již přejděme k samotnému ZČOVK. Podle § 1 ZČOVK bylo zakázáno jakým-koli způsobem nebo činnostmi omezovat přirozený odtok vod ke škodě jiných osob.⁶⁷ V případě, že z této škodlivé činnosti povstala žaloba („Klage“), bylo povinností komitátu, městského nebo oblastního magistrátu („Comitat, Stadt- oder Districts-Magistrat“) vyslat na místo deputaci.⁶⁸ Úkolem deputace bylo provést výslech stran a vyšetřit veškeré okolnosti dotýkající se žaloby. V nezbytných případech mohla deputace nechat zhotovit potřebné výkresy a plány („auch Zeichnungen und Pläne verfertigen lassen...“). Mělo být také dbáno ustanovení zákonného článku XIV/1751. Pokud by stavba, která omezuje přirozený odtok vody („Abfluss“), byla upravena (změněna) tím způsobem, že by vodě sice byl umožněn volný odtok, ale změna by přesto způsobovala škodu vlastníku sousedního pozemku, měla deputace sdělit své stanovisko nejbližší generální kongregaci, nebo ho předat městskému či oblastnímu magistrátu. Příslušný soud pak musel o zmíněné žalobě rozhodnout. Pokud by vodní dílo bránící odtoku vody bylo upraveno takovým způsobem, že by škody způsobené vlastníku sousedního pozemku nevznikly, nebo byly odstraněny, byl povinen vlastník vodního díla takto stavbu dokončit. Pokud by stavbu během jednoho roku neprovedl a nedokončil, odpovídal za škody tím způsobené. Pokud by během jednoho roku neprovedl projektovanou úpravu (zlepšení), nebo kdyby podle oznámení deputace a vodního stavitele dotýčné stavby, jež bránila volnému odtoku vody, ji nemohl vlastník uvést do takového stavu, aby bylo zabráněno škodě majitelů sousedního pozemku, měla nechat komitátní kongregace (nebo městský či okresní magistrát) zajistit volný odtok zmíněnou stavbou zadržované vody.

§ 2 ZČOVK se týkal situace, kdyby s opatřením komitátní kongregace („Verfügung der Comitats-Congregation“) nebyl některý z vlastníků pozemků spokojen a obrátil se na pořad práva, že mu mělo být před výkonem komitátního rozhodnutí umožněno (s odkladným účinkem, „innerhalb des Besitzes“ – „intra dominium“), aby vodní stavbu, jejíž odstranění je nařízeno, se svolením místodržitelství nebo soudní moci („mit Genehmigung der Statthaltereı oder der Gerichtsbarkeit...“) dokončil, nebo to samé, pokud zmíněná stavba alespoň 15 let existovala bez žaloby, a stala se škodlivou pouze v důsledku od té doby zamýšlené vodní regulace („durch eine seit dem beabsichtigte Wasserregulation...“). Jinak měla být odtoku vody zjednána volná cesta a vše, co by mu bránilo, mělo být beze vší náhrady odstraněno, a neměl být dán prostor žádné námitce. Vlastníku odstraněné stavby zbyla pouze možnost využít obecného pořadu práva (bez odkladného účinku, „außer Besitz“ – „extra dominium“) a domáhat se odškodnění. Pokud mělo být rozhodnuto cestou obecného pořadu práva s odkladným účinkem („intra dominium“), mohl se vlastník stavby domáhat nejen do stavby vložené investice („nicht nur die in den Bau verwendete Investition...“), ale také úplného odškodnění za ztrátu užitku.

§ 3 ZČOVK upravoval procesní detaily, pokud se vlastník vodní stavby odvolal na pořad práva, a také otázku náhrady nákladů. Řízení před soudem mělo mít podobu

⁶⁷ „Es ist verboten, den natürlichen Abfluß der Gewässer mit dem Schaden eines Andern auf was immer für eine Art und Weise zu hemmen.“

⁶⁸ Deputace se měla skládat z úředního inženýra a stavitele vodních staveb (znalce). Mohl být ovšem také na žádost stran příbrán znalec, v něhož strany vkládaly důvěru.

souhrnného procesu („*vor dem Gerichtsstuhl mittels summarischen Prozesses belangt*“). Obhajoba měla být ukončena v rámci čtyř soudních termínů („*hat seine Vertheidigung binnen vier Gerichtsterminen zu beschließen*“). Pokud vlastník stavby spor prohrál, měl uhradit dvojnásobek veškeré škody a veškerých nákladů, včetně těch vynaložených na proces. Další odvolání mu mělo být umožněno pouze v režimu „*extra dominium*“.

§ 4 ZČOVK se zabýval taktéž procesními otázkami.

§ 5 ZČOVK zakazoval do budoucna provádět vodní stavby („*Für die Zukunft aber ist es verboten...*“), které by pro ostatní mohly být jakkoli škodlivé, aniž by byly schváleny po předchozím šetření a schválení deputací. Deputace v rámci šetření vyzvala strany, aby se do 30 dnů vyjádřily („*daß sie ihre Erklärungen binnen 30 Tagen einreichen*“). Upravoval také další postup deputace, která měla rozhodnout, jak by měla být provedena změna vodního díla. Deputace měla strany náležitě vyslechnout a svou zprávu spolu s příloženým dobrozdáním předložit příští generální kongregaci nebo městskému či oblastnímu magistrátu, kde potom o dalším osudu vodní stavby mělo být učiněno poslední rozhodnutí a také mělo být rozhodnuto o náhradě škody a náhradě nákladů. Pokud příslušný úřad po takové zprávě své povolení k provedení projektované vodní stavby odmítl, protože se po provedeném šetření ukázala jako škodlivá, mohl se stavebník před začátkem stavby „*extra dominium*“ ucházet u místodržitelství o prozkoumání svých plánů na místě samém („*die Untersuchung seines Planes an Ort und Stelle...*“) a vyžádat si povolení ke stavbě. Pokud takové povolení získal, mohl stavbu provést, ale pod podmínkou, že pokud by se časem ukázala jako škodlivá, vztahovalo by se na ni ustanovení § 1 ZČOVK.

§ 6 upravoval provádění vodních staveb v rámci komposesorátů, pokud byl daný záměr odsouhlasen nadpoloviční většinou spoluvlastníků. Jednalo se zejména o vysoušení rybníků nebo bažin. Žádný ze spoluvlastníků nesměl pod hrozbou náhrady škody, pokuty a jednoměsíčního vězení bránit provedení záměru („*oder einmonatlicher Einsperrung, sich der Ausführung desselben widersetzen*“).

§ 7 ZČOVK se zabýval otázkou rozdělení nákladů na takovou vodní stavbu. Náklady měli nést všichni spoluvlastníci podle míry svých podílů a předpokládaného užítku („*nach Maßgabe ihres Grundbesitzes und des zu hoffenden Nutzens tragen*“). Pokud by některý z nich odmítl přispět, mělo se postupovat podle zákonného článku XXXVI/1836, o podpoře vodních děl zřizovaných soukromými osobami.⁶⁹ Po úplném dokončení takového obecně prospěšného podniku („*eines solchen gemeinnützigen Unternehmens...*“) a úplném dosažení příznivých účinků mohl ten, kdo vynaložil nějaké náklady na stavbu, je žádat nazpět.

§ 8 ZČOVK upravoval otázku regulace vodního toku protékajícího územími několika správních celků („*Wird die Regulirung von Flüssen, die mehrere Gerichtsbarkeiten durchströmen, beabsichtigt...*“), případně provedení regulace řek za účelem ochrany území před povodněmi. V této části byl také řešen způsob vyřizování námitek proti zamýšlené stavbě. Pokud by některý správní celek považoval zamýšlenou vodní stav-

⁶⁹ XXXVI/1836 – zur Förderung von Wasserwerken auf individuelle Kosten, 1836. évi XXXVI. törvény-cikk az egyesek költségein készítendő vízi munkálatoknak előmozdításáról. Tento právní předpis navažoval na zákonný článek XVII/1807.

bu za škodlivou a odmítl nést poměrnou část nákladů podle užitku, byl k rozhodnutí zmocněn palatinský soud. Soud měl zjednat nezbytnou součinnost, správní celky důkladně vyslechnout a přispět k pokusu o přátelské vyrovnání mezi stranami.

§ 9 ZČOVK se zabýval prováděním regulace řek („*Zur Erleichterung der Flußregulationen wird verfügt...*“), řešil otázku změn průběhu koryta („*wenn das Bett des Flußes durch Regulation oder Durchstiche verändert wird...*“), náhradu za pozemky zabrané novým korytem a odškodnění těch, jejichž pozemky se po provedení regulace ocitly daleko od koryta nového („*vollkommen entschädigt werden...*“). Odškodnění mělo být provedeno s ohledem na ustanovení § 3 zákonného článku XXV/1836.⁷⁰ Toto ustanovení se mělo vztahovat také na případy, kdy regulaci vodního toku prováděl stát, za účelem podpory obecného blaha země a k podpoře obchodu a plavby („*wenn zum allgemeinen Wohl des Landes und zur Beförderung des Handels und der Schifffahrt durch die Staatsverwaltung Flußregulationen vorgenommen werden...*“).

§ 10 ZČOVK se zabýval vysoušením bažin, močálů a rybníků, ale také udržováním nezbytných vodních kanálů („*zur Austrocknung der Sümpfe und Teiche, als auch zur Erhaltung der hierzu nothwendigen Canäle*“). Řešil otázku komasací a rozdělování vysušených pozemků („*die Commassation und Vertheilung der ausgetrockneten Gründe...*“) mezi jednotlivé pozemkové vlastníky. S tím související agenda náležela podžupanovi („*Vicegespan*“), který se měl řídit zákonným článkem XX/1807.⁷¹

§ 11 navazoval na § 10 ZČOVK. Pokud byl kvůli regulaci, úpravě nebo kanalizaci, („*durch die Regulirung oder Canalisirung der Gewässer...*“) vodních toků některý vlastník pozemků omezen tak, že byl zkrácen podstatně více než jiní vlastníci, rozhodoval příslušný podžupan o náhradě, na niž se měli skládat ostatní vlastníci.

Cílem § 12 byla ochrana přirozených koryt vodních toků a kanálů („*das natürliche Flußbett, als auch die Canäle...*“) před ničením spásáním trávy rostoucí na jejich okrajích („*durch das Abweiden des an ihrem Rande wachsen den Grases und Gestrippes verdorben...*“). Spásání trávy bylo zakázáno pod hrozbou peněžité pokuty, případně jednoměsíčního vězení („*noch unter Strafe von 100 fl, oder einmonatlichem Arreste verboten...*“).

§ 13 ochraňoval koryta řek a kanálů („*Bette der Flüsse und Canäle...*“) před stromy, které rostly na svazích a na březích kanálů, a jejich kořeny, jež prorůstaly skrze ochranné hráze („*daß die Wälder, welche die am Rande derselben befindlichen steilen Anhöhen bekränzen, sammt den Wurzeln ausgehauen werden...*“). Komitát nebo městský či okresní magistrát mohl na návrh vlastníka toku nebo kanálu nařídit odstranění závadného stavu.

§ 14 obsahoval zákaz házení odpadků, hlíny nebo hnojiv (hnoje) do koryt vodních toků, řečišť či kanálů, dále zákaz máčet konopí nebo vytvářet překážky pro rybolov („*In die Betten der Gewässer oder Canäle Kehrlicht, Erde oder Dünger zu werfen, Hanf*

⁷⁰ Zákonný článek XXV/1836, o soukromých podnicích rozvíjejících veřejné blaho a obchod země. Blíže: Stát a železnice, dostupné online: <<https://www.zsr.sk/o-nas/historia-zeleznic/prve-zeleznice/stat-zeleznice/>> [7. 11. 2019].

⁷¹ Zákonný článek XX/1807 Uherského sněmu, o stabilizaci, rekultivaci a zalesnění území s pohyblivými písky, škodách způsobených větrem pískem a způsobu, jakým se takové plochy mohou zalesněním znovu zúrodnit.

zu weichen oder Absperrungen zum Fischfang zu machen...“), pokud by tím byl omezen přirozený odtok vody, a to pod hrozbou pokuty (nebo jednoměsíčního vězení) při každém přistižení („ist unter Strafe [...] für jeden Betretungsfall oder einmonatlichem Arrest verboten...“).

Konečně poslední § 15 obsahoval pod hrozbou peněžité pokuty nebo jiného potrestání („Geldstrafe und anderweitiger Vestrafung verboten...“) zákaz ničení břehů kanálu či na vodních tocích zřízených hrází („Verwüstung der Canalufer oder der neben den Flüssen errichteten Dämme...“).

ZČOVK (X/1840) byl zrušen uherským zákonem o vodním právu (zákonný článek XXIII/1885). V době platnosti ZČOVK došlo v Uhrách ke zrušení poddanství, a sice zákonem článekem IX/1848. Navazující článek X/1848 uložil vypracovat nový lesní zákon, avšak v důsledku revolučních událostí se nepodařilo nový předpis zrealizovat.

Rakouský říšský lesní zákon č. 250/1852 ř. z. a jeho platnost v Uhrách

Dne 3. 12. 1852 byl přijat nový rakouský lesní zákon (dále jen RLZ1852), platný původně pouze pro Rakousko. Patentem z roku 1857 došlo k rozšíření jeho platnosti taktéž na Uhersko. Stalo se tak v důsledku oktrojování rakouské (březnové) Stadionovy ústavy (1849), která se vztahovala i na uherské území a v jejímž důsledku došlo k rozšíření rakouského práva v Uhrách. Toto rozšíření bylo projevem centralizačních opatření.⁷² Lesní zákon z roku 1852 platil v Uhrách až do zavedení dualistického uspořádání monarchie v roce 1867. Od roku 1867 znovu platil v Uhrách předchozí lesní zákon, zákonný článek XXI/1807. Lze tedy konstatovat, že od roku 1857 do roku 1867 platila na území Slovenska a Uher ustanovení části II., lesního zákona z roku 1852, týkající se dopravy a plavení dřeva.

Obdobná situace nastala v důsledku oktrojování rakouské (březnové) Stadionovy ústavy i v případě Všeobecného občanského zákoníku (ABGB), kdy 1. 5. 1853 platila v Uhrách také vodoprávní ustanovení tohoto zákoníku, a to až do rozhodnutí tzv. judexkuriální konference (1861), jejímž úkolem bylo provést harmonizaci rakouského a uherského práva, neboť po vydání tzv. Říjnového diplomu došlo k obnovení uherského právního řádu.

RLZ1852 upravoval mj. plavení dřeva. Jednou z možností, jak dřevo plavit, bylo plavení polenového dřeva, tj. dřeva v nsvázaném stavu,⁷³ které však bylo možné jen za vyššího stavu vody. Ochranu dřeva před krádežemi zajišťovali hlídači dřeva, kteří museli často vstupovat na okolní zemědělské pozemky. Vznikla-li jejich majitelům škoda, nahrazovala se příslušným množstvím polen. Plavení polen však poškozovalo jezy a propusti a bylo také nebezpečné pro paroplavbu, a proto bylo v Rakousku v roce 1865 zakázáno.

RLZ1852 upravoval v § 25 výstavbu vodních smyků k dopravě dřeva.

V § 26 byl upraven samotný pojem plavení dřeva, a to oba způsoby. Plavením dřeva se rozumělo „vožení dřev nsvázaných po vodě nebo k tak řečené plavbě, pak k plavení dřev svázaných nebo nsvázaných na pramenech čili pltech pomocí zvláštních staveb pla-

⁷² KINDL, Vladimír, Uherské právní dějiny, in: Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnícká učebnice, Praha 2018, s. 604–661.

⁷³ Tzv. plavení „štumpachem“, též „polenní plavba“.

vebních“.⁷⁴ K plavení dřeva bylo nutné úřední povolení, udělované nejvýše na 3 roky.⁷⁵ O povolení k plavbě se podle § 27 mohl ucházet každý, přičemž ale RLZ1852 znal pojem práva na tzv. výhradní⁷⁶ užívání plavné vody.⁷⁷

V žádosti o nové povolení k plavbě (§ 28) bylo nutno uvést dobu zamýšlené plavby, místo počátku plavby, délku úseku, po němž mělo být dřevo plaveno, dále druh plavebného dřeva a jeho množství.

Ustanovení § 30 umožňovalo odepřít udělení povolení k plavbě také tehdy, kdyby bylo plavení dřeva velmi nebezpečné, nebo pokud by bylo nutno přeložit některá již dříve existující důležitější veřejná zařízení a toto přeložení by bylo jen obtížně uskutečnitelné a přeložením by se způsobila škoda.

Ucházelo-li se o plavení dřeva podle § 31 více osob, které se nemohly na organizaci plavby shodnout, mělo se plavení rozdělit tak, aby každému uchazeči byl ustanoven zvláštní čas k plavení, nebo má mít v plavbě přednost ten, jehož zásoba dřev má větší cenu. V případě, že zásoby měly stejnou hodnotu, měl přednost ten, „kdo již dříve plavil“ nebo ten, „kdo zamýšlí po delší části řeky plavení užití“.

Držitel výhradního práva k plavení byl povinen převzít ke splavení i dřevo ostatních uchazečů, a to za místní cenu, anebo je převzít za přiměřenou náhradu, pokud to není na překážku plavbě vlastního dřeva. V takovém případě měl přednost ten uchazeč, jehož dřevo bylo nejbliže „podnikateli plavby“.

Každý „podnikatel plavení“ byl podle § 34 povinen opatrovati „stavbami ochrannými břehy, stavení a stroje vodní“, kterým by mohla být plavením způsobena škoda.⁷⁸

Bylo-li třeba k zavedení plavby učinit některá opatření v oblasti vod užívaných k pohonu vodních strojů, mělo se postupovat tak, aby nebyly porušeny zvláštní zákony.

Podle § 38 mělo být plavené dřevo, s výjimkou polen k pálení, označováno zvláštní známkou, která měla být oznámena „úřadu politickému“.

V § 39 bylo zakotveno oprávnění dělníků osob, které měly povolení k plavení, vstupovat na cizí pozemky za účelem obstarávání plavby. Vlastníkům pozemků měla být nahrazena způsobená škoda.

Každé ukončení plavby mělo být oznámeno politickému úřadu (§ 40).⁷⁹

Nedodržování plavebních předpisů bylo trestáno v závislosti na výši způsobené škody, a to vězením od jednoho dne do tří neděl nebo pokutou od jednoho sta až do pěti set zlatých, případně ztrátou povolení k plavení dřeva. Ve všech případech byla osoba odpovědná za přestupek povinna nahradit veškerou způsobenou škodu.

⁷⁴ Rakouský lesní zákon č. 250/1852, ř. z.

⁷⁵ Povolení k plavení nesmělo být vydáváno na dobu delší 30 let.

⁷⁶ Bylo-li někomu uděleno výhradní povolení k plavení dřeva, nemohlo být po dobu trvání povolení uděleno nové povolení jinému bez souhlasu původního oprávněného.

⁷⁷ Zákon o myslivosti a zákon lesní, ve spojení se zákony pro ochranu polí a zeměvzdělání a patentem o zbrani..., Praha 1880.

⁷⁸ „Podnikatel plavení“ měl také přispívat na úhradu škod, které by mohly být způsobeny povodněmi. Podnikatel byl povinen nahradit škodu zapříčiněnou plavením. Škody, jež byly způsobeny kromě plavení také jinou činností, měl hradit poměrně podnikatel a škůdce. Pokud nebylo možno určit míru zavinění, hradil každý polovinu.

⁷⁹ Ten vyzval všechny, jimž byla plavením způsobena škoda, aby se do 14 dnů přihlásili. Byla-li vzniklá škoda oznámena úřadu po uplynutí této „lhůty“, nebyl povinen podnikatel plavby škodu nahrazovat.

Při záležitostech plavení bylo možno přibrat nestranné znalce.

Podle § 43 byli povinni představitelé obcí a politické úřady poskytnout podnikatelům plavby pomoc při znovuzískání vodou zaneseného dřeva.

Velmi zajímavá je statistika dopravy dřeva na uherských vodních tocích z roku 1865. Na řece Tise bylo přepraveno 33,8 milionu kmenů, 549 840 m³ palivového dřeva a dalších komodit. Po řece Váh bylo dopravováno zboží a průmyslové výrobky, a to zejména dřevo ze žup Orava, Liptov, Turiec do Komárna a Budapešti, kde docházelo k prodeji plaveného dřeva. V roce 1865 bylo z Královej Lehoty do Liptovského Hrádku splaveno 4189 plťí v hodnotě 183 tisíc forintů. Kromě toho bylo přeplaveno 2268 m³ palivového dřeva a 5,8 milionu kusů dřevěných šindelů. Po řece Hron bylo v roce 1865 splaveno 1500 plťí a na nich 2 miliony kusů šindelů, 2 miliony vinohradnických kůlů a 4,5 milionu kusů desek.⁸⁰

V letech 1860–1870 se ročně po řece Hron přepravilo asi 3000 vorů (plťí), což bylo asi 84 000 m³ dřeva.

Tabulka 1 Délka splavných toků na území Československé republiky (v km) koncem roku 1932

Země	Řeky		přůplavy	pamíky
	vory	lodi a vory		
Čechy	1193,3	291,2	10	212,2
Morava a Slezsko	229,45	27,05	–	–
Slovensko	1101			257
Podkarpatská Rus	377,2			–

Zdroj: Statistická ročenka republiky československé 1933.

Vývoj vodního práva v Uhrách a na Slovensku po roce 1840

Vodoprávní předpisy v období let 1840 až 1885 nalezneme také v řadě dalších předpisů různé právní síly. Byly to například:

- Zákonný článek XXXVIII/1840, o kanálu spojujícím Dunaj s Tisou,
- Zákonný článek XL/1871, o hrázové policii,⁸¹
- Zákonný článek XXXIX z roku 1871, o vodních společenstvech,⁸²
- Zákonný článek XI/1874, o zřizování vnitrozemských vodních cest,⁸³
- Zákonný článek VII/1875, o pozemkové dani,⁸⁴
- Zákonný článek XXXIV/1879, o změně zákonného článku XXXIX z roku 1871,⁸⁵

⁸⁰ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 153–154.

⁸¹ 1871. évi XL. Törvénycikk a gátrendőrségről, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100040.TV>> [7. 11. 2019].

⁸² 1871. évi XXXIX. Törvénycikk a vizszabályozási társulatokról, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100039>> [7. 11. 2019].

⁸³ 1874. évi XI. Törvénycikk a belvizek levezetése körüli eljárásról, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87400011.TV>> [7. 11. 2019].

⁸⁴ 1875. évi VII. törvénycikk a földadó szabályozásáról.

⁸⁵ 1879. évi XXXIV. Törvénycikk a vizszabályozási társulatokról szóló 1871. évi XXXIX. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900034.TV>> [7. 11. 2019].

- Zákonný článek XXXIV/1879, XX/1880 – vztahovaly se k regulaci Tisy,
- Zákonný článek XXXIX/1879,⁸⁶ o poskytování úvěrů,
- Zákonný článek XL/1879, § 143 – trestněprávní ustanovení,
- Zákonný článek XXVIII/1884,⁸⁷ o změně působnosti orgánů podle ZOČVK.

Všechny výše uvedené předpisy byly nahrazeny UZČVP. Ze starších předpisů zůstal po roce 1885 v platnosti zákonný článek XIV/1884, o regulaci Tisy a jejích přítoků.⁸⁸

Uherský zákon o vodním právu (zákonný článek XXIII/1885)⁸⁹ řešil zajímavým způsobem otázku soukromoprávního vlastnictví vod. Uherská koncepce vycházela z pojetí vody jako pohyblivého a stále se obnovujícího předmětu (zdroje), který neměl povahu věci v právním slova smyslu. Soukromé vlastnictví k vodě tak vznikalo pouze tehdy, pokud se jednalo o vodu prostorově ohraničenou a pokud ji subjekt mohl převzít jako věc do své moci. Jednalo se o oddělené množství vody z veřejných vod, vodních toků nebo srážek, které měl někdo ve své držbě, pokud voda zůstávala na daném pozemku. V takových případech jako součást pozemku sledovala osud věci hlavní. V takové podobě mohla být věcí v soukromoprávním smyslu a její vlastník ji mohl držet, užívat, požívat, zcizit nebo pronajímat.⁹⁰

Uherský vodní zákon neobsahoval definici vlastnického práva k vodám. Pro užívání a nakládání s nimi měla hlavní význam zmíněná věcně právní hlediska. Předpisy všeobecného soukromého práva mohly být použity pouze tehdy, pokud to nebylo vyloučeno ustanoveními vodního zákona.⁹¹

Podle UZČVP byly na Slovensku rozlišovány dva druhy vod:

- 1) Vody, se kterými bylo možno volně nakládat a které patřily majiteli pozemku do té doby, dokud neopustily jeho pozemek.
- 2) Vody, se kterými disponovaly státní orgány.⁹²

Rozsah veřejných vod byl na Slovensku větší než v českých zemích.⁹³ Vody obsahující minerály specifikované ve Všeobecném horním zákoně⁹⁴ se řídily tímto zákonem. Léčivé a minerální prameny měly podle § 18 VHZ a § 16 UZČVP vytvořeno zvláštní ochranné pásmo.

Právní režim slaných vod byl určen zákonem o solním monopolu, jednalo se o zákoný článek XI/1868, o solním monopolu. Důlní vody byly upravovány v ustanoveních § 105, § 98 a n. a §§ 128–130 Všeobecného horního zákona.⁹⁵

Ustanovení § 24 UZČVP (ve znění novely z roku 1913) obsahovalo zákaz znečišťování vody škodlivými látkami. O vypouštění odpadních vod z továren, hutí a dalších podniků či o vyhazování odpadků musel nejprve rozhodnout vodo hospodářský úřad.

⁸⁶ 1879. évi XXXIX. Törvénycikk a kisbirtokosok országos földhitelezetéről.

⁸⁷ 1884. évi XXVIII. Törvénycikk az 1840: X. törvénycikkben szabályozott hatósági illetékesség némely határozmányainak módosításáról, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88400028.TV>> [7. 11. 2019].

⁸⁸ 1884. évi XIV. törvénycikk a Tiszának és mellékfolyóinak szabályozásáról, ezen folyók völgyeinek ármentesítéséről, ugyszintén a vizszabályozó és ármentesítő társulatok igazgatási szervezéséről, dostupné online: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88400014>> [7. 11. 2019].

⁸⁹ 1885. évi XXIII. Törvénycikk a vízjogról.

⁹⁰ K LAPÁČ, J., Historickoprávní náčrt, c. d., s. 99.

⁹¹ Tamtéž, s. 99.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Zákon č. 146/1854, ř. z.

⁹⁵ K LAPÁČ, J., Historickoprávní náčrt, c. d., s. 100.

Při svém rozhodování musel zohlednit požadavky respektující veřejné zdraví a již existující užívání vod. Zároveň rozhodoval o opatřeních, která měl žadatel splnit, aby dostal příslušné povolení.

Podle §§ 4 a 5 UZČVP byly břehy a koryta vlastnictvím majitele břehu a tvořily nerozlučnou součást pobřežních pozemků.⁹⁶ Hranici protilehlých pozemků tvořila tzv. střední čára. V § 6 bylo vlastníku koryta a břehů uloženo vykonávat své vlastnické právo takovým způsobem, aby nedošlo ke znečištění vody, a dále mu bylo uloženo respektovat právní předpisy.⁹⁷

Autentickým jazykem UZČVP byla maďarština. UZČVP měl 196 paragrafů. Obsahoval všeobecná ustanovení a 9 hlav:

- Hlava I – o užívání vody,
- Hlava II – o vodních pracích,
- Hlava III – o vodních služebnostech,
- Hlava IV – o vodních družstvech,
- Hlava V – o ustanoveních vodopolicajních,
- Hlava VI – o úřadech a řízení,
- Hlava VII – o ustanoveních trestních,
- Hlava VIII – o přechodných ustanoveních,
- Hlava IX – závěrečná ustanovení.⁹⁸

Na Slovensku a Podkarpatské Rusi byly rozlišovány vody, se kterými bylo možno volně nakládat (§ 10),⁹⁹ a vody, s nimiž disponovaly úřady (§ 18). První druh vod bylo možno považovat za vody odpovídající vodám soukromým. Vody podle § 18 pak odpovídaly vodám veřejným, přičemž je důležité zmínit, že rozsah veřejných vod byl v Uhrách větší než v Rakousku.

Vody podzemní byly na Slovensku vodami soukromými (§ 10), se kterými mohl vlastník volně nakládat.

Jímání a užívání spodních vod bylo upraveno podrobně. Podle § 14 UZČVP mohl kdokoli na svém pozemku zřídit studnu pro jímání spodní vody pro zabezpečení životních potřeb. Studna mohl být zřízena v zastavěném území ve vzdálenosti 3 m, v neobydleném území minimálně 15 m od existující studny, případně jiného vodního útvaru.¹⁰⁰

§ 1 novely XVIII/1913 upravoval jímání vody pomocí artézských studní a podzemních sběrných děl jen s povolením vodoprávního úřadu, a to buď bez vodoprávního řízení, nebo s vodoprávním řízením.

Ochranná území k léčivým vodám na Slovensku zřizovalo podle § 16 UZČVP ministerstvo zemědělství.

⁹⁶ V Čechách naproti tomu byla zastávána teorie, že koryto je součástí vodního toku, podle římskoprávní zásady „non est possibile, ut alveus fluminis publici non sit publicus“, tedy že není možné, aby koryto veřejné řeky nebylo veřejné.

⁹⁷ KLAPÁČ, J., Historickoprávní náčrt, c. d., s. 100.

⁹⁸ Vodní právo (heslo): Slovník veřejného práva československého. [Svazek V, U až Ž], Brno 1938–1940, s. 201.

⁹⁹ Vody z pramenů, spodních vod, srážek – náleží tomu, na jehož pozemku vyvěrají, dokud neopustí pozemek (§ 10). Na Slovensku byly vody obsahující sůl podrobeny solnímu monopolu. Vody uvedené v horním zákoně a obsahující vyhrazené minerály byly podrobeny hornímu zákonu (§ 17).

¹⁰⁰ Vodní právo (heslo): Slovník veřejného práva československého. [Svazek V, U až Ž], Brno 1938–1940, s. 201.

UZČVP ve znění novely XVIII/1913 platil na Slovensku po celou první a druhou republiku přes období Slovenského štátu, poválečné ČSR, po roce 1948 až do přijetí zákona č. 11/1955 Sb., o vodním hospodářství.¹⁰¹

V roce 1900 byl přijat zákonný článek XXX/1900 o zřizování všeužitečných zavlažovacích náhonů. K provedení UZČVP bylo vydáno všeobecné prováděcí nařízení č. 45689/1885 s doplňky a č. 1200/1914 a pak ministerské nařízení č. 66654/1885 o vodních knihách.

V roce 1867 došlo k tzv. rakousko-uherskému vyrovnání, které bylo v mnohém uspišeno předchozí porážkou Rakouska Pruskem.

V 70. letech 19. století probíhaly přípravy k vydání prvního uherského lesního zákona, významný podíl na jeho znění měl Uherský lesnický spolek.¹⁰² Konečně roku 1879 byl vydán nový lesní zákon, zákonný článek XXXI/1879,¹⁰³ jenž platil od 1. 7. 1880.¹⁰⁴ Lze říci, že se jednalo o rakouský lesní zákon upravený pro uherské podmínky.¹⁰⁵ Vydání tohoto zákona bylo několik let odkládáno, a to zejména pro odpor šlechty, velkostatkářů a soukromých vlastníků lesních pozemků. Stockmann konstatuje, že návrh tohoto zákona obsahoval ustanovení omezující vlastnické právo, což bylo považováno za nepřijatelné. Lze říci, že zákon rozlišoval „veřejnoprávní“ vlastníky lesů a „soukromoprávní“ vlastníky lesů.¹⁰⁶ Důležitou okolností přijetí tohoto zákona byly v této době časté povodně na řekách v uherské nížině. Bylo považováno za fakt, že škodlivé účinky těchto povodní lze snížit jedině pečlivou údržbou lesů v horských částech Uherska a omezováním odlesňování.

Z hlediska vývoje uherského vodního práva je důležitá druhá část 4. dílu pojednávající o dopravě dřeva po vodě (§§ 181–207, NEGYEDIK CZIM, Az erdei termékek szállításáról – II. FEJEZET Szállítás a vizen). Po roce 1918 byl doplněn zákony č. 82/1918 Sb. z. a n., o prozatímní ochraně lesů, a č. 37/1928 Sb. z. a n., o zatímní ochraně lesů. Nahrazen byl až socialistickým lesním zákonem č. 166/1960 Sb.

V roce 1888 došlo k přijetí uherského zákona o rybářství, jednalo se o zákonný článek XIX/1888.¹⁰⁷ Tento předpis stanovoval doby hájení a metody lovu a umožnil také vymáhat odstranění zdroje znečišťujícího vodu. Návrh tohoto zákona připravoval již roku 1880 doktor Ján Pelech z Dobšinej.¹⁰⁸

Velkou tradici na Slovensku mělo budování vodních nádrží sloužících při dopravě dřeva.¹⁰⁹

Roku 1894 byl vydán zákonný článek XII/1894, o zemědělství a polní policii,¹¹⁰ zakazující pastvu dobytka v lesích. Mj. ale také nařizoval melioraci pastvin.¹¹¹ Zákon byl obdobou rakouského melioračního zákona.

¹⁰¹ K LAPÁČ, J., Historickoprávní náčrt, c. d., s. 101.

¹⁰² STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 169–170.

¹⁰³ 1879. évi XXXI. Törvénycikk – Erdőtörvény.

¹⁰⁴ Lesné zákony, Bratislava 1923.

¹⁰⁵ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 177.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 177. Rozloha soukromých lesů činila 4 593 150 katastrálních jiter z celkových 13 108 043 katastrálních jiter.

¹⁰⁷ 1888. évi XIX. Törvénycikk – egy halászatról.

¹⁰⁸ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 181.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 182–183.

¹¹⁰ 1894. XII. Évi törvénycikk a mezőgazdaságról szóló és a mezőrendőrségről.

¹¹¹ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 197.

Období mezi lety 1900 a 1910 je etapou posledního rozmachu slovenského pltnictví (voroplavby), a to díky vysokým přepravním tarifům na železnici.¹¹² Voroplavba na Slovensku definitivně skončila v roce 1942.¹¹³

Vývoj vodního práva na Slovensku po roce 1918

Po vzniku samostatného československého státu byly platné vodoprávní předpisy recipovány (na základě tzv. recepční normy, zákona č. 11/1918 Sb. z. a n.). Na území Čech, Moravy a Slezska platil po roce 1918 rakouský říšský vodní zákon a na něj navazující tři zemské vodní zákony – český, moravský a slezský. Na území Slovenska a Podkarpatské Rusi platil uherský zákonný článek XXIII/1885 novelizovaný zákonným článkem XVIII/1913. Recepční normou byly tedy převzaty oba dosavadní vodoprávní systémy – předlitavský i zalitavský. Tato vícekolejnost v Československu trvala po celé období první republiky až do vzniku Protektorátu Čechy a Morava a samostatného Slovenského štátu. Unifikační tendence na poli vodního práva nebyly za první republiky dovedeny do konce.

Po vzniku Československé republiky si nový stát musel nejprve vydobýt pozice, zejména ve vztahu k Maďarsku. Bylo to období plné chaosu, kdy se sice na území Slovenska snažila prosadit vliv československá vláda, ale současně se musela potýkat s iniciativami maďarských orgánů.

Z období první republiky také pochází zpráva o pltnění a technologii výroby pltí na Váhu a jeho přítocích. Slovenská voroplavba na Váhu se dělila na dvě části – voroplavbu do Liptovského Hrádku a voroplavbu z Hrádku až do Dunaje. První část plavení probíhala na tzv. půl pltích, do nichž bylo vázáno dřevo dlouhé až 24–26 m, a to po 8 kusech, případně kratší po více kusech. Voroplavba z Hrádku do Dunaje byla uskutečňována na tzv. plných pltích, a to buď ve formě jedenice, svazku nebo tzv. trojky. Na celé pltě byly nakládány desky, šindele, dubové a tenčí dřevo.¹¹⁴

Na rozdíl od českých zemí nedošlo na Slovensku k větším změnám ve vodoprávních předpisech, a to ani po roce 1945. Vícekolejnost v československém vodním právu tak byla odstraněna až v roce 1955 přijetím zákona č. 11/1955 Sb., o vodním hospodářství, platného na celém území Československa (Čech, Moravy, Slezska a Slovenska, nyní již bez Podkarpatské Rusi).

Od roku 1955 do roku 1975 platil na území Slovenska zákon o vodním hospodářství z roku 1955. Od roku 1975 platil na území Slovenska vodní zákon z roku 1973, a to až do účinnosti slovenského vodního zákona č. 184/2002 Z. z. Zákon č. 184/2002 Z. z. byl nahrazen vodním zákonem č. 364/2004 Z. z.¹¹⁵

Prameny a literatura

DEMKO, Jaroslav, Vývoj vodného práva na Slovensku, Ružomberok: Verbum 2012.

¹¹² Voroplavba definitivně skončila na Slovensku v roce 1942.

¹¹³ STOCKMANN, V., Dejiny lesníctva, c. d., s. 209.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 320–321.

¹¹⁵ V současné době platí v Maďarsku zákon LVII/1995, o vodním hospodářství.

- FAJNOR, Vladimír – ZÁTURECKÝ, Adolf, Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi so zreteľom aj na banske právo a na právne predpisy o pozemkovej reforme (s príslušnými časťami návrhu čl. všeobecného zákoníka občianskeho, zhotoveného superrevíziou komisiou), Bratislava: Právnická jednota na Slovensku a Podkarpatskej Rusi 1935.
- FERDINANDY, Gejza, Staats- und Verwaltungsrecht des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer, Hannover: Dr. Max Jänecke 1909.
- HORVÁTH, Gergely, Krisztian, Víz és társadalom magyarországon a középkortól a XX. század végéig, Budapest: Balassi Kiadó 2014.
- KINDL, Vladimír, Uherské právní dějiny, in: Dějiny evropského kontinentálního práva: vysokoškolská právnická učebnice, Praha: Leges 2018, s. 604–661.
- KLAPÁČ, Jozef, Historickoprávny náčrt vývinu vodného práva na území ČSFR, Správni právo, 1990, č. 10, s. 84–103.
- KONTLER, László – PRAŽÁK, Richard, Dějiny Maďarska, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- KOVÁČ, Dušan, Dějiny Slovenska, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999.
- Lesné zákony, Bratislava: Academia 1923.
- LUBY, Štefan, Dejiny súkromného práva na Slovensku, Bratislava: Iura Edition 2002.
- NAVRÁTIL, Michal, Almanach československých právníků: životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby, Praha: M. Navrátil 1930.
- OROSZ, Joseph, Gesetzartikel des ungrischen Reichstages 1839 bis 1840, nebst dem Wechselrechte und den übrigen Creditgesetzen für das Königreich Ungarn. Uebersetzt Und mit den nöthigen Erläuterungen versehen von Joseph Orosz, Preszburg: Anton Edlen v. Schmid 1840.
- PELIKÁN, Eduard – ZUBEK, Vojtech – ROSÍK, Jan, Vodné právo na Slovensku: vodný zákon a predpisy s ním súvislé, Bratislava: Vodohospodársky sväz pre povodie Dunaja 1936.
- ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír, Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Praha: Codex Bohemia 1998.
- Statistická ročenka republiky Československé, 1934, s. 118.
- STOCKMANN, Viliam, Dejiny lesníctva na Slovensku: chronológia dejinných udalostí v oblasti ochrany lesa, vývoja štátnej správy lesného hospodárstva a vývoja štátnych organizácií lesného hospodárstva, Bratislava: Lesy Slovenskej republiky 2016.
- Tripartitum, Bratislava: Eurokódex 2008.
- VIROSZIL, Anton, Das staats-recht des Königreichs Ungarn: vom standpuckte der geschichte, und der vom Beginn des reiches bis zum Jahre 1848, bestandenen Landes-Verfassung, Pest: Gustav Heckenast 1865.
- Vodní právo (heslo). Slovník veřejného práva československého. [Svazek V, U až Ž], Brno: Polygrafia 1938–1940.
- Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege zunächst in Ungarn, Kroatien und Slavonien, Siebenbürgen, Serbien und dem Temeser Banate, 1860, 6, n. 7.

Internetové zdroje

- BABÁK, Krisztina, A magyar vízügyi törvények a kezdetektől napjainkig, dostupné online: <http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/babak_krisztina.pdf> [3. 11. 2019].
- JUHÁSZ, István, Önkéntes adóból fejlődöttünk a reformkorban, dostupné online: <<https://ado.hu/ado/onkentes-adobol-fejlodtunk-a-reformkorban/>> [7. 11. 2019].
- VARGA, Árpád, Víz Világnapja 2010. március 26. Moe – Magyar Öntözési Egyesület, dostupné online: <<http://moe.hu/2010/03/03/viz-vilagnapja-2010-marcius-26/>> [7. 11. 2019].



Původní stav jezu s vorovou propustí v Hněvkovicích nad Vltavou, posledního jezu na střední Vltavě, ještě před výstavbou plavební komory. Výstavba plavebních komor na jezu Hněvkovice, Hluboká nad Vltavou a České Vrbné, spolu s dokončením plavební komory přehrady Hněvkovice, umožnily splavnění celého úseku Vltavy z Českých Budějovic do Týna nad Vltavou. V pozadí Královcův mlýn. Zdroj: foto Michael Urban (2010).



Jez Hněvkovice. Zdroj: foto Michael Urban (2010).



HRAZENÍ BYSTRŮ NA VALAŠSKU

DAMMING OF CREEKS IN MORAVIAN WALLACHIA

Jan Husák, Pavel Mašlák

Abstrakt: Práce se věnuje historii hrazení bystrů na Valašsku a důsledkům hradicích prací na ekosystém toků. Na základě archivních pramenů je popsán vývoj prací v regionu, jejich organizace, zákonná východiska a konkrétní prováděné úpravy. Poté jsou představeny následky regulací pro ekosystém toků a vodní management v krajině. Studie využívá dostupnou literaturu a metodou rešerše formuluje současné poznání o problematice.

Abstract: This study focuses on the history of damming of brooks and creeks in Moravian Wallachia and the impact of damming on ecosystems of the water courses. Based on a study of archival sources, the authors describe the development of damming works in the region, their organisation, legal foundation, and particular alterations that had been carried out. The following part of the contribution assesses the impact of regulation measures on the ecosystems of the water courses and water management in the landscape. This work is based on available literature and summarises current knowledge pertaining to this subject.

Klíčová slova: bystriny; regulace; hrazení; zalesňování; povodně.

Keywords: creeks; regulation; damming; afforestation; floods.

Úvod

Článek se v první části věnuje historii hrazení bystrů v oblasti povodí Vsetínské a Rožnovské Bečvy od prvních prací v 90. letech 19. století do roku 1945.¹ Tento časový úsek byl záměrně vybrán z důvodu kontinuity hrazení bystrů, kdy na činnost zahájenou za habsburské monarchie navazovala státní správa Československé republiky a v menší míře se v ní pokračovalo i v období protektorátu. Po roce 1945 došlo k postupné reorganizaci správy hrazení bystrů, a navíc hlavní zahrazovací práce ve sledované oblasti už byly dokončeny. Ve sledované oblasti se provádělo nejvíce regulačních prací v rámci celé Moravy, jelikož horské toky zde pravidelně způsobovaly škody na majetku. Mimo historie hrazení jsou v poslední části příspěvku ukázány ekologické a geomorfologické důsledky hrazení pro ekosystém vodních toků, které vycházejí ze současných poznatků.

¹ Hrazení bystrů je snaha člověka o technickou ochranu půdy. Stojí na rozhraní mezi službou lesnickou (biologickou) a technickou. Vlastním oborem působnosti je zalesňování holin i nelesních půd, neškodné svádění horských vod, upoutávání svážných území, lesní meliorace, preventivní péče o toky a břehové porosty.

U historie hrazení bystřin lze nalézt základní informace k organizaci práce, vlastnímu hrazení bystřin či zaměstnaneckým poměrům ve fondu Zemského archivu v Opavě, Lesnicko-technické meliorace Valašské Meziříčí,² další prameny hlavně statistického rázu se nacházejí ve fondu Moravského zemského archivu Závod lesnicko-technických meliorací a hrazení bystřin Brno.³ O vlastním provádění zahrazovacích prací a jednání s obcemi, přes něž toky procházejí, jsou k dohledání informace ve Státním okresním archivu Vsetín, fondy Okresní úřad Vsetín a Okresní úřad Valašské Meziříčí.⁴

Vývoj organizace hrazení bystřin

Horské toky mají vzhledem k terénu, kterým protékají, tendence se při větším úhrnu dešťových srážek rozvodňovat, způsobovat erozi půdy a následně se rozlévat a zaplavovat níže položené oblasti, kde nejsou omezeny korytem. Bystřiny mají proměnlivou vodnatost (případně vysychají) v závislosti na ročním období a počasí. Jsou charakteristické nejenom svým rychlým a nebezpečným rozvodněním, ale i unášením velkého



1 Přirozený tok Jasenice před úpravou, konec 19. století. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

² Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí.

³ Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond Závod lesotechnických meliorací a hrazení bystřin Brno.

⁴ Státní okresní archiv Vsetín (dále jen SOKA Vsetín), fondy Okresní úřad Vsetín a Okresní úřad Valašské Meziříčí.

množství splavenin, jimiž znehodnocují či poškozují majetky a ohrožují životy obyvatel v záplavových územích. Průtok může být znásoben odlesněním krajiny, která kvůli tomu ztrácí svoji retenční schopnost.⁵ S nárůstem technických možností v 19. století se začali lidé zabývat tím, jak horské bystřiny „zkrotit“ v rámci dostupných stavebních prostředků, aby se zamezilo škodám na půdě a na majetku.

První soustavné a organizované práce na úpravách horských toků začaly ve francouzských Alpách už před polovinou 19. století.⁶ V habsburské monarchii lze sledovat první snahy o úpravu toků v oblasti Tyrolských Alp. Avšak první práce zde probíhaly neorganizovaně, jednalo se spíše o dílčí zásahy. K potřebné autoritativní úpravě poměrů a komplexním návrhům regulace došlo až po roce 1882, kdy Tyrolsko (a stejně třeba i oblast Valašska v roce 1880) postihla katastrofální vlna povodní.⁷ Na základě těchto událostí vypracovala rakouská vláda návrh zákona s názvem O opatřeních k neškodnému svádění horských vod. Schválila jej dne 30. června 1884 pod číslem č. 117 ř. z. Provádět regulační práce mohli společně nebo jednotlivě státní správa, země, okresy, obce a jiní zájemci. Zákon obsahoval mimo jiné také ustanovení o vyvlastnění pozemků v pracovním poli a o poskytnutí náhrady za ně. Tento zákon doplňoval zákon o melioračním fondu č. 116/1884 ř. z., O zvelebení zemědělství vodními stavbami, jímž byl dán finanční základ k provádění zahrazovacích prací. Do melioračního fondu přispíval stát 70 %, země 20 % a zájemci 10 %. Později došlo k vydání zákona č. 4 ř. z. ze dne 4. ledna 1909, podle něhož byla na zahrazovací práce poskytována podpora až do výše 70 % z prostředků státních a do výše 30 % z prostředků zemských.⁸ Zároveň bylo zákonem č. 17 ř. z. ze dne 7. února 1888 stanoveno, že k projektování a ke správě staveb hrazení bystřin se přidělují státní orgány (zaměstnanci lesního oddělení technického pro hrazení bystřin).

V souvislosti s vydáním zákonů bylo při ministerstvu orby ve Vídni vytvořeno zvláštní lesotechnické oddělení hrazení bystřin o dvou sekcích. První pro alpské a přímořské země, respektive pro území ležící jižně od Dunaje, sídlila ve Villachu v Korutanech. Druhá sekce pro české a karpatské země, respektive pro území severně od Dunaje, sídlila v Těšíně. Vzhledem k růstu zájmu o regulaci toků jednotlivých zemích monarchie bylo nutno zřizovat další sekce s menší územní působností. Na místo těšínské sekce tak vznikly sekce pro Halič a Bukovinu v Přemyšlu. Pro české země sekce sídlící nejprve v Lanškrouně, která byla roku 1890 přeložena do Prahy – Královských Vinohrad. Z ní byla roku 1909 řízena samostatná expozitura v Brně při moravském místodržitelství, ustavená na základě výnosu ministerstva orby z 23. 2. 1909. Expozitura měla právo rozhodování a přímého styku s ministerstvem orby jako vlastní sekce. Expozituře podléhaly jako výkonné a prvoinstanční orgány stavební správy hrazení bystřin (Wildbachverbauung, k. k. Bauleitung) v čele s lesními inženýry. Jednotlivé

⁵ KREŠL, Jiří, Vliv lesa na utváření odtoku při přívalových a dlouhotrvajících deštích, Lesnická práce, 1999, 78, č. 11, s. 501–503.

⁶ LANDA, Miroslav, Historie hrazení bystřin v Evropě a u nás, předchůdci a vznik systematických úprav, in: Sborník materiálů ze semináře 90 let hrazení bystřin, Brno 1975, s. 9.

⁷ K povodni v Tyrolsku: Hochwasser 1882 in Kärnten und Tirol, dostupné online: <http://www.naturgefahren.at/karten/chronik/Katastrophen_oestr/HW1882.html> [6. 11. 2019].

⁸ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, Jaroslav Donát a Adolf Turek, inventář fondu, s. 2.



2 Úprava Jasenice, konec 19. století. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

správy sídlily a měly obvod působnosti ve Valašském Meziříčí, Bystřici pod Hostýnem, Frenštátě, Uherském Hradišti, Holešově a Brně.

Na Valašsku (konkrétně na území okresního hejtmanství Valašské Meziříčí a Vsetín), kde v povodí Bečvy bylo třeba vykonat největší objem regulačních prací v rámci Moravy, vznikla už roku 1889 místní stavební správa, a to jako pobočka stavební správy ve Wisle. Pobočka sídlila v různých obcích okresů Valašské Meziříčí (Ústí u Vsetína, Velké Karlovice a Hutisko), následně se roku 1897 přeměnila na samotnou státní stavební správu v Novém Hrozenkově. Nakonec byla roku 1899 přeložena do Valašského Meziříčí. Zdejší pobočka nesla název Bauleitung der Wildbachverbauung für das Bečva gebeit in W. Meseritsch. Od roku 1913 byl název počestěn na 1913 C. K. stavební správa pro hrazení bystřin ve Valašském Meziříčí. Po vzniku brněnské expozitury se meziříčská správa organizačně začlenila do její působnosti. Ve Valašském Meziříčí stavební správa setrvala až do roku 1951, s krátkou přestávkou, kdy kolem roku 1908 sídlila ve Vsetíně.

Po vzniku Československa bylo založeno při ministerstvu zemědělství samostatné státní lesnicko-technické oddělení hrazení bystřin s expoziturami v Praze na Vinohradech, v Brně a Opavě. Po reorganizaci správy v roce 1928 zákonem č. 125/1927 Sb. byly tyto služebny sloučeny se službou zemědělsko-technickou (vodohospodářskou) moravského a slezského zemského výboru a přiřčeny k nově vzniklým zemským úřadům v Praze a v Brně; zde tvořily oddělení lesnicko-technické zařízení hrazení bystřin. V roce 1931 byl zrušen meliorační zákon č. 116/1884 a vydán zákon o státním

fondy pro vodohospodářské meliorace č. 49/31 Sb. ze dne 27. března 1931, tento byl platný pro celé území Československé republiky. Veškeré zahrazovací práce mohly být dle něj až do 95 % financovány z veřejných prostředků (státních i zemských), kdežto zbylých 5 % hradili zájemci (obce, soukromníci apod.). Současně byl u Zemské banky v Praze zřízen pro každý podnik udržovací fond, z jehož úroků se hradily běžné udržovací náklady ve stejném poměru jako u zahrazovacích prací. Po druhé světové válce pozbyl zákon platnosti, neboť úhrada provozních a udržovacích nákladů byla v celé výši hrazena ze státního rozpočtu.⁹

Za první republiky užívala meziříčská správa název Státní stavební správa pro hrazení bystřin v povodí Bečvy ve Valašském Meziříčí, pak Zemědělsko-technická stavební správa (hrazení bystřin) ve Valašském Meziříčí. Sídla a rozmístění příslušných stavebních správ pro jednotlivé lokality se během desetiletí působení úřadu pro hrazení bystřin měnila dle aktuální potřeby. Mezi lety 1918–1948 tak docházelo k četným změnám v rozmístění, počtu i sídlech stavebních správ. Ihned po první světové válce na Moravě jejich počet vzrostl. Přibyla například Státní stavební správa v Luhačovicích, přeložená roku 1929 do Bojkovic, v oblasti Valašska vznikla správa v Rokytnici u Vsetína, roku 1931 přeložena do Vsetína, zanikla před r. 1938. Správa původně působící v Domašově byla přeložena r. 1931 do Olomouce a odtud r. 1934 do Zlína. Dále pokračovaly ve své činnosti správy ve Valašském Meziříčí a ve Frenštátě. K častým



3 Rozvodněná Jasénka, rok 1941. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

⁹ Tamtéž, s. 3.

změnám sídel stavebních správ docházelo kvůli potřebě umístit je co nejbližší lokalitě, kde aktuálně probíhaly nejrozsáhlejší práce na tocích, aby je správa mohla efektivně řídit přímo na místě.

V období protektorátu se hrazení bystřin značně omezilo, a to jen na zalesňovací práce a ochranu svažitého území. Služba hrazení bystřin byla tehdy podřízena jak ministerstvu zemědělství, tak lesní dohlédací službě u zemských úřadů v Praze a v Brně. Po válce došlo v souvislosti s politickým vývojem v Československu i k postupné úpravě organizace správy hrazení bystřin. V roce 1946 byl vytvořen samostatný odbor Zemského národního výboru v Brně „Odbor XIX – lesnicko-technický pro hrazení bystřin“. V roce 1949 došlo k rozdělení odboru dle nově vzniklých krajů, kde se konstitovala Krajská střediska lesotechnických meliorací – hrazení bystřin (LTM), což mělo na jeho další fungování nepříznivý vliv, protože došlo k umělému rozdělení větších hydrografických celků. V Gottwaldovském kraji sídlila správa LTM ve Valašském Meziříčí s názvem Krajská správa LTM hrazení bystřin ve Valašském Meziříčí, podléhaly jí oblastní správy v Bojkovicích, Kroměříži, Uherském Hradišti (St. Město), v Uherském Ostrohu, Gottwaldově – se sídlem ve Vizovicích. Postupně se v dalších letech měnila organizace podniku. Roku 1953 tak vznikly jednotlivé Správy lesotechnických meliorací – hrazení bystřin, v roce 1958 došlo po další reorganizaci k vytvoření Krajských podniků zemědělských a lesotechnických meliorací, což byly národní podniky a právnické osoby řízené správami zemědělství a lesního hospodářství příslušných krajských národních výborů.

Prováděné práce

Hrazení bystřin na Valašsku úzce souviselo s regulací řeky Bečvy, do jejíhož povodí náleží. Pod vlivem katastrofálních povodní z července 1880 a v souvislosti s rostoucím tlakem veřejnosti i poslanců nechal Moravský zemský stavební úřad vypracovat projekt na celkovou regulaci Bečvy. Vypracoval ho Ing. Theodor Nosek, koryto Bečvy mělo být dle něj upraveno na středně velké, a to převážně vegetačními stavbami. Na přítocích Bečvy se mělo postavit celkem 64 vodních nádrží. Noslův projekt nakonec uskutečněn nebyl. Regulace Bečvy se později prováděla podle vzoru úprav šterkonosné řeky Isary v Bavorsku, kdy se soustředila na hlavní tok řeky a neupravovala její šterkonosné přítoky, což se ukázalo jako chyba.¹⁰ Proto vznikl zvláštní zemský zákon o zastavení bystřin v povodí Horní Bečvy číslo 52 z. z. ze dne 14. února 1887, jehož provádění konkretizovala vyhláška č. 40 z 9. února následujícího roku.¹¹ Tímto zákonem začala na Vsetínsku také organizovaná úprava bystřin, bez níž by regulace Bečvy neměla valného efektu. Na úpravy přítoků Bečvy vyčlenil zemský sněm polovinu z celkové částky 75 350 zl. pod podmínkou, že zbytek uhradí státní fond meliorační. Vyhláška k zákonu uvádí, že práce na hrazení budou prováděny dle návrhů Moravské-

¹⁰ SOKOL, František, Povodňové škody v Moravské Bráně, in: Lesnictví: sborník Československé akademie zemědělských věd, Praha 1959, s. 446.

¹¹ Zákon daný dne 14. února 1887 o zastavení bystřin v pořčí Horní Bečvy až k Přerovu, Moravská sbírka zákonů z roku 1887, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

ho zemského stavebního úřadu a budou na ně dohlížet lesní technici ustanovení ministerstvem orby.¹² Konkretizují se i pracovní zásahy, má dojít k vyčištění koryt toků, stavbě malých dřevěných či kamenných hradidel a prahů, břehy mají zpevňovat stavby z pletiva či kamení a k zabránění eroze svahů se mají dělat pletené ploty. Ve vyhlášce je taktéž popsáno, jakým způsobem účtovat práce a jak budou účty propláceny. Na zákon z roku 1887 navazoval zákon číslo 23 z. z. ze dne 10. února 1897.¹³ V něm byla celková částka na hrazení bystřin v povodí Bečvy navýšena na 300 000 zl., náklady si měly opět půl na půl rozdělit státní fond a zemský sněm. Další zákon 81 z. z. ze dne 2. srpna 1910 navýšil rozpočet na hrazení bystřin na 5 550 000 K, z čehož meliorační fond uhradil 70 %.¹⁴ Na zvyšujícím se rozpočtu lze vidět, že zemské orgány si uvědomovaly důležitost prováděných prací, a prosazovaly proto jejich nárůst. Prováděné práce se zpomalily až v období první světové války, kdy hlavně v jejích posledních dvou letech došlo k utlumení hradicích prací na minimum.¹⁵

Toky v námi sledované oblasti Beskyd se vyskytují převážně ve flyšovém pásmu sestávajícím z jílu, pískovců a pískovců proložených břidlicemi. Tyto horniny snadno zvětvávají, rozpadají se na malé části a ty pak bývají odnášeny vodou. V rozšířených údolích se v minulosti bystřiny rozlévaly a tvořily zde pustá šterkoviště, ta měla tendence se časem rozšiřovat vlivem povodní. Horské toky nebyly v nižších polohách vtěsnány do úzkých úzlabin a měly relativně dost prostoru se rozlévat, proto oblast nebyla tolik ohrožena vymíláním dna a strháváním břehů. Při samotných pracích na hrazení bystřin se usilovalo o to, aby byl zmírněn spád toku, což bylo možné jen technickými úpravami koryta. Dále aby byla zvýšena odolnost dna a břehů, při čemž hrála velkou roli mimo stavebního zpevnění také výsadba vegetace. A v neposlední řadě o zlepšení odtokových poměrů, čehož šlo docílit primárně výsadbou lesních porostů. Úpravy toku bystřin se zpočátku prováděly hlavně z kamene, budovaly se kamenné přehrážky a stupně, pobřežní zdíva a dlažby. Je to logické, jelikož kámen byl nejdostupnější a zároveň nejodolnější surovinou, navíc s ním byli místní obyvatelé zaměstnaní na hrazení zvyklí pracovat.

Zahrazovací práce na bystřinách v oblasti začaly na konci 80. let 19. století. Zpočátku se upravovaly hlavně šterkoviště v údolích výsadbou vrby, čímž se bránilo rozšiřování šterkových ploch. Později se přistoupilo ke stavbě kamenných stupňovaných koryt, aby se zabránilo dalšímu splavování šterku a ochránily se okolní pozemky. Vzhledem k rychlému odtoku přívalových vod upravených korytem a s nimi spojenému riziku pro níže položené lokality se za první republiky opět přistoupilo k roz-

¹² Vyhlášení c. k. místodržitele na Moravě, jež se týče úmluvy mezi c. k. vládou a mor. výborem zemským o provedení zákona ze dne 14. února 1887, z. z. č. 52, Moravská sbírka zákonů z roku 1888, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

¹³ Zákon daný dne 10. února 1897 platný pro Markrabství moravské, jež se týče dalšího zahrazování bystřin v porůčí vsetínské a rožnovské řeky Bečvy až k jejímu spojení u Valašského Meziříčí, Moravská sbírka zákonů z roku 1897, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

¹⁴ Zákon daný dne 2. srpna 1910 platný pro markrabství Moravské, jež se týče pokračování v zahrazování bystřin v povodí řeky Bečvy, Moravská sbírka zákonů z roku 1897, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

¹⁵ MZA, fond Závod lesotechnických meliorací a hrazení bystřin Brno, k. č. 1, inv. č. 1, Statistický přehled výkonů a nákladů.

sáhlým vegetačním úpravám, doplněným drátošterkovými traverzami.¹⁶ Pro zmírnění spádu bystrin a zvolnění jejich toku se užívaly příčné stavby neboli přehrážky, aby se zabránilo vymílání koryta a podemílání břehů. Ty ustalovaly, případně i zvyšovaly dno a zachycovaly unášené horniny. Konkrétně se jednalo o přepážky, prahy, výhony, srubové přepážky, stavby z pletiva či z hatí. Při velkých spádech a v ostrých zatáčkách se přistupovalo k budování podélných staveb majících za účel chránit exponované břehy, nebo se přímo přistoupilo ke stavbě nového umělého koryta z kamene. Tato koryta se nedělala po celé délce toků, užívala se v nejvíce ohrožených oblastech a k úpravě toku ve vesnicích, z důvodu ochrany majetku. Nejčastěji prováděné podélné stavby byly břehové dlažby či válce, podélná pletiva, odháňky a pobřežní zdi. Při přípravě regulace se část pozemků sousedících bezprostředně s tokem po dohodě stavební správy s jejich majiteli odkoupila. Část pozemků sloužila jako „stavební pole“ a jejich majitelé se po dohodě se správou zavázali, že nebudou v budoucnu vysazovat vysokokmenné stromy 10 m od břehu toku, dále že povolí stavební činnost na svém pozemku, včetně dovozu materiálu a výstavby příbytků pro dělnictvo. Majitelé pozemků se zavázali ke zřízení ochranného pásma v šířce 1 m od potočiště, kde měla mít stavební správa v budoucnu



4 Regulační práce na potoku Solanec, počátek 20. století. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

¹⁶ KAISLER, Vojtěch, Hrazení bystrin v republice Československé, Lesnická práce, 1928, 7, č. 67, s. 286, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:ef5faec2-32c9-4e1c-9158-b8bdc477c017?page=uuid:661fecfd-c56e-11e4-8912-001b63bd97ba>> [7. 11. 2019].

přístup z důvodu kontroly a nesměla zde probíhat pastva hovězího dobytka.¹⁷ Majitelé většinou opatření přijímali kladně, důvěřovali tomu, že regulací toků se zamezí povodňovým škodám na jejich pozemcích.

Důležitá byla úprava toků taktéž kvůli budování nových silnic, kdy hlavně vedlejší cesty vedly často údolními po štěrkových nánosech, které měly tu výhodu, že poskytovaly pevný podklad. Avšak byly ohroženy povodněmi, kdy došlo k jejich zanesení, a lidé je museli pracně zprovozňovat či hledat cesty nové. Časté povodně též poškozovaly už vybudované okresní silnice nebo mosty.¹⁸ Díky ustálení toku bystřin během regulací se tak mohla začít v oblasti stavět kvalitnější, a hlavně stabilní silniční síť. Celkově byly hradicí práce v oblasti Valašska vnímány pozitivně a vedení obcí se často obracelo na stavební správu s požadavkem, aby u nich došlo k co nejrychlejšímu zahájení hradicích prací či rozšíření prací již probíhajících.¹⁹

Za první republiky se pokračovalo ve stavebních postupech prováděných v období monarchie. Z kamene se dělaly příčné stavby, jezy, zdi i dna koryt toků. Taktéž se užívalo i dřeva na stavbu pražců nebo dřevěných odháněk usměrňujících tok. Hodně byla využívána vrba, a to jako zpevňující dřevina či jako surovina k výrobě hatí.²⁰ Mimo úprav doposud přírodních toků se také správa věnovala opravám dříve vyhotovených úseků, které poškodily povodně. Ty bývaly v oblasti četné a jejich příčinou byly většinou vydatné letní srážky. Námi sledovanou oblast postihly povodně v letech 1903, 1907, 1911, 1919, 1925, 1931, 1937, 1938, 1939, 1940. Jedna z největších povodní nastala v červenci 1919, kdy třeba v obci Lidečko napršelo během 10 hodin 99,4 mm.²¹ Tato povodeň způsobila značné škody na majetku a hodně poškodila i provedené regulační práce. Jedná se však o extrémní případ, ostatní povodně tolik škod nenapáchaly právě díky úpravě toků, například v srpnu roku 1925 napršelo v oblasti Vsetínské Bečvy 120 mm, ale až na Solanecký potok byly škody na už zahrazených tocích nepatrné. Většina provedených regulačních prací plnila svůj účel ochrany před velkou vodou, k jejich výraznému poškození docházelo pouze ve výjimečných případech.²² Po útlumu v důsledku války začal stát od počátku 20. let hrazení znovu silně finančně podporovat a náklady pro námi sledovanou oblast pravidelně ročně přesaho-

¹⁷ SOKA Vsetín, fond Okresní úřad Vsetín, inv. č. 330, sign. x/134, Výnos C. K. místodržitelství k hrazení potoka Stanovnice v Novém Hrozenkově ze 7. 8. 1912.

¹⁸ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 17, inv. č. 36, Dopis Okresního silničního výboru na Vsetíně C. K. správě hrazení bystřin z 9. 5. 1913.

¹⁹ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 16, inv. č. 36, Dopis představenstva obce Velká Bystřice z 8. 7. 1911 C. K. moravskému místodržitelství, ve kterém žádají o co nejrychlejší zahájení regulačních prací, aby se zamezilo škodám na majetku obyvatel a silnicích pravidelně působených povodněmi.

ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 18, inv. č. 36, Dopis ministerstvu zemědělství ze 17. 3. 1927 od starosty obce Rokytnice: „Potok Rokytněnka protékající naší obcí jest z větší části regulován, jen na některých místech není regulace spojena. Rozvodněním činí značné škody na polích, ohrožuje v jednom místě značně nebezpečím i okresní silnici. Následkem přerušení regulace na určité trati – trpí i zdívo regulace provedené, odnášením břehu potoka, kde regulace není provedena. Připojením by se předešlo všem škodám, jakož i nebezpečí okresní silnice a provedením regulace.“

²⁰ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 68, inv. č. 222, Výroční zpráva rok 1928.

²¹ ČERMÁK, Miroslav, Bečva: hydrologický a vodohospodářský popis, Brno 1946, s. 40.

²² ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 18, inv. č. 36, Dopis ministerstvu zemědělství ze 17. 8. 1925.



5 Solanecký potok po regulaci, počátek 20. století. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

valy 1 milion korun. Celkově náklady na hrazení v povodí Bečvy během období první republiky přesáhly 20 000 000 korun.²³ Za první republiky lze na základě statistických výkazů sledovat, jak bylo každoročně hrazeno několik desítek kilometrů bystrin v oblasti Vsetínska a Rožnovska, kdy objem prováděných prací v průběhu let narůstal.²⁴

Společně s úpravou toků se od 80. let 19. století také uvažovalo o vybudování soustavy přehrad na přítocích Bečvy, jež by zadržovaly vodu a splaveniny, čímž by ulehčily toku Bečvy v době povodní. Tento projekt byl v průběhu času měněn a přepracováván. V roce 1941 vypracoval Ing. Jan Bažant vodohospodářský plán, ve kterém počítá s celkem 17 menšími přehradami o obsahu 42,25 mil m³.²⁵ Tyto návrhy ale zůstaly „jen na papíře“, v námi sledovaném období se podařilo postavit pouze přehradu na Bystričce (výstavba 1908–1912) a na horním toku Bečvy nádrž v profilu „U Marečků“ (výstavba 1932–1944).

²³ MZA, fond Závod lesotechnických meliorací a hrazení bystrin Brno, k. č. 1, inv. č. 1, Statistický přehled výkonů a nákladů.

²⁴ Konkrétně rok 1924 – 13 184 m, 1930 – 15 448 m, 1932 – 9909 m, 1933 – 20 268 m, 1934 – 24 072 m, 1936 – 45 592 m, 1937 – 58 018 m.

MZA, fond Závod lesotechnických meliorací a hrazení bystrin Brno, k. č. 1, inv. č. 1, Statistický přehled výkonů a nákladů.

²⁵ ČERMÁK, Miroslav, Bečva: hydrologický a vodohospodářský popis, c. d., s. 61.

Zalesňování

Rakouský průkopník hrazení bystřin Josef Duile si v samém počátku jejich zavádění v habsburské monarchii uvědomoval, že hrazení není pouze stavební či hydrotechnickou záležitostí, ale že důležitý je i zásah biologický (úprava lesní vegetace znovuzalesněním).²⁶ Valašská krajina během 19. století dosáhla stavu největšího odlesnění v nám známé historii. Bylo to dáno rozšiřováním zemědělské půdy probíhajícími od 16. století, kdy lidé v oblasti postupně kolonizovali hory, aby zde mohli hospodařit nebo pást ovce na půdě získané na úkor vyklučeního lesa. Během 19. století dosáhlo pasekářské osídlení hor svého maxima. V horách přesto ještě zůstávaly značné části původních jedlobukových porostů, hlavně na odlehlých místech či ve stinných údolích, které se nehodily k hospodaření. Ovšem i tyto vzaly za své během druhé poloviny 19. století, kdy na Vsetínsku a Rožnovsku začaly působit dřevařské společnosti (často i zahraniční), které vykácely většinu starých porostů.²⁷ To vše se negativně projevilo na odtokovém režimu v oblasti a kraj pravidelně sužovaly silné povodně.²⁸

Majitelé vsetínského velkostatku si dobře uvědomovali důsledky nadměrného kácení lesů a sami začali organizovat zalesňování nevyužívaných pastvin a dalších odlesněných míst, mající za cíl zlepšit retenční schopnost krajiny. Roku 1877 vypracoval Ing. Theodor Nosek „Zprávu výboru zemského o stavu předběžných prací pro upravení řeky Bečvy z roku 1876“.²⁹ V ní se jako příčina velkých záplav uvádí devastace lesů v horských a podhorských oblastech Beskyd, eroze půdy, zanášení vodních toků a nedostatečná kapacita jezů. Jako řešení navrhl Nosek zalesnění holých strání, zachycení vody v malých retenčních nádržích a systematickou úpravu řeky. Zjištění inženýra Noska a jeho návrhy přispěly k programu zalesňování Beskyd, k hrazení bystřin a konečně i k úpravě řeky Bečvy. Noskova zpráva stála u počátku organizovaného zalesňování kopců v povodí Bečvy, financovaného zemským sněmem. Lesmistr velkostatku Vsetín Jan Bernard poté zahájil zalesňovací akci, jež přinesla značné zlepšení odtokových poměrů v kraji. Zalesňování se týkalo zejména nevýnosných pozemků, které byly dříve užívány k pastvě. Bernard jako zkušený lesník sám vybíral místa, jež měla být zalesněna. Zatímco v letech 1830–1870 bylo převážně velkostatkem zalesněno asi 20 % bývalých nelesních půd, tak do konce 19. století se díky Bernardově akci podařilo zalesnit stejnou výměru soukromých a obecních nelesních půd za poloviční dobu.³⁰

V souvislosti s hrazením bystřin se začalo zalesňování řešit i na zemské úrovni. Roku 1896 byl vydán Zákon pro markrabství moravské, jenž se týče zalesňování v ob-

²⁶ LANDA, Miroslav, Historie hrazení bystřin v Evropě a u nás, předchůdci a vznik systematických úprav, in: Sborník materiálů ze semináře 90 let hrazení bystřin, Brno 1975, s. 11.

²⁷ MAŠLÁŇ, Pavel, Vliv přírodních podmínek na rozvoj průmyslu ve Vsetíně, in: SLABOTINSKÝ, Radek – STRÖHROVÁ, Pavla (edd.), K historii průmyslu, exaktních věd a techniky na Moravě a ve Slezsku I: od konce 18. století do roku 1918, Brno 2013, s. 36–45.

²⁸ MAŠLÁŇ, Pavel, Hospodářské využití a regulace Vsetínské Bečvy během 19. století, in: SVOBODA, Miroslav (ed.), XXXII. Mikulovské sympozium, Voda v dějinách Moravy, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Moravský zemský archiv, Brno 2015, s. 116–119.

²⁹ ZAO, fond Velkostatek Vsetín, inv. č. 863, k. č. 322, Hauptbericht des Herrn Landes-Ingenieurs Theodor Nosseküber die Borarbeiten für die Regulierung des Bečwa Flußes.

³⁰ ŽALOUDEK, Václav, Historie lesů II. a III. cyklus 1969–1970 a 1980, LHC Vsetín a Jablůnka LZ Vsetín, Frýdek Místek 1984, s. 82.

vodu horní (vsetínské) řeky Bečvy, z 12. října, číslo 52 z. z.³¹ Zákon se netýkal, jak by se mohlo usuzovat z názvu, jen Vsetínska, ale vztahoval se na politické okresy Holešov, Uherský Brod a Valašské Meziříčí, kde se nacházely přítoky Bečvy. Dle zákona bylo zalesňování svěřeno odborné Zalesňovací komisi pro povodí Horní Bečvy. Ta působila v letech 1898–1958 nejprve v Brně a od r. 1948 ve Valašském Meziříčí. Komise se skládala ze zástupce moravského místodržitelství (předsedy), zemského lesního inspektora, vyslance zemského výboru, zástupců jednotlivých okresů a odborného lesníka, který měl řídit zalesňování. Komise měla za úkol vytipovat pozemky (obecní i soukromé), které byli jejich majitelé povinni zalesnit; pokud tak neučinili, mohla komise rozhodnout o vyvlastnění pozemku. Komise se měla zaměřit „zejména na vrchy hor, příkré stráně a ony plochy, které zvláště jsou způsobilé k tomu, aby bystřinám umožňovaly odnášení štěrku“. Komise záměrně vybírala lokality navazující na již existující les a nacházející se dále od lidských sídel.³² Majitelům určených pozemků komise poskytla bezplatně sazenice, případně finance na jejich pořízení. Ti si tak většinou rádi své neperspektivní pozemky zalesnili, protože si tím do budoucna zajišťovali vlastní dřevo, pouze v ojedinělých případech se majitelé zalesňování bránili, jelikož nechtěli přijít o zemědělskou půdu. K financování zalesňování zřídily příslušné zemské úřady fond. Do roku 1912 bylo zalesněno takřka 6000 ha nelesní půdy.³³ V období první republiky probíhalo dotované zalesňování nadále. Časem se projevil důsledek výsadby zlepšením odtokových poměrů v kraji, a tím i zmenšení četnosti povodní. Tato umělá výsadba měla svou odvrácenou stranu – přispěla ke změně skladby místních lesů, jelikož jako hlavní dřevina se na výsadbu používal převážně smrk, v menší míře byly zastoupeny borovice, modřín a nejméně se užívalo původních dřevin, jedle a buku.³⁴ Zákon o zalesňování ohrazených ploch v horním povodí Bečvy byl zrušen teprve r. 1961. V letech 1897–1967 bylo celkově zalesněno na 8000 ha původně zemědělských pozemků.

Mimo výsadbu nových lesů si odborníci uvědomovali i vliv způsobu lesního hospodaření na odtokové poměry. Jako nejhorší způsob uváděli v člancích holosečné hospodářství, kdy lesní půda po vytěžení porostu slehla a méně absorbovala srážkovou vodu. Jako nejlepší způsob pro uchování absorpčních schopností lesa je označovaná seč clonná, průběrová či toulavá těžba.³⁵ V praxi ovšem tyto dobře míněné rady narážely na hospodářskou realitu, kdy majitelé lesů z hlediska okamžitých výnosů upřednostňovali při těžbě holoseče.

³¹ Zákon, daný dne 12. října 1896, jenž se týče zalesňování v obvodu horní (Vsetínské) řeky Bečvy, Moravská sbírka zákonů z roku 1886, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

³² SOKA Vsetín, fond Okresní úřad Vsetín, inv. č. 298, sign. X/113, Zpráva o činnosti zalesňovací komise r. 1923.

³³ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 15, inv. č. 35, Výkaz zalesňovací komise.

³⁴ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 18, inv. č. 36, Zpráva o činnosti zalesňovací komise.

³⁵ KAISLER, Vojtěch, Hrazení bystřin v republice Československé, Lesnická práce, 1928, 7, č. 67, s. 268, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:ef5faec2-32c9-4e1c-9158-b8bdc477c017?page=uuid:661fecfd-c56e-11e4-8912-001b63bd97ba>> [7. 11. 2019].

Vedoucí osobnosti a zaměstnanci

Hrazení bystřin bylo významné pro oblast nejen z hlediska ochrany před povodněmi, ale zároveň jako zdroj práce pro místní obyvatelstvo. Po celou dobu se většina manuálních pracovníků rekrutovala z řad obyvatel vesnic, na jejichž katastru hrazení probíhalo. Hlavně z počátku se zde vyskytli i pracovníci z jiných zemí monarchie jako Italové a Srbochorvati, kteří měli s hrazením zkušenosti, ale poté, co se místní obyvatelstvo dostatečně zapracovalo, zde převládl lokální živel. V období monarchie se hradicích prací účastnili také trestanci z věznic v Olomouci a Brně, ale jednalo se o malou část celkového počtu dělníků.³⁶ Většina dělníků byla zaměstnávána sezonně od jara do podzimu, dle počasí. Na hrazení se pracovalo i ve válečných letech 1914–1918, ovšem ne v takovém rozsahu jako v časech míru, tudíž počet dělníků na jednotlivých tocích poklesl, hlavně v letech 1917–1918, kdy byly práce utlumeny na minimum. Za první republiky se na hrazení každoročně podílelo několik set dělníků (v roce 1926 třeba 763).³⁷ Dělníci pocházeli většinou z obce, na jejímž katastru se vykonávaly dané



6 Neregulovaný tok Rokytněky ve Vsetíně, kolem roku 1900. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

³⁶ BALETKA, Tomáš, C. k. správa pro hrazení bystřin a její působení na Valašsku – lidé, projekty, krajina, in: SVOBODA, Miroslav (ed.), XXXII. Mikulovské sympozium, Voda v dějinách Moravy, Brno 2015, s. 128.

³⁷ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 30, inv. č. 44, Výkaz pracovní činnosti na rok 1936.

práce. Na hradicí práce přímo dohlíželi stavební dozorcí, kteří byli přiděleni na jednotlivé toky. Ti nemuseli mít odborné vzdělání, důležitá byla jejich praxe u hrazení bystřin, často se jednalo i o místní obyvatele. Stavební dozorcí mohli pobírat od roku 1929 plat i během zimy, kdy byli zaměstnáni na pomocné práce v rámci správy (dodávky stavebnin, opravy inventáře, pomocné kancelářské práce).³⁸

Zaměstnání při hrazení bystřin bylo důležité během hospodářské krize, kdy poskytovalo nezaměstnanému obyvatelstvu jednu z mála jistot stabilní práce a finančního příjmu. Jak bylo uvedeno výše, i během ní pokračovala finanční subvence od státu. Z toho důvodu některé obce požadovaly, aby u nich bylo co nejdříve zahájeno plánované hrazení, a aspoň trochu se tak zlepšila situace v zaměstnanosti. Průměrná mzda většiny dělníků činila ve 30. letech přibližně 2 koruny na hodinu, záleželo na konkrétním pracovním zařazení jednotlivce, méně náročné profese měly ohodnocení nižší, ty odbornější mohly dosáhnout mzdy 3 koruny na hodinu i více.³⁹ Počet odpracovaných hodin závisel na přízní počasí, ročním období a rozsahu prováděných prací. Vzhledem k fyzické náročnosti práce byli na hrazení najímáni dle výkazu muži (ale na některých fotografiích lze vidět i pracující ženy). Naprostá většina prací se prováděla ručně, kdy největším pomocníkem dělníků byla lopata, krumpáč a kolečko.

V čele stavební správy působili vzdělaní odborníci, kteří vzešli z katedry hrazení bystřin na Vysoké škole zemědělské ve Vídni. Zakladatelská generace rakouských odborníků se postupně doplňovala českými hrazenáři, kteří se jim odborně vyrovnali. S Valašskem jsou tak profesně spjaty významné osobnosti českého hrazenářství, kupříkladu Josef Kulhánek.⁴⁰ Ten začínal jako lesní praktikant na Valašsku, postupně se dostal do vedení stavební správy. Podílel se na více než třech desítkách projektů hrazení v oblasti, za své zásluhy při hrazení bystřin byl odměněn v roce 1903 zlatým záslužným křížem s korunou, který mu udělil císař František Josef I. V roce 1909 byl jmenován vedoucím nově zřízené brněnské expozitury, ale jeho působení zde bohužel nemělo dlouhého trvání, jelikož v následujícím roce po krátké nemoci zemřel. Brněnskou expozituru následně vedl v letech 1910–1914 Ferdinand Müller, který po válce stál u zrodu Ústavu inženýrských staveb lesnických Vysoké školy zemědělské v Brně.⁴¹

³⁸ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 30, inv. č. 44, Dopis ministerstvu zemědělství ze dne 14. 1. 1929.

³⁹ ZAO, fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí, k. č. 91, inv. č. 264, Výplatní listiny z 30. let.

⁴⁰ Josef Kulhánek (5. 11. 1866 – 12. 6. 1910) se narodil ve Zvíkově, vystudoval nejspíše lesnickou školu a po získání titulu inženýr nastoupil roku 1891 na lesnicko-technické oddělení hrazení bystřin do Královských Vinohrad. Na základě vlastní žádosti byl z Valašska přeložen v roce 1907 do Královských Vinohrad, kde byl jmenován vrchním lesním komisařem. Několik měsíců před odchodem do Brna byl pověřen vedením pražské sekce.

BALETKA, T., C. k. správa pro hrazení bystřin, c. d., s. 125–133.

⁴¹ Ferdinand Müller (12. 7. 1874 – 30. 5. 1948) patří k zakladatelům Lesnické fakulty v Brně. Po absolvování studia na Vysoké škole zemědělské ve Vídni pracoval u hrazení bystřin nejprve v Rakousku. Roku 1905 mu byla svěřena stavební správa hrazení bystřin v Praze. Od r. 1910 působil jako vrchní lesní rada ministerstva zemědělství a přednosta moravsko-slezské sekce pro hrazení bystřin v Brně. V roce 1921 byl jmenován řádným profesorem Vysoké školy zemědělské v Brně, kde se stal vedoucím Ústavu inženýrských staveb lesnických, jehož vybudování věnoval velké úsilí.

SKATULA, Leo, Za profesorem ing. Ferd. Müllerem, Lesnická práce, 1948, 27, č. 7, s. 266–267, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:ef5faec2-32c9-4e1c-9158-b8bdc477c017?page=uuid:661fecfd-c56e-11e4-8912-001b63bd97ba>> [8. 11. 2019].



7 Upravený tok Rokytéanky, kolem roku 1900. Zdroj: fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

Za svého působení se mu podařilo získat podporu politické reprezentace (mimo jiné i poslance T. G. Masaryka) pro financování rozsáhlých projektů hrzení toků v oblasti Valašska a Slovácka. Jeho pokračovatelem se stal Ing. Zdeněk Válek⁴², který v letech 1921–1928 vedl Stavební správu ve Valašském Meziříčí a získal zde praktické zkušenosti pro svoji další odbornou činnost.

Vliv hrzení na odtokové poměry vodních toků

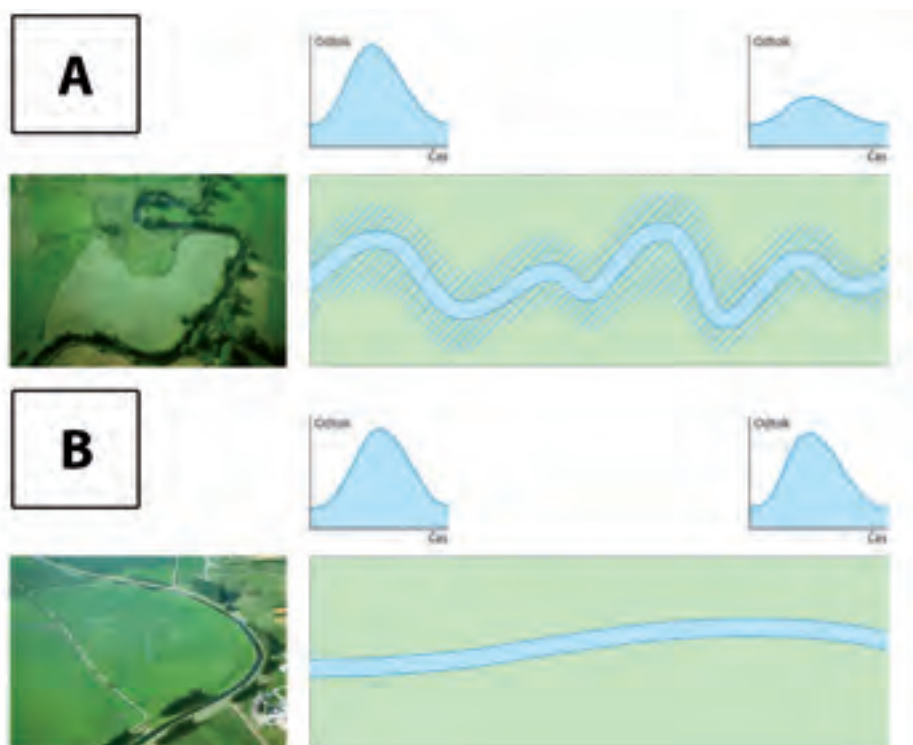
Důsledky hrzení vodních toků byly odborníkům zčásti známy již v dobách jejich budování, některé z nich však popisuje až současná věda, zejména pak hydrologie,

⁴² Zdeněk Válek (6. 6. 1897 – 19. 9. 1986) pocházel z Vyšehoří u Šumperka. Po maturitě na gymnáziu v Litovli (1916) se přihlásil ke studiu les. inženýrství ve Vídni, ale toto studium vlivem válečných událostí dokončil až roku 1921 na nově založené LF v Praze. Pro svoji erudici byl v roce 1928 povolán na ministerstvo zemědělství v Praze, kde organizoval a vedl službu zahrazování bystřin v celé ČSR. Přitom prosazoval komplexnější přístup k protierozní ochraně povodí včetně náhrad masivních kamenných náhražek kombinovanými nebo vegetačními prvky. Docent Válek působil v Praze i jako pedagog. Coby výzkumník vybudoval dva výzkumné objekty, Kýčovou a Zděchovku, které koncem 50. let převzal Hydrometeorologický ústav a pokračoval ve standardních měřeních v kontinuitě déle než šedesátí let. JARABÁČ, Milan, Za doc. Zdeňkem Válekem, Zdeněk Válek, Lesnická práce, 1987, 66, č. 1, s. 46, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:e98ad70d-9e1b-46ec-a3e7-4132db479674?page=uuid:d7c1699a-c61f-11e4-ab2d-001b63bd97ba>> [8. 11. 2019].

fluviální geomorfologie a ekologie vodních ekosystémů. Mnohé důsledky se vynořují na povrch i dnes v souvislosti s výkyvy klimatu, nedostatkem vody a se všeobecným úbytkem biodiverzity v soudobé krajině.

Na území České republiky existuje síť drobných vodních toků o celkové délce 60 711 km, z toho je zhruba 13 000 km upraveno. Úpravy tohoto typu byly obvykle realizovány ve snaze získat pozemky podél vodních toků k zástavbě či jinému využití. Za uplynulých 200 let byly naše řeky úpravami zkráceny o 4700 km,⁴³ v extrémních případech šlo až o dvě třetiny jejich délky.⁴⁴ Tato dramatická proměna se nevyhnula ani vodním tokům na Valašsku.

Zkrácení vodních toků urychlilo odtok vody z povodí. Tento efekt je dále zesilován snížením drsnosti koryt v důsledku zpevnění břehů, odstranění štěrku a vegetace v korytě. Možným důsledkem těchto změn jsou rychlejší a ničivější povodně, protože technicky upravená a narovnaná koryta koncentrují a zesilují povodňové vlny. Pokud na soutok dvou řek dorazí povodňové vlny současně, dojde k jejich skládání a k ještě větším škodám. Plošné regulace vodních toků tak mohou lokálně povodně



8 Srovnání (A) regulovaného a (B) přirozeného vodního toku včetně průtokových povodňových křivek. Zdroj: SLAVÍKOVÁ, L., a kol., Ochrana před povodněmi, c. d.

⁴³ SUKOP, Ivo – HETEŠA, Jan, Aplikovaná hydrobiologie I., Brno 1984, s. 24.

⁴⁴ CÍLEK, Václav, Voda a krajina: kniha o životě s vodou a návratu k přirozené krajině, Praha 2017, s. 140.

významně zhoršovat.⁴⁵ Nutno však doplnit, že na extrémních povodních nedávne minulosti se významně podepsaly projevy globální změny klimatu.

V současnosti se však spíše než s povodněmi potýkáme s dlouhodobým suchem. I v tomto případě lze na regulacích vodních toků najít četná negativa: v napřímeném a hladkém korytě odtéká voda rychleji, a dochází tak k rychlejšímu odvodňování a vysoušení krajiny.

Dá se tedy říct, že hrazení a regulace vodních toků mají velký význam v intravilánech obcí či v oblastech významného průmyslového a zemědělského využití, kde je pro případ povodně nutné zvýšit průtočnost koryta a vodu odvést rychle, aby nenapáchala škody. Celkově je však jejich vliv na odtokové poměry diskutabilní.

Efekt hladové vody

Moravskoslezské Beskydy jsou z geologického hlediska mladým pohořím tvořeným převážně flyšovými sedimenty, tedy pískovcem, jílovcem a slepencem. Tyto měkké horniny snadno podléhají mechanické erozi, a proto v korytech valašských potoků a řek vzniká velké množství hrubozrnných splavenin, které nemají ve zbytku ČR obdoby. Řeka Bečva je považována za vůbec největší šterkonosnou řeku České republiky.⁴⁶ Splaveniny jsou ukládány na úsecích toku s malým sklonem v podobě šterkových náplavů a teras. Šterky jsou navíc stále v pohybu a nejviditelnější je to po povodních,⁴⁷ během nichž řeky přesouvají a akumulují obrovské masy sedimentů, které je pak nutné nákladně odklízet. Proto se objevila snaha tyto pochody regulovat.

Významnou roli v usměrňování distribuce splavenin na šterkonosných řekách hrají tzv. bariéry a nárazníkové zóny,⁴⁸ vznikající budováním údolních nádrží, úpravami koryt vodních toků, a především výstavbou šterkových přehrázek a opevňováním břehů. Zmiňované úpravy však snižují přísun šterkových sedimentů z horních částí povodí, a zrychlují tak erozní a akumulační procesy.⁴⁹ Pokud je říční ekosystém neustále ochuzován o zdroje sedimentů, vzniká nežádoucí proces hloubkové eroze a dochází k postupnému zahlubování říčních koryt. Tento jev postupného „zakusování“ vodního toku do podloží koryta byl poprvé popsán na řekách západní Kalifornie pod názvem efekt hladové vody,⁵⁰ u nás je v poslední době dokumentován u karpatských šterkonosných toků, jako je např. řeka Morávka, Ostravice, Olše nebo Bečva.⁵¹

⁴⁵ SLAVÍKOVÁ, Lenka, a kol., Ochrana před povodněmi v urbanizovaných územích, IREAS, Institut pro strukturální politiku, o. p. s., Praha 2007, s. 140.

⁴⁶ KONVIČKA, Ondřej, a kol., Broucí (Coleoptera) řeky Bečvy a jejího okolí v místě plánované výstavby vodního díla Skalička, Acta Carpathica Occidentalis, vol. 9, 2018, s. 106.

⁴⁷ ŠKARPICH, Václav – HRADECKÝ, Jan – GALIA, Tomáš, Karpatské šterkonosné toky – minulost, současnost, budoucnost, Beskydy, Zpravodaj chráněné krajinné oblasti, 1/2014, s. 2.

⁴⁸ FRYIRS, A. Kirstie, a kol., Catchment-scale (dis)connectivity in sediment flux in the upper Hunter catchment, New South Wales, Australia, Geomorphology 84, 2007, s. 52.

⁴⁹ ŠKARPICH, Václav – GALIA, Tomáš – HRADECKÝ, Jan, Identifikace (dis)konektivit vodních toků za využití makrogranulometrické analýzy korytových sedimentů (Moravskoslezské Beskydy), Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku, Brno 2010, s. 199.

⁵⁰ KONDÓLF, G. Mathias, Hungry Water: Effects of Dams and Gravel Mining on River Channels, Environmental Management 21, 1997, s. 5.

⁵¹ GALIA, Tomáš – ŠKARPICH, Václav – HRADECKÝ, Jan, Dnový transport sedimentů v souvislosti s transformací geomorfologického režimu šterkonosných toků Moravskoslezských Beskyd, Geografie 117, 2012, s. 95–98.



9 Zahloubení koryta řeky Morávky je způsobené efektem hladové vody pod hrází přehrady Morávka. Zdroj: foto Václav Škarpich (2014).

Dalším významným faktorem ovlivňujícím postupné zahlubování toků šterkonosných řek je tvar řečiště a jeho dnová struktura. Před regulací měly vodní toky tvar širokého řečiště větvcího se často do mnoha ramen se dnem pokrytým šterkem a valouny (tzv. divočící řeky). Takové řečiště je mnohem méně náchylné k hloubkové i plošné erozi způsobené proudící vodou, protože se energie vod rozloží do větší šířky koryta. Opačný stav vzniká v jednoduchém regulovaném korytě, ve kterém má proudící voda soustředěná do jednoho průtočného profilu zvýšenou kinetickou energii. Dno a břehy koryta jsou tak vystaveny většímu namáhání, čímž dochází ke zvýšení míry erozních procesů a k dalšímu zesílení efektu hladové vody.

V konečném důsledku vede efekt hladové vody nejen k zahlubování koryta, a tím pádem i lokálně ke snížení hladiny podzemní vody, ale také k narušení či destrukci staveb využívaných člověkem, např. k podemílání mostních konstrukcí, budov nebo těles jezů a hrází údolních nádrží.⁵² Nesporně negativní vliv má úbytek šterku také na říční ekosystémy.

Důsledky úprav vodních toků na ekosystémy

Dnové sedimenty hrají v říčním ekosystému nezastupitelnou roli. Zvyšují drsnost koryta⁵³ a vytvářejí životní prostředí a úkryty pro vodní organismy. V případě jejich nedostatku dochází k úbytku biodiverzity.

⁵² Tamtéž, s. 95–98.

⁵³ GALIA, T. – ŠKARPICH, V. – HRADECKÝ, J., Dnový transport sedimentů, c. d., s. 97–98.

Na proměnu říčních ekosystémů v důsledku jejich hrazení reagují nejcitlivěji druhy vodních živočichů bezprostředně vázané na štěrkové náplavy. Příkladem takového organismu může být ryba vranka pruhoploutvá, která své jikry zahrabává do šterku a jejíž výskyt se v důsledku úprav vodních toků během minulého století výrazně snížil, takže je v poslední verzi Červeného seznamu řazena do kategorie „téměř ohrožený“ (NT – near threatened).⁵⁴ Štěrkové náplavy jsou rovněž životním prostředím pro řasy, rostliny a vodní bezobratlé živočichy (larvy chrostíků a jepic, blešivce a vodní brouky), sloužící jako potrava pro ryby a další konzumenty. Mnohé ryby nacházejí ve šterkových sedimentech bezpečné útočiště i v létě při minimálních průtocích a hluboké tůně s ponořeným dřevem a kořeny poskytují rybám vhodná místa pro zimování a rozmnožování. Naopak mělké části toku s nízkou hladinou vody se rychleji prohřívají a slouží mladým rybám jako vhodné prostředí pro rychlejší růst a zároveň jako ochrana před velkými vodními predátory, kteří se do mělkých vod nedostanou.⁵⁵ Úbytek šterku z řek proto nejen významně snižuje přítomnost trdlišť, ale také celkové množství ryb v řekách. Negativním průvodním jevem úprav koryt je rovněž omezení průchodnosti pro vodní organismy vzhledem k nutným stabilizačním objektům v korytě (jezy apod.) a také ztráta samočisticí schopnosti toku v důsledku úbytku řas a drobných rostlin na kamenech (tzv. biofilmu).



10 Srovnání (A) dna vodního toku s dostatkem šterkových splavenin a (B) vodního toku ochuzeného o šterkové dno v důsledku efektu hladové vody. Zdroj: foto Miroslav Kubín (2017).

Za poslední století došlo na našich vodních tocích k razantní proměně říčních ekosystémů, související zejména s omezením vlivu pravidelných povodní a se změnou distribuce šterkových splavenin.⁵⁶ Řešením situace mohou být citlivé revitalizace úseků vodních toků, které se nenacházejí v urbanizovaných územích a jejichž okolí

⁵⁴ LUSK, Stanislav, Červený seznam mihulí a ryb České republiky – verze 2010, Biodiverzita ichtyofauny ČR (VII), 2011, s. 7–16.

⁵⁵ KUBÍN, Miroslav, Řeky se šterky očima ekologa, Beskydy, zpravodaj chráněné krajinné oblasti, 1/2014, s. 3.

⁵⁶ ŠKARPICH, V. – HRADECKÝ, J. – GALIA, T., Karpatské šterkonosné toky, c. d., s. 2.

není významně ekonomicky využíváno. Nemusí nutně jít o drahé technické úpravy, mnohdy stačí odstranit zpevňující prvky (beton a velké kameny) a nechat vybrané úseky vodních toků jejich přirozenému vývoji.

Přestože dnes víme o vlivu lidských zásahů do říčních ekosystémů mnohem více než v době prvních hrazení bystřin, je třeba mít se stále na pozoru před necitlivými a nepromyšlenými zásahy do vodních toků. Mnoho rizik pro přírodu i lidskou společnost s sebou nese kupříkladu plán výstavby vodního díla Skalička na Spojené Bečvě, jehož vybudováním by došlo k nevratnému přehrazení této největší štěrkonosné řeky naší země se všemi negativními hydrologickými, geologickými a ekologickými důsledky včetně efektu hladové vody pod hrází a možného nevratného poškození Hranického krasu.⁵⁷

Závěr

Rozsáhlý a dlouhodobý projekt hrazení bystřin bezesporu přispěl na Valašsku ke zmírnění následků častých povodní. Mimoto se stal vítaným zdrojem zaměstnání a financí pro část obyvatel oblasti. Práce se prováděly dle dobových poznatků a smýšlení, kdy se předpokládalo, že se příroda technickými zásahy přizpůsobí lidským potřebám. Díky tomu došlo ke změně charakteru toků, jejich odtokových poměrů a potažmo i k proměně údolních niv vodních toků. Dnes víme, že hrazení a regulace vodních toků mají i své negativní dopady. Ty se projevují hlavně rychlejším odtokem vody z krajiny, zahlubováním koryta v důsledku efektu hladové vody a celkovým ochuzením říčních ekosystémů. Tyto problémy je třeba reflektovat v následné péči o vodní toky; technické úpravy říčních koryt je nutné plánovat citlivě s ohledem na přírodní procesy a na základě poznatků, které máme k dispozici i díky práci předchozích generací, jež se na hrazení podílely.

Prameny a literatura

Prameny

Zemský Archiv Opava:

- fond Závod lesotechnických meliorací Valašské Meziříčí.

Moravský zemský archiv:

- fond Závod lesotechnických meliorací a hrazení bystřin Brno.

Státní okresní archiv Vsetín:

- fond Okresní úřad Vsetín,
- fond Okresní úřad Valašské Meziříčí.

Literatura

BALETKA, Tomáš, C. k. správa pro hrazení bystřin a její působení na Valašsku – lidé, projekty, krajina, in: SVOBODA, Miroslav (ed.), XXXII. Mikulovské sympozium, Voda v dějinách Moravy, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Moravský zemský archiv 2015, s. 125–133.

⁵⁷ GERŠL, Milan – KONEČNÝ, Ondřej, Geologická rizika při plánované stavbě vodního díla Skalička poblíž Hranického krasu a Hranické propasti, Zprávy o geologických výzkumech 51, 2018, s. 75–79.

- CÍLEK, Václav, Voda a krajina: kniha o životě s vodou a návratu k přirozené krajině, Praha: Dokořán 2017.
- ČERMÁK, Miroslav, Bečva: hydrologický a vodohospodářský popis, Brno: Zemský národní výbor v Brně 1946.
- FRYIRS, A. Kirstie, et al., Catchment-scale (dis)connectivity in sediment flux in the upper Hunter catchment, New South Wales, Australia, *Geomorphology* 84, 2007.
- GALIA, Tomáš – ŠKARPICH, Václav – HRADECKÝ, Jan, Dnový transport sedimentů v souvislosti s transformací geomorfologického režimu štěrkonosných toků Moravskoslezských Beskyd, *Geografie* 117, 2012, s. 95–109.
- GERŠL, Milan – KONEČNÝ, Ondřej, Geologická rizika při plánované stavbě vodního díla Skalická poblíž Hranického krasu a Hranické propasti, *Zprávy o geologických výzkumech* 51, 2018, s. 75–79.
- KAISLER, Vojtěch, Hrazení bystřin v republice Československé, *Lesnická práce*, 1928, 7, č. 67, s. 265–291.
- KONDOLF, G. Mathias, Hungry Water: Effects of Dams and Gravel Mining on River Channels, *Environmental Management* 21, 1997.
- KONVIČKA, Ondřej, a kol., Brouci (Coleoptera) řeky Bečvy a jejího okolí v místě plánované výstavby vodního díla Skalická, *Acta Carpathica Occidentalis*, vol. 9, 2018, s. 106.
- KUBÍN, Miroslav, Řeky se šterky očima ekologa, *Beskydy, zpravodaj chráněné krajinné oblasti*, 1/2014, s. 3.
- LANDA, Miroslav, Historie hrazení bystřin v Evropě a u nás, předchůdci a vznik systematických úprav, in: *Sborník materiálů ze semináře 90 let hrazení bystřin*, Brno: Technické muzeum 1975, s. 5–15.
- LUSK, Stanislav, Červený seznam mihulí a ryb České republiky – verze 2010, *Biodiverzita ichtyofauny ČR (VII)*, 2011, s. 7–16.
- MAŠLÁŇ, Pavel, Hospodářské využití a regulace Vsetínské Bečvy během 19. století, in: SVOBODA, Miroslav (ed.), XXXII. Mikulovské sympozium, Voda v dějinách Moravy, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně pro Moravský zemský archiv 2015, s. 106–124.
- SLAVÍKOVÁ, Lenka, a kol., Ochrana před povodněmi v urbanizovaných územích, Praha: IREAS, Institut pro strukturální politiku, o. p. s. 2007.
- SUKOP, Ivo – HETEŠA, Jan, Aplikovaná hydrobiologie I., Brno: VŠZ 1984.
- ŠKARPICH, Václav – GALIA, Tomáš – HRADECKÝ, Jan, Identifikace (dis)konektivit vodních toků za využití makrogranulometrické analýzy korytových sedimentů (Moravskoslezské Beskydy), *Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku*, Brno 2010.
- ŠKARPICH, Václav – HRADECKÝ, Jan – GALIA, Tomáš, Karpatské šterkonosné toky – minulost, současnost, budoucnost, *Beskydy, zpravodaj chráněné krajinné oblasti*, 1/2014, s. 2.

Internetové zdroje

- JARABÁČ, Milan, Za doc. Zdeňkem Válekem, Zdeňk Válek, *Lesnická práce*, 1987, 66, č. 1, s. 46, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:e98ad70d-9e1b-46ec-a3e7-4132db479674?page=uuid:d7c1699a-c61f-11e4-ab2d-001b63bd97ba>> [8. 11. 2019].
- KAISLER, Vojtěch, Hrazení bystřin v republice Československé, *Lesnická práce*, 1928, 7, č. 67, s. 268, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:ef5faec2-32c9-4e1c-9158-b8bdc477c017?page=uuid:661fecfd-c56e-11e4-8912-001b63bd97ba>> [7. 11. 2019].
- Moravská sbírka zákonů z roku 1886, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].
- Moravská sbírka zákonů z roku 1887, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

Moravská sbírka zákonů z roku 1897, dostupné online: <<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/ms.html>> [6. 11. 2019].

Hochwasser 1882 in Kärnten und Tirol, dostupné online: <http://www.naturgefahren.at/karten/chronik/Katastrophen_oestr/HW1882.html> [6. 11. 2019].

SKATULA, Leo, Za profesorem ing. Ferd. Müllerem, Lesnická práce, 1948, 27, č. 7, s. 266–267, dostupné online: <<http://lmda.silvarium.cz/view/uuid:ef5faec2-32c9-4e1c-9158-b8bdc477c017?page=uuid:661fecfd-c56e-11e4-8912-001b63bd97ba>> [8. 11. 2019].



HISTORICKÝ ODVODŇOVACÍ SYSTÉM LOVECKÉHO ZÁMKU OHRADA

A HISTORICAL DRAINAGE SYSTEM OF OHRADA HUNTING LODGE

Jana Melcrová

Abstrakt: Základním požadavkem při stavbě budov je jejich ochrana před nežádoucími účinky vody a vlhkosti. Zámek Ohrada byl postaven na velmi rovinatém terénu mezi rybníky. Již při výstavbě se tedy musel řešit problém, jak zachytit povrchovou i podzemní vodu a kontrolovaně ji odvést od budovy. Funkční systém byl postupem času různě doplňován, opravován, případně měněn, a to bez znalosti souvislostí a původních konstrukcí. Při terénním průzkumu byly jeho jednotlivé části zdokumentovány. Cílem příspěvku je na základě terénního průzkumu nahlédnout do systému původního fungování hospodaření s vodou v loveckém zámku Ohrada. Jeho poznání přispěje zásadním způsobem k dalšímu plánování obnovy funkčnosti celého systému odvodnění v souvislosti s požadovanou životností zámku.

Abstract: One of the basic issues that need to be addressed during building construction is its protection against undesirable effects of water and humidity. Ohrada hunting lodge was built on a very flat stretch of land between ponds. Already during construction, it was thus necessary to decide how to catch surface and underground water and drain it away from the building in a controlled manner. A functional system was built but then over time variously added to, repaired, eventually changed, and these alterations took place without knowledge of the context and original design. Based on research of the site, the individual parts of the drainage system were documented. The aim of this contribution is to describe the system and thereby gain insight into the original functioning of water management in and around the hunting lodge, which should in turn crucially contribute to further planning of restoration of functionality of the entire drainage system which is of essential importance for preserving this historical hunting lodge.

Klíčová slova: odvodňovací systém; zámek Ohrada; Munický rybník.

Keywords: drainage systems; Ohrada hunting lodge; Munický pond.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Charakteristika území

Lovecký zámek Ohrada se nachází asi 2 km jihovýchodně od obce Hluboká nad Vltavou v nadmořské výšce cca 380 m. Vystavěn byl na úzké šíji mezi Munickým a Zvolenovským rybníkem. Původní rovinatá krajina v této oblasti byla charakteristická mokřady, bažinami a podmáčenou půdou využívanou převážně jako pastviny. Od středověku byla tato krajina postupně kultivována a ovlivňována člověkem vysoušením mokřin a budováním rozsáhlé rybníční soustavy,¹ k níž patří i nedaleký

¹ OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila, Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňska, České Budějovice 2017, s. 13.



1 Lorenz Habel, situační plán zámku Ohrada a okolí, 1725. Zdroj: IVANEGA, Jan, Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 52.



2 Maxmilian Fabian Swoboda, mapa Třeboňského panství a okolního území, 1709–1729, výřez. Zdroj: dostupné online: <<https://digi.ceskearchivy.cz/540002/1/609/4050/100/0>>.

druhý největší rybník ČR Bezdrev. Z geomorfologického hlediska jde o součást českomoravské soustavy, území Českobudějovické pánve, povodí Vltavy. Podloží tvoří převážně typické žlutohnědé, šedé nebo namodralé jíly, na kterých se vytvářejí těžké půdy náchylné k zamokření. Dále jsou to také jílovce, slepence, pískovce i písek.²

² ŘEHÁK, Josef, Lovecký zámek Ohrada NKP Hluboká nad Vltavou, Průzkum, dokumentace a návrh obnovy historického odvodňovacího systému, 2008, s. 7.

Koloběh podzemní vody je v oblasti Českobudějovické pánve specifický. K vsaku dochází na okrajích pánve, část podzemní vody pak přitéká z okolních propustných hornin a podloží. Jílovité a prachovité částice v podloží v okolí zámku jsou víceméně nepropustné. Jak uvádí průzkum Josefa Řeháka, hladina spodní vody je v této lokalitě poměrně vysoká a její spojitost umožňuje vertikální přetékání. Všeobecně se zde ale nenacházejí významnější prameny.³

Nejstaršími doklady, jež zachycují umístění zámku v krajině, jsou Müllerova mapa Čech z roku 1720, plán Lorenze Habela z roku 1725, který je vlastně ideálním situačním plánem zámku⁴ s francouzskou zahradou a kaplí sv. Huberta, jež nikdy nebyly realizovány (obr. 1), a mapa třeboňského panství a okolního území od Maximiliana Fabiana Swobody datovaná 1709–1729, která popisuje zámek ještě jako Jägerhaus (obr. 2).

Historie a popis objektu loveckého zámku

Stavební dějiny zámku se začaly psát v roce 1708. Jeho stavebníkem, tedy tím, kdo stavbu zadal a platil, byl Adam František z Schwarzenbergu. K podstatným znakům úspěšného šlechtice patřila v té době prezentace společenského postavení a jednou z forem takové prezentace bylo i budování funkčně propojených sídel. V tomto ohledu byl Adam František mimořádný stavebník, který dokázal promyšleně přetvářet rodový majetek a dále ho rozšiřovat o novou výstavbu. Součástí nově budovaných rodových sídel se stala také výstavba loveckého zámku Ohrada, jediné schwarzenberské vrchnostenské novostavby knížecího objektu v Čechách.⁵ Šlo o sídlo, které se mělo stát zázemím pro lovecké a společenské události.

Projekt a rozpočet výstavby zámku byl zřejmě několikrát přepracováván, o čemž svědčí i dochovaný první návrh pražského architekta Pavla Ignáce Bayera, který nebyl realizován, a také neodsouhlasený rozpočet z dubna 1708. K finální dohodě o vzhledu a umístění stavby došlo na podzim roku 1708, kdy se skutečně započalo s výstavbou.⁶ Objekt zámku je postaven na čtvercovém půdorysu, uprostřed s prostorným nádvořím. Hlavní reprezentativní budova je orientována zhruba severo-jihním směrem. Střední část této budovy, vestibul, je v úrovni terénu, všechny ostatní části přízemí jsou přibližně o půl metru výše. Severní, západní a jižní stranu nádvoří uzavírají přízemní budovy, které tvořily i tvoří zázemí jak pro zámek, tak pro zoologickou zahradu, jež vznikla těsně před 2. světovou válkou v prostoru mezi zámkem a Munickým rybníkem. Při výstavbě zámku bylo řešeno ve spojitosti s vodou podsklepení severozápadní části pod hospodářskou budovou a severovýchodní části pod hlavní budovou zámku. Pod hospodářskou částí se nachází malý sklep vybudovaný v místě pramene nebo v místě s vysokou vlhkostí, který, jak předpokládá Řehák, pomáhal regulovat hladinu vody pod budovami a nádvořím.⁷ Rozsáhlejší sklepy pod hlavní budovou tvoří prů-

³ Tamtéž, s. 8.

⁴ IVÁNEGA, Jan, *Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny*, Praha 2014, s. 49–52.

⁵ Tamtéž, s. 18–22.

⁶ Tamtéž, s. 32–35.

⁷ ŘEHÁK, J., *Lovecký zámek Ohrada, c. d.*, s. 9.

běžná chodba s retenční jímkou a tři vlastní sklepy s podlahou z velkých plochých kamenných desek a kamenným či smíšeným zdivem. Nad nimi se nacházela kuchyně a komora. Provozně byl tedy sklep využíván k uskladnění potravin a ledu.⁸

Původnímu účelu, tedy jako zázemí pro lovecké akce, sloužil zámek z důvodu nečekaného úmrtí stavitele knížete Adama Františka Schwarzenberga († 1732) pouze krátkou dobu. Dramatické období pro zámek pak nastalo za válek o rakouské dědictví, které se ho dotklo v letech 1742–1743. Na doléčení v něm bylo umístěno asi 130 zraněných francouzských vojáků, kteří způsobili v zámku značné škody.⁹ Další využití v průběhu následujících 100 let bylo především jako hospodářské zázemí (psinec, koňské stáje, uložení vozů a loveckého náčiní, kurník koroptví) a byty. Samotný zámek uchovával v panských prostorách 1. patra množství trofejí a obrazů.¹⁰ Od roku 1842 se již píše dějiny zámku ve spojitosti s muzeem, které nechal zřídit Jan Adolf II. Schwarzenberg jednak kvůli množství trofejí a hromadících se dalších preparátů, ale i z důvodu smysluplného využití volných prostor a navázání na někdejší účel zámku.

Odvodňovací systém loveckého zámku Ohrada

Ochrana proti nežádoucím účinkům vody na stavbu patří k základním požadavkům, které zajišťují její životnost a spolehlivost. Původní systém odvodnění, jenž vznikl současně se stavbou, musel být tedy promyšlený, s cílem odvést vodu od objektu tak, aby nepoškozovala a nenarušovala stav budov. Poloha zámku na rovinatém terénu s množstvím vodních ploch, které ho obklopují, předurčovala již od počátku náročnost řešení odvodnění. Samozřejmostí v té době bylo oddělení odvodů povrchové dešťové vody z ploch a střech zámku a podzemní vody z pramenů a infiltrace. Podle Řeháka a výpovědi pamětníků tvořila původní barokní odvodňovací soustava mělkých gravitačních kanálků, které odváděly dešťovou vodu do nedalekých rybníků. Podzemní voda se pak sváděla do zahloubeného systému dvou větví (A a B) a přes jímky ve sklepech do dřevěného vrtaného potrubí spojovaného kovanými prstenci, které odvádělo vodu přes malé kamenné jímky více než půl kilometru až pod hráze sousedních rybníků.¹¹

Od svého vzniku do současnosti však prošel systém mnoha změnami jak v koncepci řešení celé problematiky odvodnění, tak v použitých materiálech. Na přelomu 19. a 20. století bylo vyměněno dřevěné potrubí v páteřní větvi (B) za průmyslově vyráběné kameninové s průměrem pouze 100 mm, protože se jednalo o poměrně vyrovnaný a stálý průtok. Větší zásah do odvodňovacího systému byl proveden v 70. letech 20. století. Do hlavní odvodňovací větve (B) byly zhruba v polovině trasy napojeny meliorace z přilehlé louky potrubím o průměru 100 mm. Později byly do této větve ještě svedeny odpadní vody z čističky a také 6 dešťových svodů z celého východního průčelí zámku, každé o průměru 150 mm. Projekty se realizovaly bez znalostí původ-

⁸ IVANEGA, J., *Lovecký zámek Ohrada*, c. d., s. 59.

⁹ IVANEGA, Jan, *Lovecký zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou. Stavebně historický průzkum*, České Budějovice 2015, s. 75.

¹⁰ Tamtéž, s. 80–88.

¹¹ ŘEHÁK, J., *Lovecký zámek Ohrada*, c. d., s. 11–16.



3 Josef Řehák, půdorys odvodňovacího systému, západní část. Zdroj: ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d.

ního systému a bez dořešení návazností.¹² Znalost původního systému je důležitá právě pro možnost zjistit příčiny jeho nefunkčnosti a umožňuje navrhnout takové řešení, které by bylo v souladu jak s jeho historickou hodnotou, tak i s moderními technologiemi a materiály, jež mohou být v případě překonání odstraněny a nahrazeny novými. Z výše uvedeného jasně vyplývá, že kapacita odvodnění nemohla při zvýšené vodní dotaci stačit.

Každoroční zatápění sklepů zámku vodou a bahnem až do výše 1 m bylo impulzem k zadání průzkumu původního, potažmo doplněného, odvodňovacího systému, který by zjistil jeho stav a příčiny nefunkčnosti a zdokumentoval jeho rozsah. Průzkum realizovali Josef Řehák jun. – SPELEO, autorizovaný technik pro pozemní stavby s oprávněním k projektování a činnosti prováděné hornickým způsobem (č. aut. 0601190), a Stanislav Řehák – SPELEO (obr. 3). V roce 2007 byly nalezeny fragmenty původního odvodňovacího systému. Vlastní průzkum v terénu proběhl koncem roku 2008. Trasy odvodnění se dohledávaly pomocí čištění zasypaných šachet a proplachováním tlakovou vodou. Vzhledem k tomu, že dlouhá léta nebyla prováděna údržba vzdálenějších míst systému, upadly v zapomnění a v podstatě přestaly existovat.

Části odvodňovacího systému

Odvodňovací větev A

Kratší z původních větví odvodňovacího systému začíná ve sklepech v severozápadní části hospodářských budov zámku. Sklep tvoří tři podélné místnosti. V severní části se nachází jímka, která zřejmě sloužila ke skladování potravin (mléčnice) a zajišťovala potřebný chlad a vlhkost. Přebytečná voda, stejně jako vysrážená vlhkost původně odtékala žlábkou podél stěn do vtokového objektu a dále do betonového potrubí DN 150 mm. V současné době je přebytečná voda čerpána z jímky do nové kanalizace zoologické zahrady. Trasa původního odvodnění vede pod 1. nádvořím, kde sbírá také infiltrační vodu, a ústí do šachty ve sklepech pod hlavní budovou zámku. Pod pravým úhlem pokračuje do retenční jímky ve stejné dimenzi. Do jímky ústí i ocelové potrubí DN 100 mm, které svádí vodu z podlahy sklepa.¹³ Jímka se stala v podstatě nejdůležitější částí, srdcem systému. Původně tvoří začátek páteřní větve odvodnění (B), druhotně z důvodu nefunkčnosti celého systému slouží k akumulaci vody a jejímu přečerpávání do dešťového svodu na severovýchodním nároží hlavní budovy a dále do nové odvodňovací větve (C), svého času jediného funkčního řešení.

Odvodňovací větev B

Jedná se o původní a zároveň nejdůležitější část. Celková délka je zhruba 580 m, převýšení 1860 mm, což je 0,32 % průměrného spádu (obr. 4).¹⁴ Ústí pod hrází Munnického rybníka za bývalou silnicí vedoucí z Hluboké do Českých Budějovic v místě někdejšího rybníka. Trasa odvodnění prochází od jímky ve sklepech zámku přes revizní šachty B1–B8 (vyjma B3) východním směrem, kde se lomí do pravého úhlu a pokračuje

¹² Tamtéž, s. 12–14.

¹³ ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 11–12.

¹⁴ Tamtéž, s. 12.

4 Pohled od zámku ve směru páteřní větve B. Zdroj: foto Jana Melcrová (2019).



5 Průzkumné práce, šachta B6. Zdroj: ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d.

čuje přes předpokládané, ale dosud nenalezené šachty B9 a B10 do poslední zjištěné B11, odkud zřejmě odvodnění ústilo do dnes již neexistujícího rybníka. Do šachty B2 vede kromě původní větve od západu i nová větev odvodnění (H) z jihu vybudovaná v souvislosti s čističkou odpadních vod v dimenzi DN 300 mm. V úseku mezi novodobými šachtami B2 a B4 obchází kameninové potrubí o stejné dimenzi obloukem i původní přímou trasu včetně šachty B3, která je cihelná, ale v současnosti je zasypaná a zcela nefunkční. Od revizní šachty B4 již pokračuje odvodnění v původní trase ve starém kameninovém potrubí o dimenzi DN 100 mm. Na trase odvodnění je v nyní velmi důležitá revizní šachta B6. Kromě toho, že je vyzděna z kvalitních pálených cihel, stejně jako šachta B5, byly v hloubce 1 m pod povrchem probourány ze severozápadu a jihovýchodu dva otvory k zaústění melioračního potrubí z plochy louky (obr. 5). Zvláště v jarním období protéká celým profilem zakalená voda, která před částečným zprovozněním gravitačního odtoku nestíhala odtékat a vracela se do sklepů zámku.



6 Čelní vpusť kanalizační větve E a volné vyústění dešťového svodu. Zdroj: foto Jana Melcrová (2019).

Odvodňovací větev C

Vybudování této odvodňovací větve bylo nouzovým řešením permanentního zatápnění sklepa. Čerpadlem byla/je voda z jímky ve sklepe vedena do tlakového potrubí podél severní stěny hlavní budovy zámku k napojenému dešťovému svodu na nároží, kde začíná odvodňovací větev C. Jedná se o velmi mělce (200–400 mm) uložené plastové potrubí DN 110 mm, se čtyřmi velmi malými revizními šachtami, které vede podél zdi zoo a je zakončeno železnou rourou v Munickém rybníku.

Kanalizační větev E

Tato větev odvádí srážkovou vodu, která se nestihne infiltrovat, zhruba z poloviny 1. nádvoří a střešních ploch svedených dešťovými svody na terén. Zároveň je do ní svedena odpadní voda z hlavní budovy zámku. Kanalizační větev E začíná v jihovýchodní části vnitřního nádvoří mělkou betonovou šachtou, do níž přitéká voda přes mříž čelní vpusti (obr. 6), krátkým kameninovým potrubím DN 250 mm. Odtud pokračuje pod jižním křídlem zámku v betonovém potrubí DN 150 mm do bývalého septiku, jenž slouží jako retenční jímka na dešťovou vodu.¹⁵ Ze septiku pokračuje odvod vody jižním směrem přes revizní šachtu, která přibírá prostřednictvím čelní vpusti s mříží vodu z příkopu u silnice Hluboká–Bezdrv,¹⁶ pod silnicí vede přes další tři revizní šachty k vyústění do obtokového koryta Zvolenovského rybníka.

Kanalizační větev F

Projekt odvádění splaškových vod ze západního a jižního křídla byl v roce 1984 součástí navrhované celkové opravy zámku. Navrhoval zatrubnění otevřeného příkopu podél jižního křídla, který sloužil jako kanalizace, ale velmi často se zanášel. Byla to také jedna z příčin prosakování vody k základům hospodářské budovy.¹⁷ Navrhované řešení se však uskutečnilo až podle projektu z roku 1991, který zároveň řešil i čističku odpadních vod. Kanalizační větev začíná v prostoru 2. nádvoří revizní šachtou, do níž jsou zaústěny drenáže DN 100 mm, ze západu odvodnění nádvoří v kameninové trubce DN 200 mm a odpadní voda ze západního křídla v kameninovém potrubí DN 150 mm. Přes revizní šachtu na jihozápadním nároží pokračuje podél jižního křídla a přes další tři revizní šachty do ČOV. Součástí této větve je napojená dvoukomorová neutralizační jímka naplněná vápencovou drtí, kam je svedena odpadní voda z konzervační dílny.¹⁸

Kanalizační větev H

Kanalizační větev H je v podstatě pokračováním kanalizační větve F. Část byla realizována nově současně s výstavbou ČOV na začátku devadesátých let 20. století. Část byla obnovena v úseku stávající trasy¹⁹ vybudované zřejmě v souvislosti s opravou zámku v osmdesátých letech 20. století. Slouží k odvodu přeplavu z ČOV a dešťové vody sve-

¹⁵ ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 16–18.

¹⁶ Tamtéž, s. 17.

¹⁷ Projektová dokumentace. Rekonstrukce hospodářského objektu I. zámek Ohrada Hluboká n/Vlt., kanalizace, pare č. 1, 1984.

¹⁸ ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 19.

¹⁹ Projektová dokumentace. Kanalizace a ČOV Ohrada, pare č. 2, 1991.



7 Zaústění dešťového svodu do kanalizační větve H po zrušení kamenných kanálků. Zdroj: foto Jana Melcrová (2019).

dené z východního průčelí zámku. Původní vyústění svodů do kamenných kanálků podél budovy bylo zrušeno a svody byly napojeny do kanalizace (obr. 7). Dešťovou vodou se však značně přetěžuje páteřní odvodnění B, kde tato větev končí, protože odvodnění není na intenzivní krátkodobé průtoky dimenzované.²⁰

Odvodňovací větev K

Malým pozůstatkem původního odvodnění zámku je právě tato krátká větev. Odvádí srážkovou vodu a vodu z dešťových svodů ze severní části 1. nádvoří. Tvoří ji pouze vtokový objekt zajištěný šikmou mřížkou z kovaných a nýtovaných profilů a krátká část pod severním křídlem zámku. V areálu zoologické zahrady je napojena na novodobou kanalizaci. Často funguje tato část jako její odvětrávání.²¹

²⁰ ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 20.

²¹ Tamtéž, s. 21.

Dešťové svody, chrliče, studny

Nedílnou součástí celého systému jsou i doplňující zařízení, k nimž patří chrliče, dešťové svody a studny. Chrliče jsou umístěny po dvou na každém portiku, jak vstupním, tak nádvořním (obr. 8). Jejich funkcí kromě estetické je odvádět dešťovou vodu z balkonů. Voda se nikde nezachytává a spadá volně na terén. Dešťové svody odvádějí vodu ze střech zámku. Všechny svody uvnitř nádvoří ústí na terén. Původně voda odtékala povrchovými žlaby zčásti směrem k odvodňovací větvi E a zčásti k odvodňovací větvi K. V současnosti jsou povrchové žlaby značně porušené, případně vůbec chybí, proto dochází ke zvýšenému vsaku vody do podloží nádvoří. Ostatní svody jsou zaústěny na jihu krátkým potrubím přímo do příkopu silnice, na východě pak do nové kanalizační větve H. Kamenné kanálky, které odváděly dešťovou vodu od průčelí zámku, byly při budování této větve odstraněny.²²

Zároveň s výstavbou zámku byla řešena i otázka zásobování vodou. Na prvním nádvoří nechal stavitel Adam František vyhloubit dvě studny. To dokládá výplata ze dne 14. prosince 1709, kdy bylo Lorenzi Semotamovi, studnaři z Budějovic, uhrazeno 16 zl. za dvě nové studny, k jejichž kopání a vyzdění mu byli poskytnuti robotníci. Mathias Tischlbauer, tesařský mistr z Budějovic, který k řečeným studnám dodal pumpy, obdržel 11 zl.²³ Studny jsou umístěny symetricky ve středech severního a jižního kříd-



8 Průčelí zámku s portikem a dvěma chrliči. Zdroj: foto Jana Melcrová (2019).

²² ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 23.

²³ IVANEGA, J., Stavebně historický průzkum, c. d., s. 8.

la hospodářských budov. V minulosti byly studny osazeny litinovými pumpami, které ještě do 80. let 20. století byly plně funkční a zajišťovaly pitnou vodu až do výstavby vodovodu. V současnosti byly v rámci rekonstrukce 1. nádvoří zhotoveny plně funkční repliky dřevěných pump. Voda ve studních je však pouze užitková.

Nálezy

Průzkum původní odvodňovací trasy probíhal nedestruktivním způsobem čištěním zanesených šachet a proplachováním tlakovou vodou. Ve vytěženém materiálu byly nalezeny i fragmenty různých předmětů, jako např. násady, litinové poklopy, kousky dřeva, všechny však relativně mladé. Zajímavějším nálezem bylo odkrytí krátkého úseku zřejmě starého dřevěného vodovodu v jihozápadní části nádvoří. Vůbec nejzajímavějším a nejdramatičtějším nálezem bylo objevení 31 ks oranžových lahviček z umělé hmoty v sedimentu šachty B8 (obr. 9). Šachta se musela pro nesnesitelný a dráždivý zápach nejdříve odvětrat, teprve potom byl odtěžen sediment. Nález pomohli určit archeologové a zejména Mgr. Zdeněk Polčák z Vojenského historického ústavu. Šlo o přípravky německé provenience z 2. světové války na ošetření kůže po zasažení bojovými otravnými látkami. Díky snadné manipulovatelnosti byl v základní výbavě každého vojáka wehrmachtu. Nález byl předán do vojenského historického muzea v Praze.²⁴



9 Nález přípravků z 2. světové války na ošetření kůže po zásahu otravnými bojovými látkami. Zdroj: ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d.

²⁴ ŘEHÁK, J., Lovecký zámek Ohrada, c. d., s. 10–11.

Závěr

Odvodňovací systém na loveckém zámku Ohrada prošel od své výstavby několika etapami vývoje. Ukázalo se však, že tyto jednotlivé dílčí zásahy nebyly zřejmě nejlepším řešením, ale v dané situaci možná tím jediným možným. Jednotlivá řešení reagovala vždy na nějakou situaci, problém, kdy docházelo k poškozování podstaty zámku. Ať už to bylo zatápění sklepů vracející se vodou, podmáčení zdiva nedostatečným odvodem dešťové vody od budovy nebo také řešení celkového hospodaření s vodou při nedostatku pitné vody. Základem při plánování jakýchkoli oprav a zásahů do historických konstrukcí by měl být především jejich důkladný průzkum. U památky, jakou je lovecký zámek Ohrada, a dalších, samozřejmě citlivými metodami a studiem historických pramenů. Původní odvodňovací systém byl navržen, aby odváděl vodu a vlhkost, a splňoval tak všechny požadavky na zajištění budov zámku před jejich destruktivním působením. Důsledně odděloval systém odvádění vod z pramenů a infiltrace přes jímkovy ve sklepech od dešťové vody, která byla sváděna mělkými kanálky a povrchovými příkopy do blízkých rybníků. Vývoj nových materiálů a technologií neustále pokračuje, ale právě v kontextu s historií by měly být použity tak, aby nepoškozovaly podstatu původní stavby. Na příkladu odvodňovacího systému zámku Ohrada je vidět, že průzkum a poznání o jeho fungování přichází až s negativními důsledky starších zásahů, nikoliv předchozím studiem. Citací z průzkumné zprávy Josefa Řeháka (2008) lze říct, že „celý odvodňovací systém byl ve své době mistrovským dílem zkušených stavitelů, kteří dokázali navrhnout a zrealizovat funkční gravitační trasu s minimálním spádem 0,32 %“.

Prameny a literatura

Tištěné prameny

- AMBROŽ, Adolf, Úpravna vody pro zámek Ohrada Hluboká n/Vlt., projektová dokumentace, pare č. 1, České Budějovice: Střední průmyslová škola stavební 1968.
- IVANEGA, Jan, Lovecký zámek Ohrada u Hluboké nad Vltavou. Stavebně historický průzkum, České Budějovice: TECHNICO 2015.
- KOVAŘÍKOVÁ, Jana, Rekonstrukce hospodářského objektu I. zámek Ohrada Hluboká n/Vlt., Kanalizace, projektová dokumentace, pare č. 1, České Budějovice: Stavební podnik města Českých Budějovic 1984.
- ROHLÍK, Vl., Kanalizace a ČOV Ohrada, projektová dokumentace, pare č. 2, Praha: Investing, Investorská-inženýrská kancelář, projektový ateliér 1991.
- ŘEHÁK, Josef, Lovecký zámek Ohrada NKP Hluboká nad Vltavou, Průzkum, dokumentace a návrh obnovy historického odvodňovacího systému, pare č. 3, Hradec Králové: SPELEO 2008.

Literatura

- IVANEGA, Jan, Lovecký zámek Ohrada. Stavební dějiny, Praha: NZM 2014.
- OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila, Schwarzenberská krajina Hlubocka a Třeboňska, České Budějovice: NPÚ 2017.
- SKLENÍČKA, Petr, Základy krajinného plánování, Praha: Naděžda Skleničková 2003.

Internetové zdroje

GRMELA, Arnošt, Základy hydrogeologie. Multimediální výukový text, dostupné online: <http://geologie.vsb.cz/geologie/KAPITOLY/10_z%C3%A1klady_hydro/10_z%C3%A1klady_hydrogeologie.htm> [3. 3. 2020].

MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ, Vymezení hydrogeologických rajonů a útvarů podzemních vod [online]. Ministerstvo životního prostředí 2008–2019, dostupné online: <https://www.mzp.cz/cz/hydrogeologicke_rajony_utvary_podzemnich_vod> [3. 3. 2020].



VODA V AREÁLU PARKU A OBORY ZÁMKU KAČINA

WATER IN THE PARK AND DEER PARK OF KAČINA CHATEAU

Pavel Novák

Abstrakt: Problematika je řešena v kontextu vývoje historických zahrad a parků a navazuje na starší studii autora Podíl vody na historických proměnách genia loci okolí zámku Kačina. Článek se zaměřuje na historické proměny vodního režimu v zámeckém parku a oboře na Kačíně a sleduje využití vody a staveb zahradní architektury vázaných na vodu v kompozici zámeckého parku. Zabývá se i podílem vody na charakteru jednotlivých částí parku. Při práci bylo použito analýzy historických map a plánů, výškopisných map a historických snímků krajiny. Provedeným výzkumem bylo zjištěno, že zámecký park, jako jádro chotkovské komponované krajiny okolí Kačiny, byl koncipován podle Hirschfeldovy teorie zahradní tvorby a voda v něm v melancholické partii hrála významnou roli, a v části romantické dokonce klíčovou. Vypuštění Mikulášského rybníka zahájilo rozpad krajinné kompozice. Hlavním zjištěním článku je skutečnost, že Mikulášský rybník tvořil integrální část širěji pojímaného zámeckého parku a měl svůj samostatný ideový program. Podstatné je i zjištění, že nevybudováním části zamýšlených staveb se změnil charakter zámeckého parku ze sentimentální zahrady v přírodně krajinářský park typu okrasného statku.

Abstract: The issue of water management in areas surrounding the Kačina Chateau is addressed in the context of development of historical gardens and parks and follows up on the author's previous study on the contribution of water to historical changes of the genius loci around this chateau. This study focuses on historical changes of water management in Kačina's park and deer park and follows the use of water and garden features requiring water in the composition of the park of the chateaux. It also deals with the contribution of water to the character of particular areas of the park. The work drew on analyses of historical maps and plans, hypsometric maps, and historical images of the landscape. Research ascertained that both the park of the chateaux and the core of cultural landscape around Kačina that was managed by the Choteks were designed based on Hirschfeld's theory of garden design. In this project, water played a significant part in the melancholic part and a key role in the romantic part of the park. Fragmentation of composition of this landscape started with the draining of Mikulášský pond. The main finding presented in the article is that the abovementioned pond formed an integral part of a more broadly conceived park of the chateau and had its own conceptual content. Substantive is also the finding that failure to construct some of the originally intended structures changed the character of the park from a sentimental garden into a natural landscape park of a decorative holding.

Klíčová slova: zámecký park Kačina; vodní prvek; typy partií parků; Ch. C. L. Hirschfeld.

Keywords: Kačina chateau park; water features; types of park areas; Ch. C. L. Hirschfeld.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Předmětem zájmu této studie je vodní prvek v zámeckém parku, resp. širší komponované krajině v okolí zámku Kačina na bývalém panství rodu Chotků Nové Dvory. Pozornost je zaměřena na různorodost vodních prvků a staveb je doprovázejících a jejich odlišné poslání v parku, resp. krajině v souvislosti s ideovým posláním jednotlivých částí parku i širší krajiny. Studie rovněž ověřuje možnost využití Hirschfeldova dělení sentimentálních zahrad v kombinaci s jednotlivými prvky dochované kompozice pro identifikaci jednotlivých funkčních částí parku a lokalizování nedochovaných, případně nerealizovaných zahradních staveb a určení jejich ideového poslání.

Problematika zámeckých parků je již velmi dobře zpracována. Z novější literatury zabývající se teoretickými otázkami budování parků zaslouží připomenout zejména práce J. Kroupy a J. Hendrycha.¹ Přehled jednotlivých zámeckých parků a zahrad zahrnující vedle botanického popisu i jejich historii zpracovala B. Pacáková-Hošťálková.² Zde jsou uvedeny též základní informace o kačinském parku. Samostatná monografie o parku u zámku Kačina zatím neexistuje, ale zčásti ji nahrazuje práce věnovaná všem chotkovským zahradám a parkům, kde české parky Chotků zpracoval Pavel Novák.³ Týž autor se věnoval i problematice vody v kačinském parku,⁴ dosud jen ojediněle zpracovávané tematicce.⁵ Řadu informací přináší kolektivní monografie o komponované krajině Novodvorska a Žehušicka, která dosud nejpodrobněji mapuje historické proměny krajiny sledovaného regionu. Ze starší literatury věnované Chotkům nelze opomenout práce Josefa Ledra o panství Nové Dvory a rodu Chotků.⁶ Stejný význam pro poznání jednotlivých parkových staveb v okolí Kačiny má průkopnická studie M. Vlčka.⁷ Opomenout nelze ani nepublikovanou stať Regenerace zámeckého parku Kačina, kterou zpracoval autorský kolektiv P. Šimek, J. Kohlová, P. Borusík a podle níž byl park v letech 2010–2013 revitalizován.⁸

Klíčovou roli pro pochopení kompozice kačinského parku a úlohy vody v ní má spis Christiana Hirschfelda *Geschichte und Theorie der Gartenkunst*.⁹ Přestože řada zámeckých parků v Čechách a na Moravě má již svá monografická zpracování, rozklíčovat kompozici sentimentálních zahrad na její jednotlivé segmenty v souladu

¹ KROUPA, Jiří, *Dějiny a teorie zahradního umění*, Brno 2004; HENDRYCH, Jan, *Tvorba krajiny a zahrady III: historické zahrady, parky a krajina, jejich proměny, kulturně historické hodnoty, význam a ochrana*, Praha 2005.

² PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena, a kol., *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2004.

³ NOVÁK, Pavel – LUKÁŠOVÁ, Eva – PETRÁŠ, Stanislav – HUTŤANOVÁ, Jana, *Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků*. Kritický katalog výstavy, Praha 2017.

⁴ NOVÁK, Pavel, Podíl vody na historických proměnách genia loci okolí zámku Kačina, in: XXIV. setkání vodořehodářů v Kutné Hoře: příprava až kolaudace staveb po připravené novele zákona o vodách, Kutná Hora 2009, s. 46–51.

⁵ JANÁL, Jiří, a kol., *Formální vodní prvky v památkách zahradního umění, metodika*, Praha 2016.

⁶ LEDR, Josef, *Děje panství a města Nových Dvorů, Kutná Hora 1884, TÝŽ, Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnína, studie rodopisná, Kutná Hora 1886*.

⁷ VLČEK, Martin, *Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačině za hraběte Jana Rudolfa Chotka, Prameny a studie*, 2013, č. 51, s. 122–138.

⁸ ŠIMEK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana – BORUSÍK, Pavel, *Projekt regenerace zámeckého parku Kačina, Kačina 2009*.

⁹ HIRSCHFELD, Christian Cay Lorenz, *Theorie der Gartenkunst I–V, Leipzig 1779–1785, zejména Band I, Zweiter Abschnitt: Von der verschiedenen Charakteren der Landschaft und ihre Wirkungen, část Charakteristik verschiedenen Gengenden*, s. 209–220.

s Hirschfeldovou teorií zahradní tvorby se doposud pokusil pouze Pavel Vlček pro zámecký park v Krásném Dvoře.¹⁰ Z archivních pramenů má pro vývoj kačinského parku a komponované krajiny v okolí Nových Dvorů (původního sídla Chotků) význam především archivní fond Rodinný archiv Chotků. Dosavadní průzkum však ukázal, že na rozdíl od svěreneckého panství Veltrusy, pro něž se dochovalo dostatek informací, jsou prameny pro kačinský park velmi kusé. Doplnkově lze využít i archivní fondy Velkostatek Nové Dvory a Ústřední správa chotkovských velkostatků.

Základními prameny pro předkládanou studii jsou staré mapy. Projekt založení kačinského parku neexistuje, k dispozici je ovšem řada dílčích map a plánů. Např. mapy vodního kanálu z Nového rybníka do prostoru pod zámek Kačina a Mikulášského rybníka s okolím a také návrhy, zpravidla pohledy, jednotlivých staveb zahradní architektury. Nejsou ale lokalizovány a zpravidla ani datovány a signovány. Je proto nutno využívat veřejně dostupných map, zejména katastrálních. Pro poznání dnes již neexistujících prvků je významným pramenem i současný výškopis, který s přesností na 18 cm v otevřeném terénu a na 30 cm v lese umožňuje lokalizovat zaniklé terénní úpravy.¹¹

Základní metodou použitou ve studii je komparace různých map s poznatky zjištěnými archivním studiem a studiem literatury. Nedostatek pramenů spolu s obtížnou rozlišitelností realizovaných, nerealizovaných a nedochovaných staveb si vyžádal použití specifickou variantu komparativní metody. Jako sentimentální zahrada má kačinský park, resp. komponovaná krajina ideový program. Jan Rudolf Chotek (1748–1824) se při budování parků řídil principy, které vytyčil C. Hirschfeld, jenž zahrady členil na čtyři odlišné části – zahradu veselou, melancholickou, romantickou a vznešenou. Každá z nich měla vzbuzovat jiné pocity a byla vybavena jinými stavbami, jinou kompozicí dřevin, odlišným využitím vodního prvku apod. Podle kompozice, dochovaných staveb aj. lze zpětně s velkou pravděpodobností identifikovat jednotlivé součásti parku a v některých případech i lokalizovat některé stavby, u nichž nevíme, kde stály. S určitou mírou pravděpodobnosti lze rovněž určit, komu byly příslušné chrámky a pavilony zasvěceny.

Název Kačina je pomístním jménem polní trati. Pochází od v husitských válkách zaniklé, blíže nelokalizované vsi v katastru obce Hlízova a ta se jmenovala podle bažin, v nichž žily kachny.¹² Podle tohoto pomístního názvu dostal své jméno i zámek, který byl ještě v průběhu stavby nazýván Sloupovým zámek nebo Husou podle hospody ležící proti zámku.¹³ Vodní režim v krajině, kde od konce 18. století vznikl

¹⁰ VLČEK, Pavel, Anglický krajinářský park v Krásném Dvoře, *Umění*, 49 (2001), č. 3–4, s. 337–349.

¹¹ Pro studium místopisu byly využity císařské otisky stabilního katastru, pro majetkové záležitosti pak indikační skica. Jedná se o obce Svatý Mikuláš a Nové Dvory u Kutné Hory a jsou uloženy stejně jako výškopis (5. generace) na mapovém serveru Státní správy zeměměřičství a katastru, dostupné online: <<https://cuzk.cz>> [8. 9. 2021].

¹² August SEDLÁČEK uvádí v Místopisném slovníku Království českého první zmínku o Kačině k roku 1142 v souvislosti se založením cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory. (SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník Království českého*, Praha 1909, s. 389). Antonín PROFOUS ve Jménech místních v Čechách odvozuje název zámku od kachen. (PROFOUS, Antonín, *Jména místní v Čechách: Jejich vznik, původní význam a změny*, Praha 1944, díl II., s. 176–177). Ve druhé polovině 20. století býval název zámku odvozován pod vlivem politické situace i od názvu ruského zámku Gatčina. Přes jistou vzhledovou podobnost obou zámků však mezi Kačinou a Gatčinou žádný vztah není.

¹³ Státní oblastní archiv Praha (dále jen SOA Praha), fond Rodinný archiv (dále jen RA) Chotků, stavba zámku, k. č. 116, inv. č. 1795. Složka stavební záležitosti a účty, léta 1806–1824, a Panství Nové Dvory – okrašlování, roky 1785–1822, inv. č. 1783.

areál zámku, zámeckého parku a obory, byl totiž ještě ve středověku výrazně jiný než dnes. V oboře je dodnes patrná část koryta Staré Klejnárky. Podle širě dochovaného meandru 5–7 metrů nešlo o bezvýznamný potůček, ale o původní koryto dnešní Klejnárky tekoucí od Nových Dvorů narovnaným korytem k Hlízovu. Kdy k této zásadní změně došlo, není známo. Můžeme však vzít do úvahy některé indicie, jež umožní přibližné datování. Pod Novými Dvory býval rozsáhlý Svatoanenský rybník vybudovaný za Chřenovických mezi lety 1500–1550. Rozbor sedimentů jeho hráze prokázal neobvykle vysoké obsahy barevných kovů. Jsou způsobeny náplavy Vrchlice, kam se dostaly z cca 2–5 km vzdálených kutnohorských hutí. Jak se dostaly do rybníka, který dnes nemá žádný přítok z Vrchlice, jež ústí do Klejnárky z levého břehu, zatímco rybník se nachází na pravém? Vysvětlení může být velmi jednoduché. Naznačují ho stopy původního terénu identifikovatelného na výškopisu. Z hlediska konfigurace terénu mohla Klejnárka odbočovat směrem do obory až pod Novými Dvory, výše by musela téci přes táhlé návrší. Vrchlice zde ústila do Staré Klejnárky, a její nánosy tak „znečistily“ usazeniny Svatoanenského rybníka. Naznačuje to i prudké „nelogické“ zalomení toku Klejnárky nad novodvorským jezem. Stará Klejnárka plochou krajinou pod Novými Dvory meandrovala skrz oboru a poté pod Kačinským hřbetem směřovala k hranicím mezi katastry Hlízova a Starého Kolína. K narovnání koryta zřejmě došlo v souvislosti s vybudováním Svatoanenského rybníka v polovině 16. století. Vybudovat rozsáhlý rybník přímo pod vesnicí a zámkem na korytu Klejnárky, která se pravidelně na jaře rozvodňovala, bylo velmi nebezpečné. Proto bylo koryto narovnáno a zahloubeno pod původní terén, a tím byly Nové Dvory aspoň zčásti chráněny před povodněmi. Paralelu k tomuto řešení vidíme na nedaleké řece Doubravě, kde byla vybudována celá rybníční soustava napájená náhonem z Doubravy, takže povodňové vody odtékaly korytem Doubravy.¹⁴ Zřízením rybníka původní tok Klejnárky zanikl. Věžníkové vybudovali v prostoru dnešní Velké bažantnice oboru na jeleny, která zahrnuje i partii V ostrůvkách, což je meandr původního toku Klejnárky. Oborou od této doby protékal pouze bezejmenný potůček pramenící v Novém rybníce a studánce pod ním. Žádné vodní stavby zde až do příchodu Chotků nestály. Ty začaly vznikat teprve v souvislosti se založením zámku Kačina a zámeckého parku, resp. široce koncipované komponované krajiny v okolí Nových Dvorů. Podle původních záměrů Jana Rudolfa Chotka se měl začít zámek stavět již roku 1789 a současně s ním měl vzniknout v jeho okolí i zámecký park. Z nejrůznějších důvodů se zámek začal budovat až v roce 1802, kdy byla stavba vytyčena, a do země se koplo dokonce až v roce 1806. Park však byl tvořen již od roku 1789 a v jeho rámci vznikaly i jednotlivé stavby zahradní architektury.¹⁵ Mnohé z nich mají užší či širší souvislost s vodním režimem v parku.

Pro pochopení významu vody v zámeckém parku a oboře je velmi důležitá skutečnost, že prakticky souběžně se založením kačinského parku musel Jan Rudolf Chotek řešit obnovu veltruského zámeckého parku zničeného povodněmi v letech 1784–1785.

¹⁴ Srovnej mapu Čech Jana Kryštofa Müllera z roku 1720 a mapu 1. vojenského mapování z roku 1764–68, dostupné online: <http://oldmaps.geolab.cz/map_region.pl?lang=cs&map_root=1vm&map_region=ce> [8. 9. 2021]. Náhon na rybníky odbočoval pod bojmanským jezem a na něm byly situovány rybníky Hořecký, Dvorecký, Toušek, Borecký, Světnov a Kmotrov. Do Doubravy ústil náhon až nad Kobylnicemi.

¹⁵ SOA Praha, RA Chotků, stavba zámku, k. č. 116, inv. č. 1795. Složka stavební záležitosti a účty, léta 1806–1824. Přehledně též v expozici NZM Kačina Jak se stavěl zámek.



1 Parter parku zámku Kačina na rytině Heinricha Waldemara Rau (1827–1889). Zdroj: NOVÁK, Pavel, a kol., *Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků*, c. d., s. 35.

Jan Rudolf využil skutečnosti, že si Vltava vytvořila nové koryto a zámek se ocitl na ostrově. Na původním korytě vybudoval stavidlo zakomponované do staveb zahradní architektury jako Laudonův pavilon. Nově vzniklý ostrov započal utvářet do podoby okrasného statku a původní barokní zahradu obklopující zámek tak rozšířil na celý ostrov.¹⁶ Situace, do níž se dostal ve Veltrusech, nepochybně ovlivnila jeho názory na podobu parků, které budoval, a to včetně parku kačinského. Vodu považoval nepochybně za základní krajinnotvorný, a tudíž i parkotvorný prvek, před nímž je nutné se mít na pozoru a vodu „držet na uzdě“. To by mohlo být klíčem k pochopení, proč Jan Rudolf nevyužil nejjednodušší možnosti, jak dostat vodu do kačinského parku – obnovit původní koryto Staré Klejnárky po vypuštění Svatoanenského rybníka. Proto volil náročnější, ale bezpečnější variantu – překopání mírného návrší mezi Ovčáry a Novým rybníkem a zřízení stavidla na náhonu na ovčárecký mlýn, který zvedl jeho hladinu o cca metr a umožnil napájení Nového rybníka a pod ním ležícího Outěšalu, které byly rybníky pramennými s nedostatkem vody v letních měsících. Dvojitě jištění, odstavení náhonu na jezu v Církvicích a poté na odbočce k Novému rybní-

¹⁶ Blíže NOVÁK, P. – LUKÁŠOVÁ, E. – PETRÁŠ, S. – HUTŤANOVÁ, J., *Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků*, c. d., kapitola Veltrusy.



2 Komponovaná krajina kolem Kačiny na II. vojenském mapování. Zdroj: dostupné online <www.oldmaps.geolab.cz>.

ku, poskytovalo záruku, že se povodně do kačinské obory nedostanou. Z Outěšalu byl napájen prostřednictvím dalšího náhonu podzámecký rybník Templ na Kačině. Současný potok protékající oborou, ústící do Staré Klejnárky, změnil v průběhu historie svoji funkci. Po zřízení napájecího kanálu na rybník Templ se z tohoto toku stal jalový náhon odvádějící přebytečnou vodu z Outěšalu. Po vypuštění rybníka Outěšal v polovině 19. století byl po jeho dně zpod hráze Nového rybníka vykopán náhon překonávající výškový rozdíl mezi původním tokem potůčku a o asi dva metry výše situovaným náhonem na Templ a voda jím proudila do Templu až do období kolektivizace zemědělství v 50. letech 20. století. Tehdy náhon při scelování polí místní JZD zasypalo. Památkou na něj zůstal pouze propustek pod silnicí. V parku a oboře zůstal náhon zachován. Stejně jako podzámecký rybník Templ.

Rybník Templ, náhon k němu a dnes hlavní koryto potoka protékajícího oborou nebyly jedinými vodními prvky v parku. Ještě dříve, než tento vodní systém vznikl, existoval zde starší. Tvořila ho část původního toku Staré Klejnárky vytvářející romantický meandr a původní koryto potůčku od Nového rybníka a zřejmě i přepad ze Svatoanenského rybníka v Nových Dvorech.¹⁷

Rybník v tzv. Velké bažantnici představuje pravděpodobně nejstarší podobu již chotkovské úpravy vodního režimu v prostoru budoucího kačinského parku propoje-

¹⁷ Situaci zachycuje mapa Novodvorského panství od Johanna Glockspergera z roku 1735 uložená v NZM Kačina. U přepadu není již rozlišitelné, zda šlo o bezvýznamnou cestu, nebo o vodní tok ústící do Staré Klejnárky, spojené tehdy s potůčkem od Nového rybníka.

ného s bažantnicí, resp. oborou.¹⁸ Podzemní voda v oboře je v hloubce maximálně půl metru pod zemí, a nečinilo tudíž problém rybník vykopat. Při letním poklesu hladiny podzemní vody mohl být napájen odbočkou z potůčku od Nového rybníka. Tento rybník měl jednu velkou nevýhodu – nemohl být na rozdíl od rybníka Templ, který byl situován cca o dva metry výše a byl ze tří stran obklopen sypanou hrází, vypuštěn a pravidelně čištěn. To zřejmě bylo i důvodem, proč nebyl výrazněji použit v kompozici parku poté, co byl park dobudován. Nicméně i on našel v kompozici uplatnění. Na jeho břehu byla vybudována Rybářská chýše.¹⁹ V oboře byly také některé menší umělé toky, jejichž šířka nepřesahovala půl metru, jež sloužily jako odvodňovací kanály, neboť stahovaly hlouběji spodní vodu, a les tak nebyl podmáčen a byly minimalizovány vývraty a podehnívání stromů.

Potok pod hrází rybníka Templ sloužil jako vodní cesta. Bylo možno na něm poté, co se spojil s potokem od Nového rybníka a s původním tokem Staré Klejnárky, dojet na lodkách, či spíše na šlapadle, až do Klejnárky a proti proudu až k Novodvorskému zámku. Tok nebyl širší než dva metry, jeho část dnes vedoucí poli, která byla později dodatečně upravena, je široká pouze jeden metr. Běžná loď zde tudíž nemohla projet. Dochoval se však nákras šlapadla, jež nepotřebovalo prostor po stranách loďky pro veslování a které umožňovalo jízdu i na takto úzkých tocích.²⁰ Pod hrází Templu je potok rozšířen na cca 5 metrů a tato část sloužila jako přístaviště lodí. Na potoce je dále v oboře malý ostrov, kolem něhož se mohly křížovat loďky plující v opačných směrech. Jinde to možné nebylo. Nedaleko od něj stálo uprostřed malého stromového rondelu „posezení na kanále“, malý sloupový chrámek kruhového půdorysu.

Vodní cesta pokračovala po výtoku z obory poli obloukem pod Kačinským hřbetem zpátky ke Klejnárce. Po ní panstvo jezdilo na lodkách zpět po Klejnárce do původního chotkovského zámku v Nových Dvorech. Dnes již to není možné. V cestě leží hlízovský jez. V polích je však stále vidět alej stromů, které lemovaly původní koryto potoka vytékajícího z obory, jež bylo v průběhu pozemkových úprav provázejících kolektivizaci zemědělství v 50. letech 20. století zasypáno. Tento tok ústí do Klejnárky nad jezem, zatímco dnešní tok až pod jezem. Do jaké míry využívala vodní cesta z Kačiny do Nových Dvorů původní koryto Staré Klejnárky, dnes již není patrné.²¹

Na větev vodního toku s rybníkem Templ je vázána nejvýznamnější vodní stavba celého zámeckého areálu. V sousedství Templu stojí umělý pahorek, který v sobě

¹⁸ Na Glockspergerově mapě panství Nové Dvory ještě není rybník zachycen. Mapa byla zhotovena jako součást odhadu panství Nové Dvory pro hraběte Karla Batthyanyho, který v roce 1764, tj. 29 let po zhotovení mapy, panství prodal Janu Karlovi Chotkovi. Z období, kdy vlastnil panství, nejsou známy žádné stavební počiny ani krajinářské úpravy.

¹⁹ Dnes lze na jejím místě najít již pouze jednotlivé kameny a cihly. Poblíž stával na malém potůčku, který se křížoval s cestou od Kamenné vázy, dřevěný mostek. Nelze vyloučit, že jeden z nelokalizovaných návrhů dřevěných mostků dnes uložených ve Sbirce plánové dokumentace v Ústavu dějin umění AV ČR zobrazuje právě tento mostek.

²⁰ Ústav dějin umění AV ČR – Oddělení dokumentace, Sbirka plánové dokumentace, kresba šlapadla, W-D – III/791 (inv. č. 04119).

²¹ Velmi zřetelně je vidět tato vodní cesta na mapě třetího vojenského mapování. Stará Klejnárka je jako na předchozích vojenských mapováních situována až pod Kačinský hřbet s ústím do Klejnárky nad Starým Kolínem.



3 Rybník Templ pod zámkem Kačina na rytině Adolfa Fridricha F. Kunickeho (1777–1838). Zdroj: SOMMER, Johann Gottfried, Das Königreich Böhmen. Eilfter Band, Časlauer Kreis/statistisch-topographisch dargestellt von Johann Gottfried Sommer, Prag: Friedrich Ehrlich 1843, s. I.

skrývá grottu, v níž byl instalován trkač, který dopravoval užitkovou vodu do prádelny zámku situovaného o cca osm metrů výše. Jde o stavbu zcela zapuštěnou pod terén z režného kamenného zdiva s dnes již zřícenou klenutou přístupovou chodbou, která vede do prostoru trkače. Do této prostory ústí přepad z náhonu, který zásoboval vodou trkač, jenž následně tlačil vodu do zámku. Dodatečně byla zřízena v meziválečném období v nádrži pod trkačem jímka ze studniční skruže. Z téže doby pochází i torzo železného potrubí.

V popisu stavby zámku Kačina je zmíněna i jedna z prvních staveb vybudovaných ještě před výstavbou zámku. Jedná se o vodní věž, která zřejmě měla sloužit jako zdroj vody pro staveniště. Kde stála, není zcela jasné. Na mapách druhého vojenského mapování i na katastrální mapě je zachycena drobná zděná čtvercová stavba se symbolem mlýnského kola na náhonu vytékajícím z rybníka Templ vlevo od současného podzemního náhonu u původní výpustě. Podle paralely s novodvorskou vodárenskou věží, kde byla voda čerpána vodním kolem na spodní vodu z náhonu na rybník Kovářák, lze předpokládat, že kačínská vodní věž mohla mít tutéž podobu.²² Domnívám se, že toto zásobování zámku užitkovou vodou představuje původní starší řešení převrstvené později výstavbou trkače. Do kdy zde věž stála, není jasné. Reambulace

²² Národní archiv, fond Chalupníček Miroslav, inv. č. 320, kresba novodvorské vodárenské věže od Rudolfa Chotka z roku 1855.

pozemkového katastru již věž nezaznamenává. Lze předpokládat, že potřeba užitkové vody čerpané z náhonu se po dostavbě zámku, kdy byl vybudován systém podzemních jímek na dešťovou vodu, výrazně snížila a věž s vodním kolem schopná přepravy velkých objemů vody byla jako velmi nákladná z hlediska údržby zbourána.

Během stavby zámku někdy na přelomu 18. a 19. století byl pod zámkem vybudován „wasserkunst“ – vodotěžný stroj, přičemž není jasné, zda se jednalo o vodárenskou věž s kolmou dopravou vody mihadly od vodního kola, nebo o trkač. Ten zde skutečně vznikl, ale zřejmě až v průběhu 19. století, nejspíše v jeho druhé polovině, neboť na mapě reambulovaného katastru ani na mapě třetího vojenského mapování již stavba není zachycena, nicméně na mapě třetího vojenského mapování je symbol vodního kola. Pro něj byl vybudován nový náhon uložený v podzemí a na jeho povrchu byla zřízena mlatová cesta končící na malém pahorku, jímž vrcholil val vyvážek z výkopů suterénu zámku Kačina členící výškově jinak dost fádni bezprostřední okolí Kačiny. Pod pahorkem se skrývá umělá grotta, do níž náhon ústil, kde byl umístěn trkač. Toto přepravní zařízení na vodu je poměrně mladé. Bylo vynalezeno ve Francii až v polovině 18. století a v Čechách známe jeho použití až od přelomu 18. a 19. století. Na cca 30 m dlouhém náhonu dnes po strop zaneseném hlínou je těsně před grottou umístěn kdysi zřejmě zakrytý a dnes otevřený otvor, jímž bylo přístupno hradítko regulující množství vody přitékající k trkači. Pod grottou voda vytékala do rozšířené části náhonu sloužícího jako přístaviště loděk, resp. šlapadel.

Rybníček Templ nese jméno podle drobné voluptuární stavby situované do jeho sousedství. Obvykle bývá umístěn do drobného rozšíření valu rybníka oddělujícího vyšší polohu rybníka od níže položené louky v jeho horní části.²³ K tomuto výkladu nabízím alternativu. Grotta poskytovala základ pro nadzemní stavbu. Na základě analogie s tzv. Hučadly situovanými do těsné blízkosti rybníka Vidlák v radvančické části Novodvorského panství lze uvažovat o obdobné stavbě i zde. Tam je totiž umístěn letohrádek na umělém pahorku nad vodním tokem, který protékal pod podlahou rybníka přes terénní stupeň a otvorem v podlaze bylo dobře slyšet jeho hučení, po němž získal pavilon své jméno.²⁴ Jak Templ vypadal, nevíme, jistý je pouze jeho čtvercový půdorys vycházející ze základů grotty, ale je dochována celá řada nákresů, většinou zhotovených chotkovským dvorním stavitelem, architektem J. P. Joendlem, případně A. Archem. Vycházejí z tzv. fabrique, ideových vzorů, které byly vybudovány v některém z evropských parků. Jednotlivé fabrique nesly svoje ideové poslání, měly vyvolávat určitou náladu a obvykle byly situovány v kontextu dalších staveb podobné ideové náplně, a vtiskávaly tak dané partii parku specifický charakter.

Pod rybníkem Templ bylo již zmíněné přístaviště loděk. Dochovaly se hned dva návrhy přístavišť, přičemž jeden – monumentální – byl zřejmě navržen pro rybník před průčelím zámku. Druhý, novogotický, mohl být realizován i zde na potoce. Prokázat tuto hypotézu opět nelze, mohlo se jednat pouze o neuskutečený záměr.

²³ Ústní informace Ing. J. Kohlové, projektantky Projektu revitalizace zámeckého parku na Kačině ze 17. 5. 2013.

²⁴ Blíže BARTOŠ, Martin, Zámeček Hučadla u Hetlína, in: Kutnohorský – vlastivědný sborník 3/2000, s. 21. Dnes je dochována již jen podzemní část stavby ve značně poničeném stavu. Původní vzhled zachycuje tónovaná akvatinta Benedikta Piringera podle kresby Aloisie Chotkové.



4 Platanový mostek v oboře zámku Kačina na fotografii z 50. let 20. století. Zdroj: archiv Pavla Nováka.

Na vodní tok protékající rybníkem Templ jsou vázány i další „vodní“ stavby – mosty. Nepočítáme-li mosty, po nichž vedou silnice Nové Dvory – Svatá Kateřina a Nové Dvory – Hlízov, ležící mimo oboru a park, navíc zcela přestavěné, jedná se o tři mosty. První překračuje náhon na Templ na pískové cestě ve čtyřřadě lipové aleji od Nových Dvorů. Jde o zcela obyčejný kamenný mostek, jehož šířka je vymezena kuželovitými pískovcovými patníky zabraňujícími sjet z cesty do náhonu. Další dva mostky jsou již výrazně zajímavější. Těsně nad rybníkem Templ dodnes stojí Sidonin mostek. Bohužel již přišel o filigránský v litině provedené zábradlí, takže zůstala pouze klenutá část z lomového kamene.²⁵ Původní podobu mostku známe z historického vyobrazení. U druhého mostku se dochovalo i zábradlí. Tvoří ho dvojice litinových delfínů. Dnes je před zloději ukryto v depozitáři muzea. Tento mostek je nejširší a nejvyšší. Jeho klenba není z lomového kamene, ale z tesaných kvádrů. Je tomu tak proto, že se pod ním jezdilo na lodkách. Stejně jako u Sidonina mostku byly litinové prvky zhotoveny v hořovických železárnách, tehdy patřících hraběcímu rodu Vrbnů.²⁶

Těsně pod mostkem provázeném dnes již pouze trojicí platanů, podle nichž bývá nazýván rovněž Platanový mostek, se rozkládá rybník, u kterého stojí menší zděná

²⁵ Jedná se o nejhroženější stavební historický prvek v zámeckém parku, jeho klenba je pojezdy těžké techniky již zčásti prolomena.

²⁶ VLČEK, M., Realizované a nerealizované projekty, c. d., s. 135–136.

stavba. Ani rybník, ani stavba nemají nic společného s parkem, oborou či zámekem z doby Chotků. Jde o požární nádrž a hasičskou zbrojnicí vybudovanou na přelomu 60. a 70. let 20. století. Kousek pod požární nádrží se v lese nachází drobný pahorek obklopený rondelem z kaštanů. Na něm stál již zmíněný „Sitz auf dem Kacziner Kanale“, malý kruhový altán, který se dochoval na dobovém plánu a jehož stavba je prokázána i v archívním materiálu.²⁷

Při projížďkách po potoce se těsně míjel Červený domek – původně lusthaus, později hájovna, kde sloužící připravovali Chotkům malé občerstvení na jejich výletě.²⁸ Dnes slouží jako rekreační objekt, je dochovaný v původní podobě a udržovaný. Dalším zastavením na projížďce na loďkách mohl být Tereziin sloupový pavilon. Jeho podobu ani konkrétní umístění neznáme. Podle výškopisu a katastrálních map byl zřejmě umístěn na poli těsně za Hlízovem vpravo nad mostem.

Vodním prvkem byla doprovázena i další stavba v parku – Jacquinův památník. Ležel pravděpodobně uprostřed velkého rondelu poblíž novodvorské cesty a tvořil nejspíš centrální bod vznešené části parku. Do této části parku patří i nejmladší součást kačinského parku, rodinný památník Sidonie Chotkové na tzv. Vojanském kopečku, a v širším smyslu i Chotkovská hrobka v Nových Dvorech. Dochován je plán pomníku, Jacquinova busta, a především dnes obnovený rondel cest. Bohužel však již zanikl vodní prvek. Tvořilo ho jezírko napájené náhonem z jalového náhonu z Outěšalu, uprostřed něhož byl ostrůvek, na kterém zřejmě stál pavilon. Vzhledem k přemodlování terénu není jasné, zda zde pavilon skutečně stál, nebo se jednalo o nerealizovaný záměr. Nešlo by o výjimku. Takovýchto neuskutečněných záměrů je na Kačině celá řada. Jan Rudolf trpěl chronickým nedostatkem peněz, neboť stavěl na několika místech současně, a navíc přišel o výnosné místo ve státní správě.

Stranou všech s vodou spojených atrakcí stávala v sousedství bezejmenného rybníka poblíž požární nádrže Rybářská chýše. Je dochováno její dobové vyobrazení a rovněž víme, že byla přepychově vybavena, takže když po dostavbě zámku Kačina scházely peníze na jeho vnitřní vybavení, bylo zařízení chýše přeneseno na zámek. Chýše časem zanikla a dnes ji lze identifikovat pouze na starých mapách.

Jan Rudolf Chotek v případě Kačiny nezakládal pouze zámecký park, ale komponoval krajinu v širokém okolí. Celé novodvorské panství se v jistém slova smyslu mělo proměnit v přírodní krajinářský park typu okrasného statku. Území vymezené krajními body jednotlivých os vycházejících ze zámku Kačina má plochu 148 km². Nejintenzivněji byla přeměněna krajina v těsné blízkosti zámku.

Až do poloviny 19. století byl součástí kompozice okolí Kačiny i Mikulášský rybník před hlavním průčelím zámku ležící na Černé strouze. Tvořil romantickou část původně sentimentální kačinské zahrady (parku). Jindřich Chotek, vnuk zakladatele Kačiny Jana Rudolfa, upřednostnil před zrcadlením zámku na hladině rybníka zisk

²⁷ Klempířské prvky střechy altánu realizoval kolínský klempíř J. Čejka. Budování zahradních staveb je typickým příkladem skutečnosti, že projekty zajišťoval renomovaný architekt, zatímco realizaci stavby pouze místní, a tudíž levní řemeslníci.

²⁸ Přízemí domku bylo zařízeno pro sluhu, patro vybavené sedacím nábytkem a hracími stoly pro hraběcí rodinu. Historickou zajímavostí je, že v roce 1866 v průběhu prusko-rakouské války se zde na krátký odpočinek stavil pruský korunní princ Bedřich s pruským štábem. ZAVADIL, Antonín, Kutnohorskou slovem a obrazem II/1, Kutná Hora 1912.



5 Pohled na zámek Kačina přes část Mikulášského rybníka, E. Chotek, rytec Franz Xaver Josef Sandmann (1805–1856). Zdroj: NOVÁK, Pavel, a kol., *Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků*, c. d., s. 22.

z produkce řepy cukrovky a rybník nechal vypustit. Tím nastartoval zánik chotkovské komponované krajiny. Tato část parku sloužila k projíždkám na lodích, na rybníce se konaly i zahradní slavnosti a navazovalo na ně také pěší putování lesem Libuší ke stejnojmenné umělé novogotické zřícenině. Ta sloužila pro příležitostný pobyt hraběcí rodiny.²⁹ Od ní se bylo možno vypravit k Novému rybníku, kde stála další umělá zřícenina chránící studánku, umožňující rozjímat nad vznikem života. Jan Rudolf nechal zřejmě již někdy před začátkem stavby Kačiny na rybníce vybudovat umělé ostrovy a na jednom z nich dal postavit Japonský domek.³⁰ Jeho vzhled neznáme. Od něho byl přes dřevěný mostek přístup na sousední ostrov. Někde v prostoru hráze stávala rybářská bašta – domek baštýře. Snad zde bylo i novogotické přístaviště loděk. To tvořilo doplněk novogotické umělé zříceniny v nedalekém lesíku Libuše. Hlavní stavba na Mikulášském rybníce – monumentální, v antikizujícím stylu vybudované přístaviště s va-

²⁹ Jednalo se o nejstarší voluptuární objekt v celém kačinském areálu navržený a vybudovaný ještě za života otce Jana Rudolfa Chotka Jana Karla (1704–1787) v roce 1785. Blíže TLAPÁK, Josef, *K chotkovským krajinářským úpravám a stavební činnosti na Novodvorsku na přelomu 18. a 19. století*, *Vědecké práce Národního zemědělského muzea*, 1993, 30, s. 145.

³⁰ Japonský domek je dokladem, že J. R. Chotek původně budoval park anglo-čínského typu.

6 Gotická umělá zřícenina v lese Libuše poblíž zámku Kačina. Zdroj: Ústav dějin umění, kresba Emericha Chotka z roku 1848/49, sign. W-C-15/50.



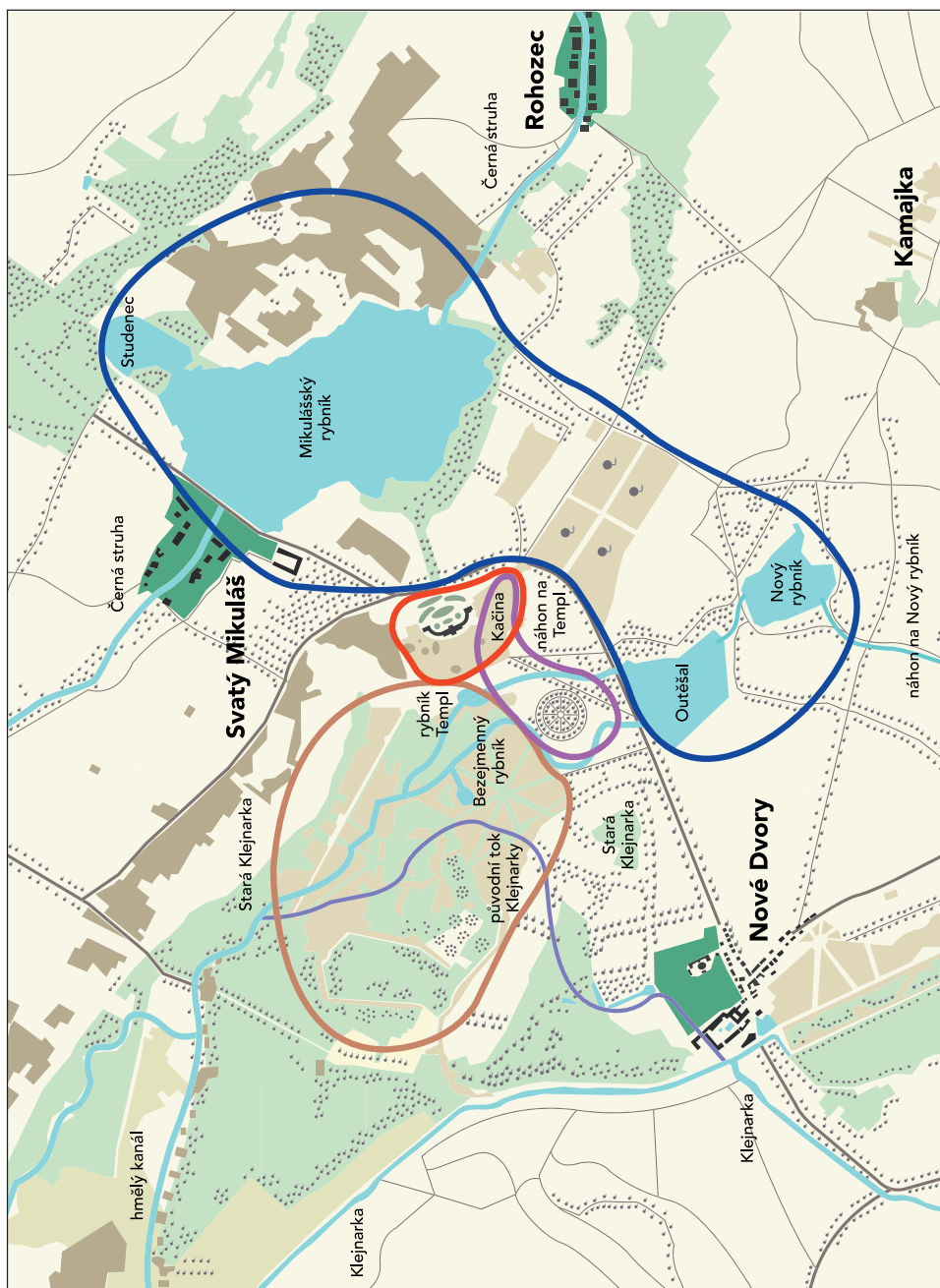
riantním návrhem od sochaře Josefa Kliebera se sochami, věčným ohněm, či pylonem a vázou, umístěné na hlavní ose zámku přímo před průčelím, nikdy realizováno nebylo.

Vypuštění rybníka, rozšíření zalesněných partií areálu spolu s rezignováním na výstavbu některých zahradních staveb, započaté ještě na sklonku života Jana Rudolfa Chotka, vedlo ke změně charakteru zámeckého parku. Původní sentimentální zahrada s prvky anglo-čínského parku se tak víceméně přirozeným vývojem, jehož podstatu tvořil nedostatek finančních prostředků, přeměnila v přírodně krajinářský park typu okrasného statku.³¹

Popis jednotlivých vodních prvků v kačinském areálu spolu s realizovanými i ne-realizovanými stavbami a v mapách doloženým charakterem porostů a členitostí terénu nám umožňuje posoudit, jak byl areál rozčleněn z hlediska jednotlivých typů parku podle Hirschfelda.

Zámek Kačina je situován na nízkém táhlém Kačinském hřebetu, který umožňuje výhled do úvalu řeky Doubravy a na straně druhé do širokého údolí Klejnárky. Krajina je to plochá, plynule přecházející do Polabské nížiny. Žádné dramatické přírodní útvary

³¹ Nástupce Jana Rudolfa Chotka Jindřich se musel soustředit na záchranu rozsáhlými investičními aktivitami finančně zcela vyčerpaných chotkovských panství. Zatímco na alodiálních Nových Dvorech vypuštěním Mikulášského rybníka zcela pošlapal původní kompozici parku, na fideikomisních Veltrusech se snažil zděděnou kompozici parku udržovat. Úpadek zde nastoupil až o jednu chotkovskou generaci později.



— melancholická část
 — romantická část
 — vznešená část
 — veselá část

7 Rozdělení kačínského parku na funkční části podle typologie L. C. Hirschfelda – současný stav. Rekonstrukční mapa Kateřina Závodová, Pavel Novák (2021).

zde nejsou, výškově terén člení kromě výše uvedeného hřbetu pouze vyvážky z výkopů základů Kačiny, které byly často využívány jako místa dílčích výhledů a ke stavbě zahradních objektů. Rovněž vegetační kryt zde byl méně pestrý. Menší lesíky, bývalá věžníkovská obora a bažantnice, souvislejší les je pouze na obzoru na hřebeni Železných hor. Jinak jen břehové porosty vodních toků a místy silniční aleje. Druhová skladba byla rovněž nepřilíš zajímavá. Základ tvořily dubohabřiny a jaseniny s příměsí borů a lípy. Z hlediska habitu a barevnosti taktéž nikterak výrazné dřeviny. Dokonce i stromy a keře v zámeckém parku, které jsou co do původu velmi pestré, nepřinášejí z hlediska měnící se barevnosti v průběhu roku příliš dramatické zvraty. Zcela chybí barevné kultivary dřevin, které nebyly využity ani ve druhé čtvrtině 19. století, kdy přišly do módy.

Nejvýznamnějším prvkem, který umožňuje ideově odlišit jednotlivé části areálu, se tak stává voda a často s ní související stavby zahradní architektury. Nauku o jednotlivých typech parků, o využití fabrique a rovněž vody v parcích rozpracoval německý zahradní architekt C. Hirschfeld. Jan Rudolf Chotek byl s jeho spisem *Theorie der Gartenkunst* dokonale obeznámen a měl ho i ve své knihovně.³² Hirschfeldovy poznatky využil při obnově, resp. rozšíření veltruského parku, kde dokonce postavil Hirschfeldovi pomník. Není důvod domnívat se, že by Hirschfeldovy náměty Jan Rudolf Chotek nevyužil i v kačinském parku.

Bezprostřední okolí zámku Kačina, vymezené přibližně ha-ha příkopem, lze charakterizovat jako veselou část parku. Sloužilo ke krátkým procházkám či projíždkám, umožňovalo posezení s přáteli. Charakteristické pro ně jsou velké plochy trávníků,



8 Část parteru parku na Kačíně se studnou a trojicí akátů na kresbě Arnošta Chotka z roku 1859. Zdroj: NA Praha, fond Miroslav Chalupníček.

³² Chotkovská knihovna na zámku Kačina, inv. č. 7727.



9 Viničná chýše na Jacquinově pahorku v kačinském parku na kresbě Emericha Chotka z roku 1845. Zdroj: NA Praha, fond Miroslav Chalupníček.

solitérní stromy či menší stromové a keřové skupiny. Posezení zde umožňovala Viničná chýše na Jacquinově pahorku jen pár desítek metrů od zámecké knihovny. Vodní prvek představovala pouze trojice pump na pitnou vodu, nádrže na dešťovou vodu nebyly v podzemí vidět. Do dokončení areálu tu bylo v prostoru před kočárovnou i brodiště pro koně situované poblíž suterénní kačinské konírny. Brodiště bylo následně zasypano a zlikvidována byla i letní jízdárna v jeho sousedství.

Přímo od hlavního vchodu do zámku se otevíral daleký výhled na Mikulášský rybník. Výhled lemovaly dubové skupiny před zámkem, na ně navazovala topolová alej k rybníku. Na jeho břehu mělo vzniknout mohutné přístaviště v antikizujícím stylu. Na rybníce bylo vidět několik ostrůvků. Na jednom stál v orientálním slohu postavený Japonský domek a mostem se z ostrova dalo suchou nohou dojít na vedlejší ostrov. Rybník lemovaly směrem k Železným horám borové lesy, u hráze stála rustikální rybářská bašta a kousek od ní klasicistní ovčín a za ním hospodářský dvůr ve stejném slohu. Samotná vesnice Svatý Mikuláš byla schována pod hrází rybníka. Rybník umožňoval projíždky po klidné hladině na loďkách, lampionové slavnosti,³³ vycházky po

³³ Velká slavnost se zde konala u příležitosti nastěhování Chotků do zámku Kačina koncem srpna roku 1823. Tehdy na rybník vyplulo 26 lodí za hudby, zpěvu a střelby. Právě dostavěný zámek byl slavnostně osvětlen. LEDR, J., Děje panství a města Nových Dvůrů, c. d., s. 164.

březích, zejména k novogotické zřícenině v lese Libuše, případně k umělé zřícenině se studánkou pod lesem Libuší u Nového rybníka. Pro často se měnící výhledy a stavby rozdílných stavebních stylů můžeme celou tuto část označit za část pitoreskní – romantickou. Z vodních prvků zde dominoval rybník symbolizující klid a pohodu.

Část parku od zámku směrem k novodvorské bráně a dále podél pískové cesty k dnešní silnici Nové Dvory – Svatý Mikuláš lze charakterizovat jako část vznešenou. Typické jsou pro ni pomníky a další připomínky ať již reálných, nebo literárních a dalších osob. Jimi má být mysl procházejících směřována do sfér obývaných těmito bytostmi. Jádrem této části areálu tvořil tzv. Jacquin platz – trojitý stromový rondel s malou okrouhlou vodní plochou uprostřed s centrálně umístěným památníkem botanika Jacquina.³⁴ Již samotný příchod sem, nejprve strohou čtyřřadou lipovou alejí a poté přesně kruhovou mlatovou cestou po obou stranách lemovanou alejí s radiálními přístupy ke středovému rondelu až k vodní ploše, kde na ostrově vznešeně izolovaném věncem vodní hladiny stál pomník, pozvedával mysl příchozích k nebesům.

Až po polovině 19. století vznešenou část parku dotvořila kaplička postavená na paměť hraběnky Izabely, matky Jindřicha Chotka.³⁵ V širším slova smyslu můžeme k této části připojit i Jacquin Hügel s arboremem, neboť vznešená část parku měla rovněž povzbuzovat mysl návštěvníků k poznání. Tady konkrétně po jednotlivých zde rostoucích exotických druzích stromů a krajinách, z nichž pocházely. Jacquinův pahorek, na němž stojí i již zmíněná Viničná chýše, tak tvoří most mezi veselou a vznešenou částí parku.

Na opačnou stranu od Jacquinova památníku se nacházelo – izolováno poli, nicméně přístupné kaštanovou alejí – cca 500 metrů vzdálené nejvýznamnější místo rodové paměti Chotků – Chotkovská hrobka v Nových Dvorech,³⁶ kterou pokud budeme uvažovat ne v mezích kačinského, ale kačinsko-novodvorského areálu, můžeme rovněž považovat za součást jeho vznešené části.

Zbývá melancholická část parku, kterou Hirschfeld původně nazýval částí hrůzostrašnou. Zde hrály klíčovou roli rychle se střídající scenérie, záhadné tajemné stavby, nakloněné stromy hrozící zřícením, majestátní stromové solitéry, u nichž si člověk uvědomoval svou malost, rychlé bystřiny i zrádné tůně, mokřady a bažiny, husté křovinaté porosty, neproniknutelné lesy, za nimiž se dala tušit existence lesních víl, hejkalů, vodníků a různých skřítků, před kterými se člověk musel mít na pozoru. Jedinou takovouto partií kačinského areálu je vodní náhon s břehovými porosty, navazující na vznešenou část přecházející do hlubin kačinské Velké, případně i Malé bažantnice s dominujícím prvkem vody. Jádrem této části areálu tvořil rybníček Templ s vodní věží, v pozdějším období s trkačem. Rybník, jehož hladinu skrýval stín naklánějících se mohutných stromů, voda mizící kamsi do podzemí, klapání vodního kola, podivná věžovitá stavba, hrkání trkače a bezejmenný chrám, to vše nepochybně vzbuzovalo

³⁴ VLČEK, M., Realizované a nerealizované projekty, c. d., s. 131–132.

³⁵ Kaplička na tzv. Vojanském kopečku podle vojáků kutnohorské posádky, kteří hloubili základy zámku Kačina, je poslední stavbou vzniklou v kačinském areálu a jedinou známou voluptuární stavbou vybudovanou Jindřichem Chotkem na Novodvorskú.

³⁶ Blíže PROVAZ, Lukáš, Chotkovská hrobka v Nových Dvorech, in: Antiqua Cuthna 5–11, Kutná Hora 2009–2015, s. 106–114.



10 Kamenná váza a sedátka v průsečíku cest ve Velké bažantnici zámku Kačina. Zdroj: Fotoarchiv NPÚ.

tíseň. I když neznáme „zasvěcení“ chrámku, vzhledem k jeho situování se mu z typických „zasvěcení“ nejvíce blíží chrám pohanského lesního boha Pana. Vydal-li se návštěvník areálu od Templu dále pěšky či koňmo do obory, míjel ohromné (tehdy ovšem ještě nedorostlé) stromy, tvořící mu nad hlavou pevnou klenbu, až dorazil ke Kamenné váze, která mohla být symbolem pramene života či mít obdobný význam jako křesťanský grál. Vydal-li se od Kamenné vázy vlevo, došel k Rybářské chýši na břehu tajemného bažinatého rybníka. Dále směrem do obory bývala prezentační obůrka pro spárkatou zvěř.³⁷ Kousek za cestou procházející od zámku směrem k Červenému domku musel narazit na Posezení na kanále, kde se mohl zaposlouchat do šumění větru v korunách letitých stromů lemujících luční partie této části obory. Sem mohl dojet i na šlapadle z přístaviště pod Templem po potoku líně tekoucím mezi lukami, opatrně se protáhnout pod Delfínovým mostkem hlídaným čtveřicí obrovských platanů. Voda zde hrála klíčovou roli, ať již v podobě zurčící bystřiny pod Templem či „nedohledné“ hlubokých tůní utopených v lesním porostu.

³⁷ K problematice obory, resp. bažantnice blíže BORUSÍK, Pavel, Využití pěstební analytiky soliterních stromů a stromových porostů v historických zahradách, nepublikovaná disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Lednici 2009, dostupné online: <<https://is.mendelu.cz/zp/index.pl?podrobnosti=48600>> [8. 9. 2021].

Závěrem můžeme konstatovat, že vodní prvky se v komponované krajině v okolí zámku Kačina nacházejí v torzálním stavu, lze je však kromě Mikulášského rybníka, na jehož dně stojí část obce Svatý Mikuláš, obnovit. Vodní prvek komponované krajiny kolem zámku Kačina nebyl dodnes podrobněji zhodnocen. Zahrneme-li ho do hodnocení, pak se součástí kačinského areálu stává krajina od Svatého Mikuláše s Mikulášským rybníkem, lesem Libuší a zříceninou u Nového rybníka, stejně jako vodní kanál od Červeného domku směrem ke Klejnárce. Aplikujeme-li na areál Hirschfeldovu teorii zahradního umění, pak je možno kombinací vodního prvku, konfigurace terénu, zahradních staveb a vegetace areál rozčlenit na část veselou, melancholickou, romantickou a vznešenou. Na základě identifikace posláních jednotlivých částí parku je možné lokalizovat i některé v terénu neexistující stavby a v jistých případech, jako je Panův chrám či Jacquinův pomník, určit i pravděpodobné posláních jednotlivých staveb.

Prameny a literatura

Prameny

Národní archiv:

- fond Chalupníček Miroslav.

Státní oblastní archiv Praha:

- fond Rodinný archiv Chotek.

Ústav dějin umění AV ČR, oddělení dokumentace, Sběrka plánové dokumentace.

Glockspergerova mapa panství Nové Dvory uložená v NZM Kačina.

Literatura

BARTOŠ, Martin, Zámeček Hučadla u Hetlína, in: Kutnohorsk – vlastivědný sborník 3/2000, s. 21.

HENDRYCH, Jan, Tvorba krajiny a zahrad III: historické zahrady, parky a krajina, jejich proměny, kulturně historické hodnoty, význam a ochrana, Praha: ČVUT 2005.

HIRSCHFELD, Christian Cay Lorenz, Theorie der Gartenkunst I–V, Leipzig 1779–1785.

JANÁL, Jiří, a kol., Formální vodní prvky v památkách zahradního umění, Metodika, Praha: NPÚ 2016.

KROUPA, Jiří, Dějiny a teorie zahradního umění, Brno: Filozofická fakulta MU 2004.

LEDR, Josef, Děje panství a města Nových Dvorů, Kutná Hora 1884.

LEDR, Josef, Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnína, studie rodopisná, Kutná Hora 1886.

LIPSKÝ, Zdeněk – ŠANTRUČKOVÁ, Markéta – WEBER, Martin, a kol., Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách, Praha: Karolinum 2011.

NOVÁK, Pavel – LUKÁŠOVÁ, Eva – PETRÁŠ, Stanislav – HUTŤANOVÁ, Jana, Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků, Kritický katalog výstavy, Praha: NZM 2017.

NOVÁK, Pavel: Podíl vody na historických proměnách genia loci okolí zámku Kačina, in: XXIV. setkání vodohospodářů v Kutné Hoře: příprava až kolaudace staveb po připravené novele zákona o vodách, Kutná Hora: Oblastní sdružení vodohospodářů Kutná Hora 2009, s. 46–51.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, Božena, a kol., Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha: Libri 2004.

PROVAZ, Lukáš, Chotkovská hrobka v Nových Dvorech, in: Antiqua Cuthna 5–11, Kutná Hora 2009–2015, s. 106–114.

- ŠÍMEK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana – BORUSÍK, Pavel, Projekt regenerace zámeckého parku Kačina, Kačina 2009.
- TLAPÁK, Josef, K chotkovským krajinářským úpravám a stavební činnosti na Novodvorsku na přelomu 18. a 19. století, Vědecké práce Národního zemědělského muzea, 1993, 30, s. 145–148.
- VLČEK, Martin, Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačině za hraběte Jana Rudolfa Chotka, Prameny a studie, 2013, č. 51, s. 122–138.
- VLČEK, Pavel, Anglický krajinářský park v Krásném Dvoře, Umění, 49 (2001), č. 3–4, s. 337–349.
- ZAVADIL, Antonín, Kutnohorsko slovem a obrazem II/1, Kutná Hora 1912.

Internetové zdroje

- BORUSÍK, Pavel, Využití pěstební analytiky solitérních stromů a stromových porostů v historických zahradách, nepublikovaná disertační práce na Zahradnické fakultě Mendelovy univerzity v Lednici 2009, dostupné online: <<https://is.mendelu.cz/zp/index.pl?podrobnosti=48600>> [8. 9. 2021].
- Katastrální mapa, indikační skica obcí Nové Dvory a Svatý Mikuláš, dostupné online: <www.cuzk.cz> [8. 9. 2021].
- Mapy okolí Nových Dvorů I., II. a III. vojenského mapování, dostupné online: <www.oldmaps.geolab.cz> [8. 9. 2021].
- Müllerova mapa Čech, dostupné online: <www.oldmaps.geolab.cz> [8. 9. 2021].

PRAMENY KE STUDIU VYUŽÍVÁNÍ VODNÍCH TOKŮ A HRAZENÍ BYSTRŮ NA PRACOVIŠTI NÁRODNÍHO ZEMĚDĚLSKÉHO MUZEA – PODSBÍRKA ARCHIVÁLIE

SOURCES FOR THE STUDY OF WATER COURSES AND DAMMING OF CREEKS
AT THE NATIONAL MUSEUM OF AGRICULTURE, SUBCOLLECTION ARCHIVAL MATERIALS

Jana Jakubská

Abstrakt: Předkládaná studie pojednává o sbírkách a fondech zastoupených v podsбірce Archiválie souvisejících s využíváním vodních toků a hrazením bystrů. Informuje o charakteru těchto písemných dokumentů a hodnotí je jako informační zdroje, včetně stavu jejich zpracování a zpřístupnění pro badatelské využití. Stanovený cíl vychází ze zevrubné analýzy vybraného segmentu archiválií v kombinaci s využitím dalších historických a statistických metod. Získaná data byla komparována s údaji o zastoupení vodohospodářsky zaměřených archivních fondů a sbírek v ostatních českých paměťových institucích. Bylo zjištěno, že pestrá paleta archivních fondů a sbírek Národního zemědělského muzea poskytuje v kontextu současného zemědělsko-lesnického archivnictví a muzejnictví solidní vědecko-výzkumnou základnu.

Abstract: This study deals with the collections and fonds represented in subcollection Archival Materials of the Photo Archive of the National Museum of Agriculture which are related to the use of water courses and damming of creeks. It describes the nature of these written materials and evaluates their contribution as sources of information, including the level to which they had been processed and made accessible to researchers. The contribution is based on a thorough analysis of a selected segment of archival materials in combination with other historical and statistical methods. The data acquired through these analyses were compared with existing information on representation of water management-related archival collections and fonds in other Czech memory institutions. This comparison showed that the varied range of archival fonds and collections of the National Museum of Agriculture represents within the context of current archival sources and museums focused on agriculture and forestry a sound foundation for science and research.

Klíčová slova: hrazení bystrů; meliorace; mlynářství; rybářství; rybníkářství; rybolov; vodohospodářství; voroplavba; vodní právo; zemědělské archivy.

Keywords: damming of creeks; melioration; milling, fishing; pond management; fisheries; water management; rafting; water resources law; agricultural archives.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Motto:

„Jako každý obor vědy, tedy i ten náš potřebuje hlavní a důležitý podklad pevného základu. Na tomto základu budujeme potom dál a bez toho by byla jeho stavba hračkou chvilkovou, nikoliv promyšlenou stavbou, která jest oporou a útočištěm mnohých generací. K tomuto těžkému počátku stavby našeho archivu jest třeba naší usilovné práce, směřující k vybudování pevné báse.“¹

¹ Národní zemědělské muzeum (dále jen NZM), fond Archiválie, fond Zemědělské muzeum, k. č. 16, inv. č. 182/II; BACHRÁNEK, Václav, O archivu a historických sbírkách pro lesnické muzeum, separát pro zvláštní otisk Československého lesa, [1931], 26–27, VII, s. 1.

Úvod

Podsbírka Archiválie,² stejně jako samotné Národní zemědělské muzeum (dále NZM), se pyšní dlouhou, bohatou a místy značně turbulentní historií. Její počátky lze vysledovat až do roku 1918 společně s ustanovením Spolku Českého zemědělského muzea.³ K výraznému urychlení procesu etablování samostatné podsbírky došlo v roce 1932 za působení Jana Friče,⁴ kdy se péče o písemné a fotografické dokumenty poprvé stala součástí ucelené institucionální strategie. Časté stěhování archivních fondů a sbírek napříč muzejními pobočkami doprovázené absencí kontinuálních pořádacích prací se podepsalo na neucelenosti podsbírky a torzovitosti dochovaného materiálu. Od 50. let 20. století byla Sběrka písemných dokumentů (dále SPD, dnešní podsbírka Archiválie) deponována na kačinské pobočce a pořádána na základě pertinenciálního principu.⁵



Mapa 1 Síť archivů Československého zemědělského muzea v roce 1951. Zdroj podkladové mapy: STEINOVÁ, Šárka, Osudový příběh, c. d., s. 108.

² Na základě specifického postavení podsbírky Archiválie v rámci muzejní sbírky, daného rozdílným způsobem evidence, došlo v lednu 2020 k jejímu přejmenování na fond Archiválie. Vzhledem k době vzniku studie (2019) byl zachován původní název podsbírky a tato skutečnost se promítla pouze do citací.

³ Ustavující valná hromada Spolku Českého zemědělského muzea se sešla 28. 9. 1918. Viz NZM, fond Archiválie, fond Zemědělské muzeum, k. č. 12, inv. č. 182, Věstník Československého zemědělského muzea, 1928, č. 1, roč. 1, s. 1.

⁴ Jan Frič (1883–1971), lesnický historik i praktik, pedagog, muzeolog, propagátor implementace lesnického družstevnictví jako jedné z možných forem správy drobnějších lesních celků vyvlastněných během první pozemkové reformy. Jednatel Československého zemědělského muzea (dnešní NZM) a zakladatel jedné z jeho autonomních sekcí – Lesnického muzea.

⁵ Vztahový pořádací princip, na jehož základě byly písemnosti v archívech a muzeích od poloviny 18. stol. do počátku 20. stol. řazeny podle tematických skupin. Rezidua tohoto pořádacího schématu rezonují v archivních fondech a sbírkách nejednoho ze současných evropských muzeí a knihoven.



1 Přemístování muzejního archivu z 1. patra zámku Kačina po žebříku „skluzem“, 80. léta 20. století. Zdroj: NZM, podsíbrka Fotoarchiv, inv. č. 33344–a8334.

Roku 1994 převzalo NZM zpět svou centrální budovu na pražské Letné, kam byly písemnosti postupně převáženy, a zhruba od roku 2004 je zde kurátoři pořádají na základě provenienčního principu.⁶ V roce 2016 došlo k přejmenování SPD na podsíbrku Archiválie a počínaje rokem 2018 se její fondy a sbírky stávají součástí evidence Národního archivního dědictví (dále NAD).⁷

⁶ Pořádací princip uplatňovaný v současných paměťových institucích respektující organickou strukturu původce fondu.

⁷ K historickému vývoji podsíbrky Archiválie např. KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠIMČÍK, Antonín (edd.), 100 let Národního zemědělského muzea, Praha 2018, s. 108–111; STŘESKOVÁ, Jaroslava, Fričova sbírka rukopisů v Zemědělském muzeu na Kačině, Agrikultúra, 1965, 4, s. 217–225; STEINOVÁ, Šárka, Osudový příběh Československého zemědělského muzea (1891) 1918–1952, Praha 2013, s. 53–56; STEINOVÁ, Šárka, Přehled osobních fondů zemědělců a lesníků v paměťových a jiných institucích, Praha 2017, s. 9–36.



2 Fotografie Jana Friče s osobním věnováním Jaroslavu Bezpalcovi, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Josef Bezpalec, inv. č. 388/l.

Každý kurátor si zpracováním své sbírky buduje pomník slávy nebo hanby – modifikace známého citátu lesníka Josefa Ressela ztělesňuje nadčasové motto shrnující činnost pracovníků muzeí prakticky od doby vzniku prvních muzejních spolků.⁸ Navzdory faktu, že počet systemizovaných míst v zemědělském muzeu již od doby jeho založení zdaleka neodpovídal skutečným potřebám objemu zpracovávaného materiálu, se tamějším kurátorům podařilo s nelehkým úkolem vypořádat se ctí. O této skutečnosti svědčí i objem a stav dochování písemných a fotografických dokumentů čítajících úctyhodných 500 bm⁹. Jedná se o 250 osobních fondů, 60 fondů institucí (spolky, organizace, zrušené podniky, školní zařízení, státní lesnické úřady) a řadu tematicky zaměřených sbírek, typických pro muzejní archivy (mapy a plány, fotografie, výstřižky, plakáty, cenné papíry, dokumenty z období kolektivizace...). Vyjádřeno strohou řečí čísel, více než 50 % těchto fondů a sbírek spadá do oblasti lesnictví, 17 % pak tvoří archiválie dokumentující rostlinnou a živočišnou výrobu. Na potravinářské obory připadá 16 % materiálu z „archivu“ NZM, 10 % fondu a sbírek přísluší zahradnictví.

⁸ Josef Ludvík František Ressel (1793–1857), vynálezce lodního šroubu, lesnický odborník a spisovatel.

⁹ Tzv. běžný metr – archivní údaj metráže archiválií daného fondu či sbírky.

Z hlediska legislativy se archivní fondy a sbírky NZM vykazují jako nezpracované, čili nedisponují kodifikovaným typem archivní pomůcky. Evidenci SPD vedli její správci zpočátku nahodile v rámci přírůstkového deníku muzea společně s ostatními trojrozměrnými předměty. Zápis vázaný ke konkrétnímu roku tvoří marginální zmínka „archiválie“ s uvedením příslušného počtu kusů, znemožňující bližší identifikaci takto zapsaných písemností. Jako cenná evidenční pomůcka se osvědčila lístková kartotéka vedená od doby institucionálního zakotvení SPD v rámci sbírkotvorné strategie zemědělského muzea. Tvorbu karet zahájil již zmíněný Jan Frič, „spiritus agens“ lesnického muzejnictví, na jehož činnost plynule navázali další kurátoři. Nejrozsáhlejšího zpracování kartotéka doznala v 60.–70. letech 20. století za působení Josefa Tlapáka,¹⁰ tehdejšího archiváře Československého zemědělského muzea (dále ČZM). Její úplnost je v důsledku častých dislokací podsbírky spíše rudimentární a práci s ní ztěžuje způsob třídění neodpovídající aktuálnímu pořádacímu schématu.¹¹

Záchytný bod poskytují zevrubné strojopisné popisy kartonů z 80. let 20. století podávající orientační přehled o obsahu archiválií v nich uchovaných, ne vždy však odpovídající skutečnosti. Fond Zemědělské muzeum skýtá kusé informace stran inventury jednotlivých podsbírek. Tyto dokumenty lze do určité míry rovněž využít jako evidenční pomůcku.

V současné době jsou archivní fondy a sbírky NZM evidovány v programu BACH ProArchiv a postupně nahlašovány do evidence NAD. Problematickou se jeví doposud nevyjasněná provenience některých fotografických dokumentů napříč podsbírkami Archiválie a Fotoarchiv. Zhruba od roku 2007 docházelo k živelnému trhání tohoto materiálu bez jednoznačně vytyčených kritérií, při delimitaci z ostatních podsbírek NZM mnohdy i k dělení totožného přírůstkového čísla.

Cíl předkládaného příspěvku vychází z pracovní náplně vědeckého pracovníka každé paměťové instituce – kritického zhodnocení části sbírkového fondu, jehož primárním výsledkem je vytvoření plnohodnotné vědecko-výzkumné a populárně-naučné základny příslušného oboru. Studie by zároveň měla sloužit jako východisko pro podrobnější zpracování výše uvedených fondů a sbírek završené finálním produktem v podobě adekvátní archivní pomůcky. V neposlední řadě analýza zkoumaného vzorku písemností vede k ozřejnění úlohy „archivu“ NZM jako badatelské platformy v diskurzu současného zemědělsko-lesnického archivnictví.

Veškerá odvětví představená v tomto článku jsou řazena mezi podobory úzce spojené s vodoprávní problematikou.¹² Ta jde ruku v ruce s úpravami lesního práva, a jak ostatně ukáže analyzovaný materiál, neexistuje mezi nimi ostrá dělicí čára.¹³ Výzkum

¹⁰ Josef Tlapák (1921–2004), zemědělsko-lesnický historik, archivář, muzeolog. V letech 1966–1984 působil jako vědecko-výzkumný pracovník zemědělského muzea a správce SPD.

¹¹ Kartotéka byla vedena do 70. let 20. století. V současné době je průběžně digitalizována.

¹² Jedná se o voroplavbu, rybníkářství, mlynářství, meliorace a hrazení bystřin. Vodohospodářská tematika byla zvolena k příležitosti 150. výročí od přijetí říšského zákona č. 93/1869 ř. z. ze dne 30. května 1869 zabývajících se vodním právem. Příspěvek zazněl v rámci programu interdisciplinární konference Voda, průmysl a právo po roce 1869, pořádané Národním zemědělským muzeem dne 15. 11. 2019.

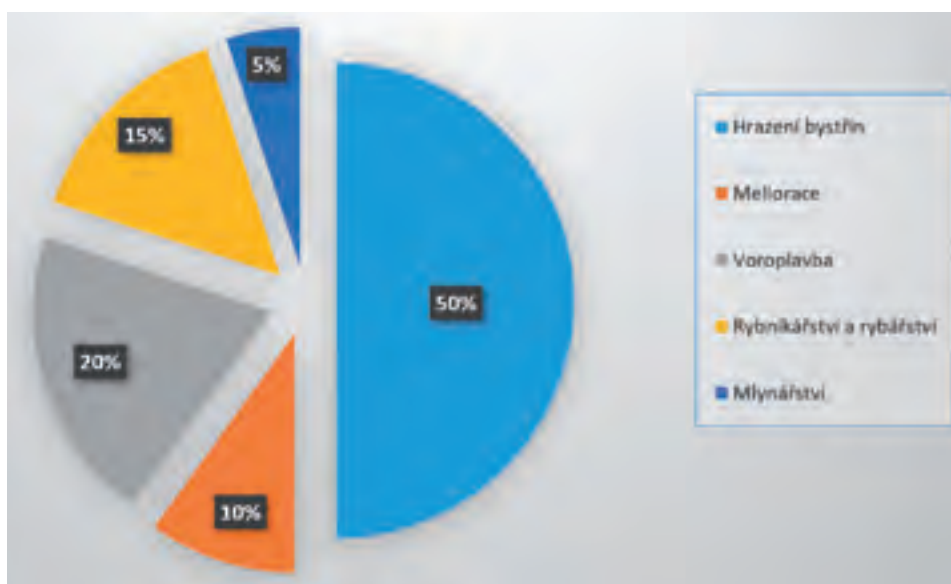
¹³ Již v období vrchnostenské správy byla v rámci příslušného velkostatku správa lesů propojena se správou rybníků. Velmi často ji vykonával tentýž správce.

navazuje na vědecké zhodnocení části archivních fondů a sbírek zaměřených na lesnictví započaté roku 2016, kdy v důsledku tvorby nové sbírkotvorné koncepce NZM a převzetí SPD autorkou bylo nutné započít s revizí stávajících dat.

Teoreticko-metodologická východiska studie, rozbor pramenné základny, zhodnocení dosavadního bádání

Předkládaná studie představuje mikrosundu do zákulisí vodohospodářského segmentu archivních fondů a sbírek NZM, coby objektu primární analýzy. Byla zpracována pomocí kombinace obecně vědních metod teoretického typu, zejména analýzy, syntézy získaných poznatků a abstraktního výkladu učiněných zjištění. Komparativní metoda umožnila vyhodnotit úplnost těchto fondů a sbírek a porovnat jejich zastoupení v ostatních paměťových institucích na území ČR. Rešerše dostupné sekundární literatury zprostředkovala konfrontaci dříve zjištěných poznatků s nově nabytými skutečnostmi. Rubikovu kostku poznání struktury a evidence SPD by se nepodařilo složit bez informací z řad jejích předchozích kurátorů, zejména Pavla Nováka.

Časový rámec studie vymezuje rok 1870, kdy byly v jednotlivých zemích Předlitavska přijaty první zemské vodní zákony, a stav zpracování podsbírký Archiválie k závěru roku 2019. Úvod čtenáře provede stručným nastíněním historie podsbírký Archiválie, dále stavem jejího zpracování a představením výzkumného záměru. Po seznámení s metodologickými východisky a zhodnocení dosavadního výzkumu včetně rozboru pramenné základny následuje integrální část práce. Její strukturu definuje pět vybraných „základních“ vodohospodářských oblastí: hrazení bystřin,



Graf 1 Procentuální zastoupení jednotlivých vodohospodářských oborů v rámci podsbírký Archiválie k roku 2019. Zdroj: Jana Jakubská.

meliorace, voroplavba, rybníkářství a rybářství a mlynářství. Z hlediska historického vývoje se nejedná o izolované jevy, témata se v mnoha případech vzájemně prolínají.

Každý fond či sbírka, které archivář pořádá, nebo se jimi zabývá z pozice badatele, mu svým způsobem přirostou k srdci. Existují však archiválie, jejichž sběr a zpracování ho osloví silněji, a právě takové se staly ilustrativním materiálem pro prezentaci jednotlivých tematických skupin. Tyto fondy a sbírky, případně jednotliviny, byly zhodnoceny z hlediska úplnosti, výpovědní hodnoty, obsahu, dochování, zpracování a poté analyzovány ve vztahu k současnému vodohospodářskému výzkumu. Pomocí dat získaných z programu PEVA přístupného z pracoviště Oddělení muzeologie NZM a informací z portálu „e-badatelna“¹⁴ byla následně ověřena celistvost těchto fondů a sbírek a jejich zastoupení v ostatních paměťových institucích.

Jak deklaruje samotný název příspěvku, základní pramenný pilíř tvoří fondy a sbírky uložené v jedné z podsbírek NZM – Archiválie. Klíčovými se staly především osobní fondy spjaté s působností významných činitelů příslušného oboru.¹⁵ Pro zpracování stručných dějin podsbírek Archiválie se nabízela možnost využít torzovitých informací obsažených ve fondu Zemědělské muzeum. K nastínění způsobu evidence posloužila data čerpaná z přírůstkové knihy muzea, lístkové kartotéky SPD a zevrubných popisů konkrétních kartonů.

Nejsystematičtějšího zpracování se podsbírece dostalo v soupisu osobních fondů zemědělců a lesníků paměťových institucí z pera Šárky Steinové.¹⁶ Přehled tvoří záznamy obsahující stručnou biografii zůstavitele příslušného fondu, informace o množství, časovém rozsahu a určení jazyka těchto archiválií včetně jejich více či méně úplného tematického výčtu. Představení významných archivních fondů a sbírek zemědělského muzea a seznámení se stručnými vývojovými rysy SPD podává ve své studii Jarmila Honcová.¹⁷ Zaměřila se především na jádro podsbírek tvořené lesnickými pozůstalostmi a spolky, ostatní obory jsou zahrnuty pouze okrajově v podobě jejich strohého pozitivistického výčtu. O historii muzejního „archivu“ informuje monografie „100 let Národního zemědělského muzea“, zmiňují ji taktéž stránky syntézy dějin NZM.¹⁸ Podsbírek a příběh jednoho z jejích osobních fondů představuje poutavou formou publikace popularizačního charakteru „Příběhy ze stoletého muzea“.¹⁹ Kroky k vědeckému zhodnocení SPD rovněž podnikli její kurátoři v podobě četných dílčích studií.²⁰ Nejnověji se dostalo vědeckého zhodnocení

¹⁴ Viz Portál archivních fondů a sbírek České republiky, dostupné online: <<http://badatelna.eu/>> [18. 10. 2019].

¹⁵ Ve spojitosti s tvorbou biografického hesla jejich původců byly do určité míry využity prameny hromadné povahy z oblastních archivů.

¹⁶ STEINOVÁ, Šárka, Přehled osobních fondů zemědělců a lesníků v paměťových a jiných institucích, Praha 2017.

¹⁷ STŘESKOVÁ, Jaroslava, Fričova sbírka rukopisů v Zemědělském muzeu na Kačíně, Agrikultúra, 1965, č. 4, s. 217–225.

¹⁸ KUBŮ, E. – ŠOUŠA, J. – ŠIMČÍK, A. (edd.), 100 let Národního zemědělského muzea, c. d., s. 108–111; STEINOVÁ, Š., Osudový příběh, c. d., s. 53–56.

¹⁹ TOMÍČKOVÁ, Monika – POHL, Olga, Příběhy ze stoletého muzea, Praha 2018, s. 18–19.

²⁰ Např. JAKUBSKÁ, Jana, Životní osudy Jaroslava Bezpalce, zapomenutého tvůrce lesního družstevnictví v Čechách, na základě rozboru jeho osobního fondu, Prameny a studie, 2014, č. 55, s. 203–227; STEINOVÁ, Šárka, Theodor Mokrý, Prameny a studie, 2011, č. 46, s. 57–71.

nejrozsáhlejší části podsbírky – lesnictví, v podobě připravované monografie autor-
ky, která vyjde v roce 2021. Zde budou dříve zjištěné informace revidovány a dopl-
něny s ohledem na nově zjištěné skutečnosti.

Hrazení bystřin²¹

Osobní fond Vojtěch Kaisler

U kolébky zrodu hrazení bystřin stáli naši přední lesní odborníci, mezi něž patří i Vojtěch Kaisler – nejčastěji skloňované jméno tohoto oboru.²² V Národním země-
dělském muzeu se dochoval stejnojmenný osobní fond, jehož archiválie plasticky od-
rážejí jak zůstavitelovu akademickou kariéru, tak jeho usilovnou práci v terénu. Jedná
se o tři kartony jazykově českých a německých písemností i fotografických dokumentů
(0,36 bm) jedinečného obsahu,²³ zasazených do časového rámce ohraničeného roky
1917 a 1939. Není překvapením, že právě do tohoto časového úseku spadá nejpłodněj-
ší období jeho hrazenářské terénní činnosti. Pozůstalost Vojtěcha Kaislera je ojedině-
lým příkladem fondu muzejního archivu, kde se podařilo dohledat konkrétní záznam
v přírůstkovém deníku ohradské pobočky NZM. V 60. letech 20. století tehdejší
ředitel ohradské pobočky zemědělského muzea Miroslav Landa²⁴ zakoupil od Hany
Kaislerové, pravděpodobně manželky jednoho z Kaislerových synů, část písemností
z pozůstalosti jejího tchána.²⁵ Ty byly roku 1995 delimitovány do SPD zároveň s někte-
rými pozitivy dokumentujícími zůstavitelovu práci v terénu. Část pozitivů totožného
charakteru (i přírůstkového čísla) byla převedena roku 2013 do podsbírky Fotoarchiv.
Segment dnešní Kaislerovy pozůstalosti se do zemědělského muzea dostal jako dar
Katedry inženýrských staveb lesnických při Vysoké škole zemědělské v Praze. Jedná se
především o životopisný materiál, služební deníky, osobní i profesní korespondenci,
separáty odborných článků a projektovou dokumentaci. K fondu je rovněž přiřčeněn
soubor devíti skleněných negativů o rozměru 9 × 12 cm zachycujících portrétní foto-
grafie jeho rodinného zázemí.²⁶

²¹ Hrazení bystřin a meliorace je soubor biologických a technických opatření zaměřených na ochranu
půdy a péči o vodohospodářské poměry. Souvisí s tím zalesňování holin i nelesních půd, neškodné
svádění horských vod, upoutávání svážných území, lesní meliorace, preventivní péče o toky a břehové
porosty. K hrazení bystřin např. KAISLER, Vojtěch, Zajišťování dna při úpravách a zahrázkách bystřin,
in: Sborník výzkumných ústavů zemědělských, RČS 37, Praha 1928; LANDA, Miroslav, Historie hrazení
bystřin v Evropě a u nás, předchůdci a vznik systematických úprav, in: Sborník materiálů ze semináře
90 let hrazení bystřin, Brno 1975, s. 5–15.

²² Vojtěch Kaisler (1870–1943), lesník, vysokoškolský pedagog, zakladatel oboru hrazení bystřin na ČVUT
v Praze, v akademickém roce 1938–1939 rektorem tamtéž. Toto téma bude podrobněji rozvedeno v kri-
tickém katalogu Vojtěch Kaisler a hrazení bystřin, jehož vydání se plánuje na skloněk roku 2022.

²³ Kromě osobní složky Vojtěcha Kaislera v Archivu ČVUT a kusých zmínek ve fondu Ministerstva ze-
mědělství deponovaném v Národním archivu je pozůstalost uložená v NZM jediným komplexním
pramenem mapujícím jak zůstavitelův život, tak zrod oboru hrazení bystřin a jeho „zlatá léta“. Více
STEINOVÁ, Š., Průvodce, c. d., s. 94.

²⁴ Miroslav Landa (1926–2006), lesní inženýr, v období let 1961–1980 ředitel ohradské pobočky Českoslo-
venského zemědělského muzea.

²⁵ Na základě údajů nalezených v matrikách bylo zjištěno, že Vojtěch Kaisler měl čtyři syny.

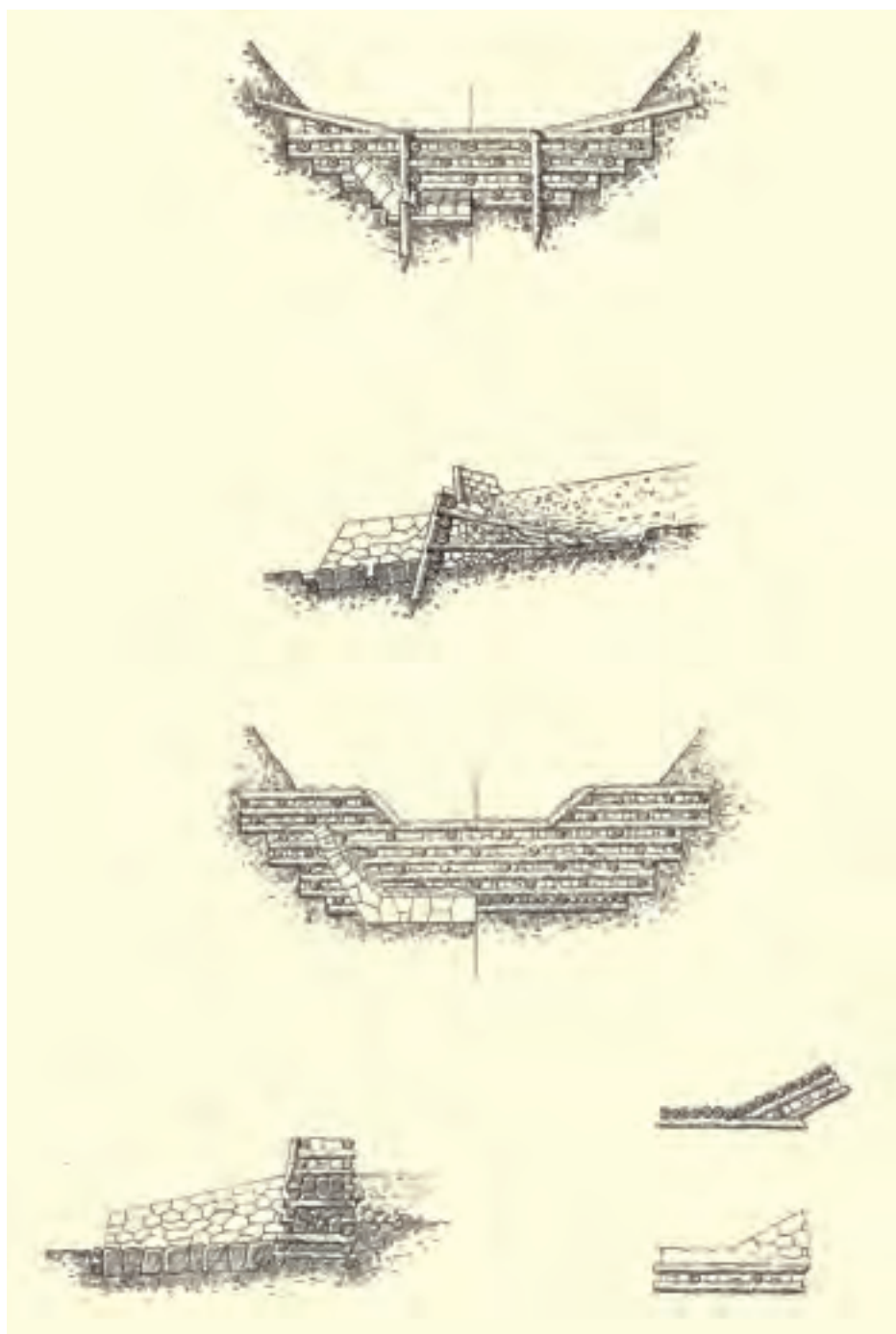
²⁶ NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, k. č. 1, inv. č. 108/I, Soubor skleněných negativů.

3 Bystřina Čertův důl na řece Labi, 1928. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, inv. č. 108/I.

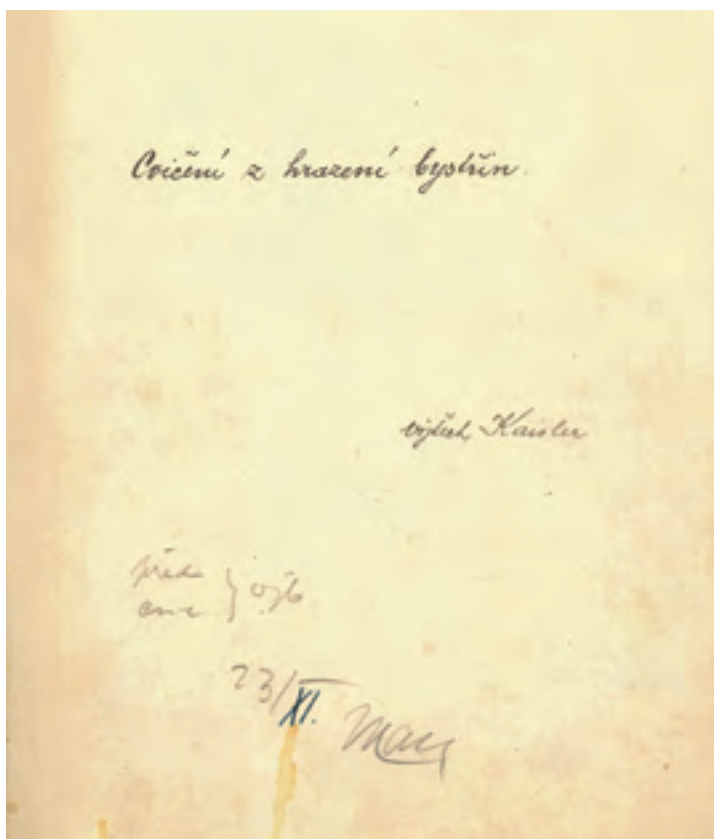


4 Bystřina Schmittbach, Salcburško, 1917. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, inv. č. 108/I.





5 Výukové hrazenářské schéma, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, inv. č. 108/I.



6 Cvičení z hrazení bystřin, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, inv. č. 108/I.

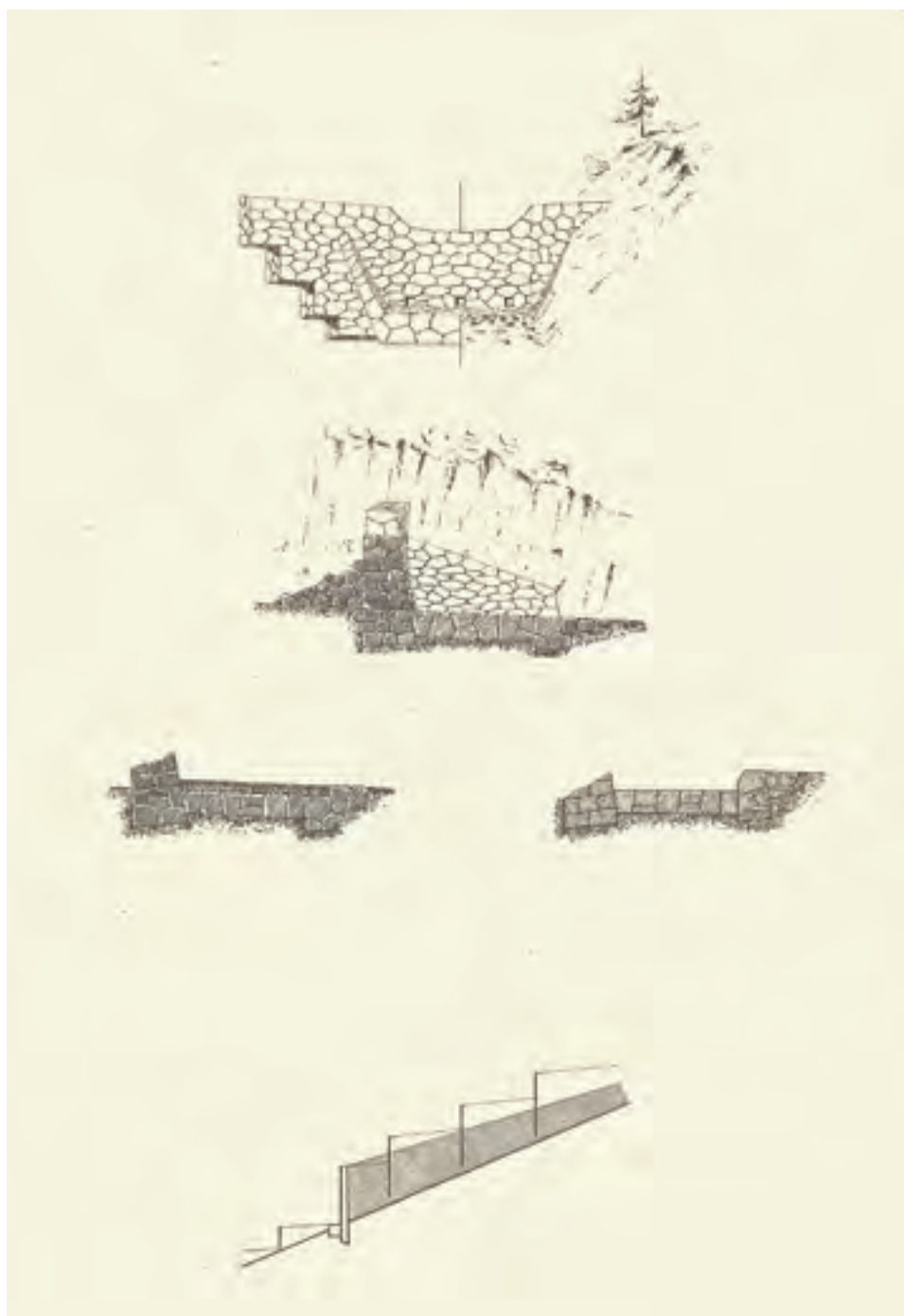
Vojtěch Kaisler se rovněž zabýval dopravou dřeva, což dokládají četné projektové dokumentace vorových propustí.²⁷

Závažnost vodohospodářských prací v oboru lesní techniky byla dokumentována i tím, že se nauka o hrazení bystřin etablovala jako samostatná disciplína do učebního programu Českého vysokého učení technického v Praze. Tam Vojtěch Kaisler působil mnoho let jako profesor při Stolici hrazení bystřin, lesního dopravnictví a encyklopedie lesnictví. Část písemností obsažených ve fondu se vztahuje právě k této etapě jeho života. Jedná se především o přípravy na přednášky jím vyučovaného předmětu „Lesnické hrazení bystřin“ a výuková hrazenářská schémata.²⁸

Během vzniku studie byl tento fond uspořádán, vzat do evidence NAD a nyní čeká na sepsání inventáře. Část pozitivů dokumentujících hrazenářské práce bude z fondu

²⁷ NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, k. č. 2, inv. č. 108/I, Projektová dokumentace vorových propustí.

²⁸ NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, k. č. 3, inv. č. 108/I, Pedagogická působnost Vojtěcha Kaislera.



7 Výukové hrazenářské schéma, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Vojtěch Kaisler, inv. č. 108/l.

vyčleněna a převedena do podsbírkky Fotoarchiv v důsledku snahy o scelení fondů totožného charakteru. Unikátní dochovaná písemná a fotografická dokumentace má výraznou historickou hodnotu.

Kaislerovi žáci

Vojtěcha Kaislera lze právem označit za nestora oboru hrazení bystřin. Jako pedagog vchoval celou řadu svých nástupců, jejichž osobní fondy jsou rovněž uloženy v Národním zemědělském muzeu. Jako příklad lze uvést jméno Zdeňka Válka,²⁹ působícího u Stavební správy pro hrazení bystřin ve Valašském Meziříčí. Tři kartony (0,36 bm) českých a německých písemných dokumentů z let 1916–1987 obsahují kromě osobních dokladů a korespondence například dokumentaci k úpravě toků v povodí řeky Kychová, dále rukopisy a separáty jeho prací a detailní dokumentace hydrobiologického výzkumu v povodí řeky Zdichavy.³⁰

Osobní fond Konstantin Teodosiev

Konstantin Teodosiev reprezentuje další generaci hrazenářů, jejichž fondy jsou uloženy v Národním zemědělském muzeu.³¹ Jeho skromný osobní fond čítající jeden necelý karton (0,12 bm) jazykově českých písemností z let 1937–1957 odráží působení zůstavitele v Krajském podniku zemědělských a lesnicko-technických meliorací, kte-



8 Portrétní fotografie Konstantina Teodosieva, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Konstantin Teodosiev, inv. č. 100/I.

²⁹ Zdeněk Válek (1897–1986), vysokoškolský pedagog, odborník v oblasti hrazení bystřin, nestor lesnické hydrologie a lesotechnické ochrany půdy, více viz STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 196.

³⁰ Řeka Kychová je levostranným přítokem Vsetínské Bečvy (Zlínský kraj). Řeka Zdichava je levostranným přítokem řeky Muráně v severní části okresu Revúca (Slovensko). NZM, fond Archiválie, OF Zdeněk Válek, k. č. 1–3, inv. č. 75/I.

³¹ Konstantin Teodosiev (1890–1988), pedagog, odborník v oblasti hrazení bystřin, více viz STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 187.



9 Katalog typových podkladů přepisovaných norem a výzkumných prací pro vodohospodářskou úpravu v zemědělství, 1957. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Konstantin Teodosiev, k. č. 1, inv. č. 100/I.

rý se v 50. letech 20. století stal novou organizační formou činnosti v oboru hrazení bystřin. Mezi zajímavé dokumenty patří například Katalog typových podkladů přepisovaných norem a výzkumných prací pro vodohospodářskou úpravu v zemědělství z roku 1957.³² Fond byl zpracován, zapsán do programu BACH ProArchiv a vzat do evidence NAD.

³² NZM, fond Archiválie, OF Konstantin Teodosiev, k. č. 1, inv. č. 100/I.

Osobní fond Josef Lemberg

Příkladem rozsáhlejšího a poměrně zachovalého fondu je pozůstalost Josefa Lemberga,³³ z níž lze dobře vystihnout profesní a osobní zázemí zůstavitele i charakter a atmosféru úřadů, ve kterých působil. Šestnáct kartonů (1,92 bm) ukrývajících fotografické a jazykově české písemné dokumenty z let 1899–1955 podrobně zrcadlí



10, 11 Hrazení bystřin v Nové Vsi u Vizovic – stav před zahrazením a po něm, [1921]. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Jaroslav Lemberg, inv. č. 109/1.

³³ Josef Lemberg (1892 – nedohledáno), odborník v oblasti hrazení bystřin, správce v podnicích lesotechnického hrazení bystřin na území dnešní ČR, technickoekonomický kontrolor podniků hrazení bystřin pro ministerstvo zemědělství, viz STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 120–121.

vývoj služby hrazení bystrin, šetření o břehových porostech a stavu hrazenářských prací v Nové Vsi u Vizovic. Kromě výše zmíněných materiálů fond obsahuje prameny reflektující problematiku lesotechnických meliorací, soubor pozitivů dokumentujících průběh a výsledky hrazení bystrin v terénu a libreta k hrazenářským filmům. Jednou z nejcennějších archiválií fondu je nedatované fotoalbum obsahující fotodokumentaci z povodí Desné před vykonáním hrazení tohoto toku a po něm.³⁴ Fond je evidován jak v programu BACH ProArchiv, tak v evidenci NAD a nyní čeká na své zpracování.³⁵

Meliorace³⁶

Osobní fond Ludvík Alois Černovický

Skupina meliorace je demonstrována na nepatrném, avšak obsahově kuriózním „osobním fondu“ Ludvíka Aloise Černovického,³⁷ pedagoga meliorační školy ve Vysokém Mýtě,³⁸ kde působil v letech 1907–1933. V období let 1931–1934 vynalezl okolo dvacet melioračních pomůcek, jejichž nákresy jsou v současné době uloženy v Národním



12 Osobní věnování projektové dokumentace Ludvíka Černovického zemědělskému muzeu, 1934. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Ludvík Alois Černovický, inv. č. 83/I.

³⁴ Levostranný přítok řeky Moravy (Olomoucký kraj).

³⁵ NZM, fond Archiválie, OF Jaroslav Lemberg, inv. č. 109/I.

³⁶ K melioracím více KRAVKA, Miroslav, a kol., Úpravy malých vodních toků v krajině a lesnické meliorace, Brno 2009.

³⁷ Ludvík Alois Černovický (1878–1949), geometr, středoškolský pedagog, malíř, spisovatel, viz STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 49–50.

³⁸ Dnešní Vyšší odborná škola stavební a Střední škola stavební Vysoké Mýto (od roku 2005). Byla zřízena roku 1897 jako dvouletá rolnická a lukařská škola. V roce 1930 byla přejmenována na Meliorační školu s dvouletým učebním programem, jenž byl roku 1946 rozšířen na čtyřletý maturitní obor Vyšší školy vodotechnické. Viz Stavební škola Mýto. Historie, dostupné online <<https://www.stavebniskola.cz/o-skole/historie/>> [11. 10. 2019].



13 Samokreslič č. I, 1934. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Ludvík Alois Černovický, inv. č. 83/I.

zemědělském muzeu. Mezi Černovického vynálezy patří například luční polní zmlazovač, vytahovací pero Černov, kolmicové pravítko, kultivátor Lukař sloužící majiteli k hlubšímu okysličení půdy, případně samokreslič představující modifikaci pantografu, jenž se používal k automatickému kreslení půdy ve stejném či větším měřítku.

Jedná se o projektovou dokumentaci jazykově české a německé proveniencí čítající pouhou jednu složku (0,04 bm).³⁹ Tu daroval zemědělskému muzeu sám zůstavitel dne 1. května 1934.⁴⁰ „Osobní fond“ byl zapsán jak do programu BACH ProArchiv, tak do evidence NAD.

Voroplavba

Osobní fond Miroslav Landa

V letech 1966–1971 probíhal v Československém zemědělském muzeu vědecko-výzkumný úkol zabývající se vývojem plavení dřeva, v jehož čele stanul jako hlavní řešitel Miroslav Landa⁴¹. Jedním z prvních výstupů tohoto projektu byla stavba, vystrojení pramene a následná plavba, realizovaná dne 20. dubna 1966, kterou zachytila Česko-

³⁹ NZM, OF Ludvík Alois Černovický, k. č. 1, inv. č. 83/I, Projektová dokumentace.

⁴⁰ NZM, OF Ludvík Alois Černovický, k. č. 1, inv. č. 83/I, Příloha projektové dokumentace, 1. 5. 1934.

⁴¹ Miroslav Landa (1926–2006), lesní inženýr, v období let 1961–1980 ředitel ohradské pobočky Československého zemědělského muzea.



14 Vltava, Vyšší Brod, 1966. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Miroslav Landa, inv. č. 110/1.

slovenská televize v dokumentárním filmu, na němž se podíleli redaktoři Havránek a Podlaha spolu s kameramanem Sekerkou.⁴² V nedávné době se veřejnost mohla s filmem seznámit v pořadu České televize *Vltava v obrazech* (12. díl), moderovaném filmovým a televizním historikem Karlem Čáslavským.⁴³ Na tuto plavbu navazovalo zpracování scénáře o stavbě a vystrojení pramene o šesti tabulích délky 120 m. Dokumentární film realizovaný na základě tohoto scénáře byl natočen dne 3. července 1971,⁴⁴ kdy „na tradiční povel, s pánem bohem tak první kláda vyplula“.⁴⁵ V současnosti je jeho nekvalitní kopie uložena ve fotoarchivu Národního zemědělského muzea.⁴⁶

⁴² Stavbu pramene provedli a plavbu realizovali bratři Sypalové z Vyššího Brodu. Délka pramene činila 80 m a pramen se skládal ze 4 tabulí. K sestavení pramene bylo údajně použito 62 klád a k provedení celé akce musela být vypouštěna voda z přehrady Lipno II.

⁴³ Hledání ztraceného času: *Vltava v obrazech* (12), dostupné online: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/873537-hledani-ztraceneho-casu/201324246000285-vltava-v-obrazech-12/>> [20. 11. 2020].

⁴⁴ V rámci tohoto vědecko-výzkumného úkolu Landa oslovil Bohumila Sypala, vrátného voroplavby na úseku řeky Vltavy (Vyšší Brod – Praha). Ten sepsal v roce 1979 kroniku, jejíž edice vyšla roku 1981 ve Sborníku prací členů Národopisného kroužku při Jihočeském muzeu. Vorařskou kroniku napsal roku 1969 i jeho bratr Tomáš Sypal. Dalším z autorů vorařských kronik je například purkarecký plavec František Vondrášek (kroniku sepsal v období let 1966–1967). Rukopisy dvou posledně zmíněných kronik jsou deponovány na ohradské pobočce v podsбірce Lesnictví. Srov. SLABA, Martin, *Splavení posledního vltavského voru. Příběh jedinečného muzejního experimentu z roku 1971*, in: STEINOVÁ,



15 Tomáš Sypal, Český Krumlov, 1966. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Miroslav Landa, inv. č. 110/I.

V osobním fondu Miroslava Landy, čítajícím tři kartony (0,36 bm) jazykově českých písemností z let 1960–1989, jsou uloženy fotografie ze zkušební plavby z Vyššího Brodu do tzv. lokality „U Fíka“ (Nahořany, Branná), realizované v roce 1966.⁴⁷

Separát článku pro Vědecké práce ČZM informující o rekonstrukci úplného postupu stavby a plavení vorů na Vltavě se souborem 213 černobílých pozitivů, popsaných a nalepených na 107 papírových čtvrtkách, představuje další z cenných částí tohoto fondu.⁴⁸ Jejich autorem je Miroslav Landa a muzejní fotograf Jiří Jaroš. Jedinečnost analyzovaného souboru tkví především ve snaze autora zachytit „krok za krokem“ postup přípravy vorů a jejich plavení. Zasloužilí badatelé Vladimír Scheuffler (1922–1995) a Václav Šolc (1919–1995), kteří se věnovali otavské a vltavské voroplavbě, detailní fotodokumentaci ke svým studiím nepřikládali. Tato fotodokumentace tak vhod-

Šárka (ed.), *Z historie lesního dopravnictví*, Praha 2012, s. 171–179. Zhodnocením tohoto vědecko-výzkumného úkolu i plaveckými kronikami se ve svých studiích zabýval Martin Slaba. Viz SLABA, Martin, *Paměti o životě a zašlé slávě vorářů na Vltavě*, *Plavecká kronika Tomáše Sypala z Českých Budějovic*, *Prameny a studie*, 2012, 49, Praha, s. 40–52.

⁴⁵ NZM, fond Archiválie, OF Miroslav Landa, k. č. 2, inv. č. 110/I, *Plavali plavci...*, Týdeník Československé televize, 1971, č. 31, 71, s. 4–5, citace scénáře.

⁴⁶ Zvuková verze tohoto dokumentu byla představena v několika dílech Vltavy v obrazech (15.–17. díl).

⁴⁷ NZM, fond Archiválie, OF Miroslav Landa, k. č. 2, inv. č. 110/I, *Fotodokumentace zkušební voroplavby z Vyššího Brodu do oblasti nad Český Krumlov*, 1966.

⁴⁸ Fotografie byly zhotoveny Miroslavem Landou, některé snímky chybí. Viz NZM, fond Archiválie, OF Miroslav Landa, k. č. 1, inv. č. 110/I, *Separát pro Vědecké práce ZM včetně fotografické dokumentace*.

ným způsobem zaplnila mezeru v archivních, literárních, hmotných i obrazových pramenech týkajících se voroplavy. Charakter doprovodného separátu se pohybuje na pomezí novinové reportáže a technické zprávy. Kromě samotné voroplavy autor popsal přidružené akce a detailně seznámil čtenářskou obec s okolnostmi vzniku výše uvedeného výzkumného záměru.

Miroslav Landa se v rámci své habilitační práce zabýval vznikem a vývojem hrazení bystřin alpských zemí i na našem území. Její nesvázaný strojopis je rovněž významnou součástí analyzované pozůstalosti.⁴⁹

Fond byl roku 2018 delimitován z ohradské pobočky, uspořádán a zapsán do evidence NAD a programu BACH ProArchiv. Představuje jak cenný pramen k dějinám zcela zaniklého vorařského řemesla a dokumentaci vývoje hrazení bystřin u nás i ve světě, tak rovněž ilustraci toho, jakými směry se ubíraly vědecko-výzkumné úkoly jedné z poboček ČZM v 60.–80. letech 20. století.

Osobní fond Karel Kvapil

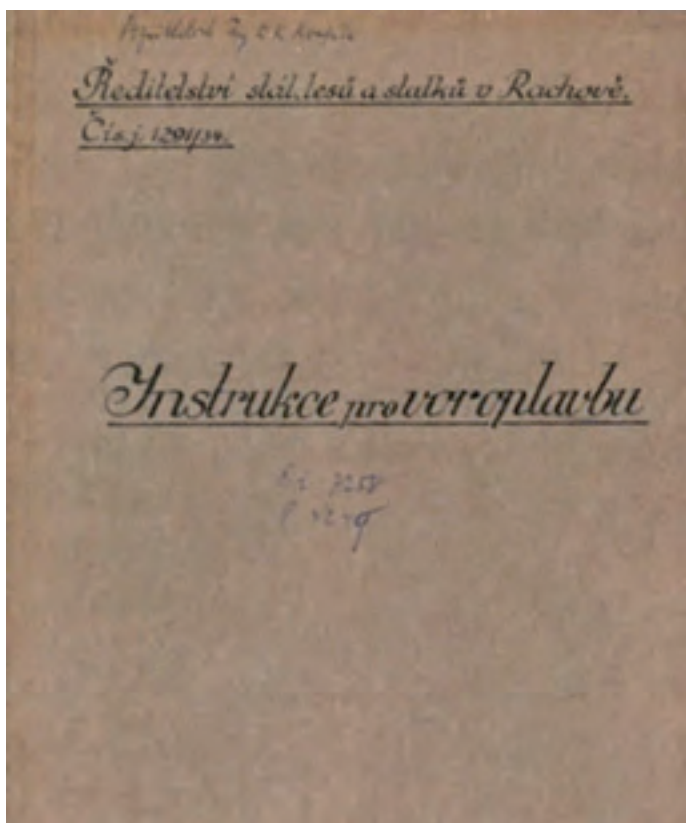
Budování vodních nádrží sloužících k plavení dřeva mělo velkou tradici na Slovensku i v oblasti Podkarpatské Rusi, o čemž svědčí rozsáhlý osobní fond Karla Kvapila.⁵⁰ Sestává z úctyhodných 35 kartonů (4,20 bm) českých a německých písemných a fotografických dokumentů z období let 1941–1958. Obsah fondu reflektuje pestrou profesní kariéru zůstavitele zahrnující hned několik vzájemně se prolínajících vodohospodářských oborů. Působil nejprve v brněnském lesnicko-technickém oddělení pro hrazení bystřin, v období let 1955–56 pak ve Výzkumném ústavu zemědělských a lesnických meliorací. Z této doby je ve fondu dochovaná řada podkladů pro statistická a demografická vodohospodářská šetření.⁵¹ Zajímavý pramen představuje instrukce o voroplavbě v Rachově, případně seznam vodních nádrží určených k plavení dřeva z roku 1934.⁵² Osobní fond Karla Kvapila představuje jednu ze zásadních badatelských základů krajinného a vodohospodářského průzkumu v období od počátku 40. let 20. století do 50. let 20. století. Je rovněž jedním z mála fondů zemědělského muzea postihujících kompletní životní pouť zůstavitele. Kromě výše uvedených archiválií se zde dochovaly například osobní doklady, soukromá i profesní korespondence, dokumentace jeho pedagogické činnosti na Vysoké škole zemědělského a lesnického inženýrství ČVUT v Praze i tzv. „deník lesního technika“. Fond byl roku 2018 zapsán do evidence NAD a nyní čeká na své zpracování.

⁴⁹ NZM, fond Archiválie, OF Miroslav Landa, k. č. 3, inv. č. 110/I; LANDA, Miroslav, Vývoj a vznik systému hrazení bystřin a strží v alpských zemích a u nás, Ústav krajinné ekologie ČSAV, České Budějovice 1983.

⁵⁰ Karel Kvapil (1889–1976), odborník v oblasti hrazení bystřin, meliorací a voroplavy. Více viz STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 114–115.

⁵¹ NZM, fond Archiválie, OF Karel Kvapil, k. č. 6–25, inv. č. 111/I.

⁵² Rachov je nejvýše položeným městem Ukrajiny a nachází se na soutoku řek Bílé a Černé Tisy. NZM, fond Archiválie, OF Karel Kvapil, k. č. 9, inv. č. 111/I, Instrukce voroplavy v Rachově; tamtéž, k. č. 11, inv. č. 111/I, Seznam vodních nádrží určených k plavení dřeva, 1934. Oba prameny publikovala ve své studii Šárka Steinová. Srov. STEINOVÁ, Šárka, Archivní dokumenty a fotografie lesního dopravnictví ve fondech archivu Národního zemědělského muzea Praha, in: STEINOVÁ, Šárka (ed.), Z historie lesního dopravnictví. Z historie lesního dopravnictví. From the forrest transport history, sborník referátů, Zvolen 24. 10. – 26. 10. 2012, Praha 2012, s. 180–193.



16 Instrukce o voroplavbě v Rachově, 1934. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Karel Kvapil, inv. č. 111/I.

Osobní fond Jaroslav Folk

Materiály dochované v osobním fondu Jaroslav Folk informují o působení zůstavitele v pražském oddělení Úřadu pro hrazení bystřin, jímž byl stejně jako Karel Kvapil vyslán na inspekci do Ředitelství státních lesů a statků s obvodem v Rachově.⁵³ Skromné dva kartony (0,25 bm) jazykově českých a německých písemných dokumentů a soubor fotografií z období let 1905–1934 představují výsledek jeho erudice a obrovské péle. Ze systematického a pečlivě vedeného výzkumu tamějších poměrů si zmínku zaslouží zejména dokumentace voroplavby na řece Tise, evidence dřevěných staveb zkoumaného obvodu, případně záležitosti smyků a vodních nádrží.⁵⁴ Do centra pozornosti Jaroslava Folka se tak dostala například nádrž Bohdan na řece Bílá Tisa.⁵⁵

⁵³ Jaroslav Folk (1899–1972), lesnický odborník, vysokoškolský pedagog, práce v oblasti hrazení bystřin, pracovník Výzkumného a vývojového ústavu dřevařského v Nuslích. Blíže: STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 67–68.

⁵⁴ NZM, fond Archiválie, OF Jaroslav Folk, k. č. 1, inv. č. 112/I.

⁵⁵ Tamtéž.



17 Vodní nádrž Apšinec, Černá Tisa, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Jaroslav Folk, inv. č. 112/I.



18 Zpracování vorů na řece Černá Tisa, nedatováno. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Jaroslav Folk, inv. č. 112/I.

Další z archiválií obsažených ve fondu pocházejí ze studijních cest zůstavitele Polskem a Rakouskem, vykonaných ve 30. letech 20. století.⁵⁶

Kromě vodohospodářské tematiky se zde dochovaly osobní doklady Jaroslava Folka, případně písemné dokumenty dokládající období jeho habilitace na Vysoké škole zemědělského a lesnického inženýrství ČVUT v Praze.⁵⁷

Osobní fond Jaroslava Folka umožňuje jedinečným způsobem nahlédnout do zákulisí hrazení bystřin i voroplavby na území tehdejší Podkarpatské Rusi, Polska a Rakouska. Pozůstalost byla uspořádána, zapsána do programu BACH ProArchiv a následně vzata do databáze NAD.

Mlynářství

Osobní fond Ota Ježek

Ota Ježek,⁵⁸ technický ředitel Východočeských mlýnů,⁵⁹ aktivně přispíval do několika mlynářských novin a časopisů. Materiál ve fondu obsažený z let 1929–1970 tak představoval jeho badatelskou a tvůrčí základnu. Z těchto písemností čítajících 3 kartony



19 Výzkumný tým mlýnu Kojetína, 1950. Zdroj: NZM, fond Archiválie, OF Ota Ježek, inv. č. 113/I.

⁵⁶ NZM, fond Archiválie, OF Jaroslav Folk, k. č. 1, inv. č. 112/I.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Životopisná data původce fondu se nepodařilo dohledat. Blíže: STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 90.

⁵⁹ Státní oblastní archiv Zámorsk, fond Východočeské mlýny, n. p. Hradec Králové, 1945–1963.

(0,31 bm) je namístě zmínit řadu příspěvků o Historické komisi pro československé mlynářství z roku 1949, dokumentaci k osídlování pohraničních mlýnů, záležitosti mlynářské sekce hospodářské výstavy v Praze roku 1934, případně návrhy na znak podniku Československých mlýnů, n. p., z roku 1949. Fond rovněž nechává nahlédnout do personálního zázemí tzv. mlynářské školy v Pardubicích prostřednictvím jejích výročních zpráv, informací o slavnostním znovuotevření a dokumentů z činnosti předsednictva této instituce.⁶⁰ Mimo jiné je možno prostudovat písemnou dokumentaci k ustavení Mlynářského výzkumného ústavu v Praze (1945–1946), případně fotodokumentaci Mlýnských závodů Čerňany.⁶¹ Mlynářské problematiky se okrajově dotkl v 70. letech 20. století zpracováním rukopisu „Vývoj mlynářství“ Josef Tlapák. Rukopis se dochoval v jeho osobním fondu, deponovaném rovněž v „archivu“ NZM.⁶²

Kartotéka mlýnů Stanislava Filipa

Kartotéku mlýnů technického úředníka Stanislava Filipa tvoří karty k necelým 4000 vodním mlýnům na území dnešní České a Slovenské republiky.⁶³ Je dvojetem seznamu vodních mlýnů evidovaného ve složkách fondu Mlynářské ústředí ve třetím oddělení Národního archivu v Praze.⁶⁴ Často se ovšem stává, že ne všechny karty tohoto fondu mají v „archivu NZM“ svůj protějšek a naopak. Jsou řazené v abecedním pořadí na základě politických okresů odpovídajících územnímu uspořádání po roce 1945. Jednotlivé karty velikosti A5 obsahují údaje o adrese mlýna, jeho provozovateli, majiteli, výkonu mlýna, kapacitě, počtu, složení a mlecí délce válců. Rejstříkové číslo karty odpovídá signaturám složek ve fondu Mlynářské ústředí. Údaje byly čerpány z dotazníků, jež tato instituce zasílala roku 1939 konkrétním mlynářům.⁶⁵ Tento stav byl v letech 1947–1955 podroben revizi a zanesen do stávajících údajů v kartách. Kartotéka se z důvodu její plánované digitalizace a následného zpřístupnění na webových stránkách NZM průběžně sepisuje.⁶⁶

⁶⁰ Dnešní Střední průmyslová škola potravinářská Pardubice. Instituce byla založena roku 1919 jako Městská, od roku 1924 Státní odborná mlynářská škola v Břeclavi. Po vydání výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava (15. 3. 1939) bylo sídlo školy přemístěno do Pardubic a v provizorních podmínkách fungovala až do roku 1943. Znovuotevření v roce 1947 předjímalo získání její stávající budovy původního průmyslového muzea. Srov. fond Archiválie, OF Oto Ježek, k. č. 2, inv. č. 113/I, Výroční zpráva Státní odborné mlynářské školy v Břeclavi, 1924–25; tamtéž, 50 let Střední průmyslové školy potravinářské technologie v Pardubicích 23.–24. května 1969.

⁶¹ NZM, fond Archiválie, OF Oto Ježek, k. č. 3, inv. č. 113/I, Fotoalbum Mlýny závodu Čerňany, 1968.

⁶² NZM, fond Archiválie, OF Josef Tlapák, k. č. 10, inv. č. 114/I, rukopis Dějiny mlynářství, 1970.

⁶³ K osobě Stanislava Filipa se během přípravy studie nepodařilo dohledat bližší údaje. Dle sdělení dr. Pavla Nováka se kartotéka do zemědělského muzea dostala zřejmě díky přátelským vztahům původce fondu se Zdeňkem Kuttelvašerem (* 1923), působícím v této instituci v letech 1965–1986. Osobní fond tohoto zemědělského inženýra je rovněž uložen v „archivu“ Národního zemědělského muzea, avšak ani na základě studia písemností zde uložených se tuto hypotézu nepodařilo verifikovat. Viz NZM, fond Archiválie, inv. č. 183, kartotéka mlýnů Stanislava Filipa.

⁶⁴ Národní archiv, fond Mlynářské ústředí Praha.

⁶⁵ Na jejich základě byla vyhodnocena zásobovací schopnost konkrétního mlýna a rozhodnuto, zda mlýn bude vzhledem k nižší zásobovací kapacitě zavřen, či nikoliv. Srov. Kartotéka Stanislava Filipa, dostupné online: <<http://vodnimlyny.cz/no/kartoteka-stanislava-filipa/>> [11. 10. 2019].

⁶⁶ Doplněním kartotéky mlýnů je osobní fond Václava Ulmanna, mlynářského odborníka, obsahující záležitosti týkající se kapacity a kontingence mlýnů. Fond čítá 7 kartonů (0,84 bm) písemných dokumentů z období let 1934–1969.

Voda	Elektrika	Plyn	Nafta	Pára	<i>1000 kg</i>	Práška
Okres:	<i>Čoban</i>				Čís. rejstř.:	92
Mlýn - <i>hybnost</i> :						
Obec:	<i>Kotenšice</i>	Osada:	čp.:	<i>27</i>	Poloha:	<i>Hluboč</i>
Telefon:	č.:	Nákladní stanice:	<i>Brankovice</i>			
Provozovatel: <i>Josef Fešák</i>						
Majitel: <i>Josef a Antonie Fešákoví</i>						
Dřevní firma:			Národní správa:			
Připojené podniky:						
Okolní mlýny:						
Kontingenty:	čl. nař. 188/35	vyhl. č. 18 a 19				
Obchodní:	q	q	q	q	q	
Převoz:						
Záto:						
Jinými:						
Součet převozů a záto:						
Nákladní kontingent:	210					
Sčítanky						
hosp. rok	obchodní	nákladní	celkem			
86/47		759	759			

20 Ukázka karty z kartotéky mlýnů Stanislava Filipa (avers), 1947–1955. Zdroj: NZM, fond Archiválie, inv. č. 183.

Kapacita:	na 24 hodin			na rok (200 dní)			na rok střední o. %		
	převoz	hita	celkem	převoz	hita	celkem	převoz	hita	celkem
1 31. X. 1908		14	14		3920	3920			
<i>1000 kg</i>									
Technický přehled mlýna: *									
Pohon:		Mlecí stroje:		Počet stolice			Mlecí délka		
Voda	5	ks	Mačkadla	převoz	hita	společ.	převoz	hita	společná
Elektr.	10	ks	Válcové stolice		1			500	
Plyn		ks	Jiné mlecí stroje						
Nafta		ks	Celkem		1			500	
Pára		ks	Výševací systémy nemají						
Cisterna:			Čistá mlecí délka		1			500	
Speciální zařízení:									

21 Ukázka karty z kartotéky mlýnů Stanislava Filipa (revers), 1947–1955. Zdroj: NZM, fond Archiválie, inv. č. 183.

Památná kniha Spolku mlynářských Praha

Z oblasti zájmového sdružování pochází jedna z mimořádně vizuálně atraktivních úředních knih smíšeného charakteru uložených v podsбірce Archiválie.⁶⁷ Památnou knihu Spolku pražských mlynářských z 18. května 1871 vedl Jan Němeček, jednatel spolku.⁶⁸ Kniha je chráněna koženou vazbou s ozdobným kováním, samotný text uvozuje vyobrazení spolkového erbu. První tři strojopisné oddíly popisují dějiny spolku od doby jeho založení včetně informací z protokolů valných hromad, zprávy o činnosti společenstva včetně údajů o rozpočtu spolku a jednotlivých členských příspěvcích. Čtvrtá část v podobě velmi pečlivých a podrobných kaligrafických zápisů začínajících listopadem 1875 je dovedena do roku 1891. Kniha dokresluje dějiny Spolku pražských mlynářů a podává obraz období krátce po transformaci cechů na společenstva a spolky. Zlomek spolkové registratury se nacházel v Archivu Národního technického muzea, roku 2008 však nebyl při revizi dohledán.⁶⁹



22 Vazba Památné knihy Spolku pražských mlynářů, 1871–1888. Zdroj: NZM, fond Archiválie, sbírka Rukopisů a úředních knih, inv. č. 107/VI.

⁶⁷ Memoárový charakter jednotlivých zápisů sloužil k pojištění práv spolku jako celku. K typologii městských a ostatních úředních knih viz ČAREK, Jiří (ed.), *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy*, Praha 1956. NZM, fond Archiválie, Úřední knihy, inv. č. 107/VI, Památná kniha Spolku pražských mlynářů, 1871–1888.

⁶⁸ Spolek zahájil svou činnost dne 1. července 1867. Tamtéž, s. 25.

⁶⁹ Archiv Národního technického muzea, Spolek mlynářských Praha, dostupné online: <<http://badatelna.eu/?q=spolek+mlyn%C3%A1%C5%99sk%C3%BDch+praha>> [12. 1. 2020].



23 Titulní strana Pamětní knihy Spolku pražských mlynářů, 1871–1888. Zdroj: NZM, fond Archiválie, sbírka Rukopisů a úředních knih, inv. č. 107/VI.

Rybníkářství a rybářství

Sbírka Rybníkářství a rybářství

Základem sbírky Rybníkářství a rybářství se stala jedna z novějších akvizic muzejního „archivu“. Konvolut různorodých písemností týkajících se jihočeského rybářství a rybníkářství nabídl NZM roku 2015 bývalý vodohospodář Státního rybářství Třeboň, s. p.,⁷⁰ Viktor Kronika, který jej tak zachránil před živelnou „skartací“.⁷¹ Tři kartony písemností (0,36 bm) v českém a německém jazyce z let 1899–1988 obsahují například Vodní knihu panství Nové Hrady (1891–1893; 1934–1936),⁷² korespondenci Ústředního ředitelství velkostatku Nové Hrady (1892–1936),⁷³ fascikl projektové



24 Vodní kniha panství Nové Hrady, 1891–1893; 1934–1936. Zdroj: NZM, fond Archiválie, sbírka Rybníkářství a rybářství, inv. č. 1/IX/a.

⁷⁰ Státní rybářství Třeboň, s. p. – v letech 1949–1989 jako národní podnik, od roku 1991/92 jako státní podnik. Institucionální fond je deponován v SOA Třeboň.

⁷¹ Na přání dárce nejsou uvedeny podrobnější informace.

⁷² NZM, fond Archiválie, Sbírka Rybníkářství a rybářství, k. č. 1, inv. č. 1/IX/a, , Vodní kniha panství Nové Hrady, 1891–1893; 1934–1936.

⁷³ NZM, fond Archiválie, Sbírka Rybníkářství a rybářství, k. č. 1, inv. č. 1/IX/b, Korespondence Ústředního ředitelství velkostatku Nové Hrady, 1892–1936.

dokumentace k sádkám v Horním Skrýchově (okres Jindřichův Hradec) z roku 1954⁷⁴ či projektovou dokumentaci vztahující se k obnově stříku v sádkách Třeboň z roku 1961.⁷⁵ Sbíрка byla uspořádána, zapsána do programu BACH ProArchiv a následně opatřena adekvátním obalovým materiálem. Po doplnění písemnými a fotografickými dokumenty obdobného charakteru z řad vícenálezů bude vzata jako kompaktní celek do evidence NAD.

Jihočeský kraj posetý četnými vodními plochami proslavila především jeho rybníkářská minulost. Obnovená hospodářská výnosnost děl proslulých rybníkářských stavitelů pak přispěla k současnému aktivnímu provozování rybníčního hospodaření a s ním souvisejícího vědeckého výzkumu. Darované písemné dokumenty přinášejí řadu poznatků o schwarzenberském rybníčním hospodaření v 19. století s přesahy do 20. století a vhodně doplňují fondy příslušných velkostatků uložených v SOA Třeboň. Mapové podklady dokumentují existenci a postupný vývoj či zánik konkrétních rybníků. Vodní knihy, nejdůležitější pramen úřední povahy, podávají přehled o způsobu evidence vodního hospodářství příslušné domény.⁷⁶ Soubor informuje o změnách majetkoprávních a vodoprávních vztahů využívání vodních zdrojů, vývoji kulturní krajiny a implementaci konkrétních vodohospodářských opatření. Konvolut skýtá širokou pramennou platformu pro řadu badatelsky atraktivních témat, k nimž patří například studium vývoje kulturní krajiny, historická ekologie či regionální historie.

Osobní fond Theodor Mokřý

„Rybářství, lesnictví a lovectví spjato jest od pradávna společnou páskou.“⁷⁷ Citát pocházející ze spisu o rybníční reformě z pera Theodora Mokřého vystihuje jak jeho životní pouť, tak charakter dochovaných písemností.⁷⁸ Osobní fond tohoto doposud nepřekonaného lesnického a rybářského odborníka čítá 11 kartonů (0,32 bm) materiálu stejně tak mnohovrstevnatého, jaká byla osobnost jeho původce. Archiválie zde obsažené pokrývají nemalý úsek života zůstavitele ohraničený roky 1875–1950, jejich jazykem je čeština a němčina. Tyto písemné a fotografické dokumenty podrobně zhodnotila ve své studii Šárka Steinová,⁷⁹ proto se zde autorka dotýká pouze těch nejvýznamnějších, zahrnujících oblast rybníkářství a rybářství. Theodor Mokřý se této problematice začal věnovat po svém jmenování nadlesním na Velkostatku Lnáře.⁸⁰ Do historie rybářství se zapsal především vyšlechtěním kapra lysce speciálního fialového zabarvení kůže, kterého představil veřejnosti v květnu 1921 na Celostátní hospodářsko-lesnické výsta-

⁷⁴ NZM, fond Archiválie, Sbíрка Rybníkářství a rybářství, k. č. 2, inv. č. 1/IX/e, Projektová dokumentace – sádky Horní Skrýchov, 1954.

⁷⁵ NZM, fond Archiválie, Sbíрка Rybníkářství a rybářství, k. č. 2, inv. č. 1/IX/f, Projektová dokumentace – obnova stříku v sádkách Třeboň, 1961.

⁷⁶ Problematiku vodních knih upravoval říšský vodní zákon ze dne 30. května 1869, ř. z., č. 93, paragraf 22. Úprava zřízení a vedení vodních knih na území Čech a Moravy byla zakotvena v nařízení ministerstva orby z 20. září 1872, na území Slezska až 20. května 1873.

⁷⁷ MOKŘÝ, Theodor, Hospodářství rybníční, Brno 1935, s. 1.

⁷⁸ Theodor Mokřý (1857–1950), rybářský a lesnický odborník, spisovatel. Stál společně s Janem Fričem u zrodu autonomní Lesnické sekce Československého zemědělského muzea.

⁷⁹ STEINOVÁ, Šárka, Theodor Mokřý, Prameny a studie, 2011, č. 46, s. 57–71; STEINOVÁ, Š., Přehled, c. d., s. 134–135.

⁸⁰ STEINOVÁ, Š., Theodor Mokřý, c. d., s. 68.



25 Theodor Mokrý (druhý zleva) při prezentaci nové odrůdy kapra „Lnářský modrák“, na celostátní výstavě v Praze, 12.–17. května 1921. Zdroj: NZM, podsběrka Fotoarchiv, inv. č. 84292–a20659.

vě v Praze. V jeho osobním fondu lze nalézt například leták z této výstavy⁸¹, separát o odrůdě lnářského kapra pro časopis *Kodym*⁸², případně detailní popis prvorepublikové Hydrobiologické stanice Lnáře⁸³.

Z dalších písemností lze zmínit například dokumentaci z 1. sjezdu československých rybářů z roku 1938. Pozastavení na tomto místě zaslouží rovněž písemnosti z mezinárodního rybářského kongresu (1905–1908)⁸⁴ a dokumentace činnosti zůstavitele v rámci záchrany jihočeských rybníků během pozemkové reformy (1921–1930).⁸⁵ V SOKA Písek se dochoval jeden balík blíže neurčených písemností

⁸¹ NZM, fond Archiválie, OF Theodor Mokrý, k. č. 8, inv. č. 115/I, Leták z Celostátní hospodářsko-lesnické výstavy v Praze, 12.–17. května 1921.

⁸² NZM, fond Archiválie, OF Theodor Mokrý, k. č. 8, inv. č. 115/I, Separát o významu lnářského modráka pro časopis *Kodym*, 1921.

⁸³ NZM, fond Archiválie, OF Theodor Mokrý, k. č. 8, inv. č. 115/I, Hydrobiologická stanice Lnáře 1925–1934, Popis hydrobiologické stanice Lnáře z roku 1926.

⁸⁴ NZM, fond Archiválie, OF Theodor Mokrý, k. č. 7, inv. č. 115/I, Mezinárodní rybářský kongres, 1905–1908.

⁸⁵ NZM, fond Archiválie, OF Theodor Mokrý, k. č. 7, inv. č. 115/I, Záchrana jihočeských rybníků během pozemkové reformy, 1921–1930.

z let 1927–1945,⁸⁶ proto lze tuto pozůstalost uloženou v NZM považovat za unikát. Byla zapsána do programu ProArchiv a od roku 2018 je evidována v databázi NAD. Osobní fond Theodora Mokrého má význam nejen pro badatele z oblasti rybníkářství a rybářství, ale pokrývá široké spektrum ostatních oborů jako hydrobiologie, genetika, ichtyologie a vodohospodářské zákonodárství.

Diskuze

Podsírka Archiválie je již od doby svého vzniku koncipována jako vědecko-výzkumná základna rozšiřující a doplňující data trojrozměrných artefaktů ostatních podsbírek. Proměna fondů a sbírek zde uložených nabírala pevných obrysů již za působení Jana Friče, jehož osobnost je pro vznik muzejního „archivu“ stejně tak signifikantní jako pro zřízení samotného zemědělského muzea. Díky intenzivní akviziční činnosti muzejních pracovníků a ochotě četných dárců se SPD plnohodnotně rozvíjela v univerzu nově vznikajícího zemědělsko-lesnického archivnictví. „Zlatá léta“ existence muzejního „archivu“ tvoří období 60.–80. let 20. století. V této době představovalo zemědělské muzeum navzdory svým častým dislokačním přesunům instituci s rozsáhlou tradicí a značným mezinárodním renomé. Působily zde přední osobnosti agrárního výzkumnictví, jako Zdeněk Tempír (* 1926), Josef Nožička (1906–1972), Otakar Kokeš (1910–1995) a Josef Tlapák (1921–2004), mimo jiné i kurátor sbírky SPD. Muzeum se tak stalo centrem historického bádání v oblasti dějin československé agraristiky a jednou z hlavních publikačních platforem tohoto oboru. Lze se domnívat, že právě v této době byla do SPD převzata větší část zkoumaných písemných i fotografických dokumentů.

Analyzované prameny charakterizuje značná výpovědní diverzita – od unikátních originálů, které byly představeny v rámci této studie, až po nafocené dokumenty z ostatních archivů, muzeí a sekundární literatury, tvořící badatelské zázemí výzkumných pracovníků ČZM z doby před vznikem digitálních kopií. Častým jevem je výskyt pozitivů zhotovených z negativů uložených v muzejním fotoarchivu za výstavními účely, případně dochování šestnácti průklepových kopií téhož separátu studie. Nejvíce archiválií spadá do oblasti hrazení bystrin (50 %), následováno voroplavbou (20 %), rybníkářstvím a rybářstvím (15 %) a melioracemi (10 %). Výčet okruhů uzavírají fondy a sbírky týkající se mlynářství (5 %). Jednotlivá témata se vzájemně prolínají, zřejmá je rovněž provázanost těchto oborů s oblastí lesnictví. Snaha o empirické uchopení značně roztrášeného pramenného materiálu byla ztížena obrovským množstvím nezpracovaných archivních fondů a sbírek, disponujících v lepším případě soupisem, ne vždy odpovídajícím skutečnosti.

Při hodnocení impulzu vzniku archivních fondů a sbírek NZM napomohl archivní materiál zde uložený. Okolnosti jejich nabytí však kvůli absenci evidenční pomůcky či povšečnému charakteru těchto zápisů ve většině případů zůstávají obestřeny tajemstvím. Původ se podařilo s jistotou určit pouze v případě dvou osobních fondů.⁸⁷

Důležitým rysem této podsírky je jedinečnost jejího obsahu spočívajícího především v osobních fondech, které kurátoři systematicky shromažďovali již od vzniku sa-

⁸⁶ SOKA Písek, fond Theodor Mokrý, 1927–1945.

⁸⁷ OF Vojtěch Kaisler a OF Ludvík Alois Černovický.

motného zemědělského muzea. Pouze v jednom případě byl zaznamenán analogový výskyt totožného osobního fondu v rámci externí paměťové instituce.⁸⁸ Množstevní převahu osobních fondů nad ostatním archivním materiálem lze vysvětlit legislativní úpravou československého archivnictví v 50. letech 20. století, kdy bylo muzejním archivům nařízeno delimitovat své fondy registratur do nově vznikající sítě státních archivů.⁸⁹ Mezi osobními fondy zemědělského muzea se vyskytuje řada atypických pozůstalostí. V některých případech jsou „osobním fondem“ označeny pouze výsledky zůstavitelovy odborné činnosti v podobě nevydaných rukopisů, jindy fond tvoří jediná složka.

Problematickým se jeví nezpracování většiny archivních fondů a sbírek NZM. Byť „archív“ spadá do pomyslné „rodiny“ sbírky NZM, nejedná se o jejího jednovaječného sourozence. V rámci ostatních podsbírek muzea má ve většině případů každá jednotlivina své vlastní inventární číslo a vážou se k ní popisná metadata. Archiválie/ jednotlivina však takto karteziánsky určitelná není. Jako jednotliviny jsou popisovány převážně archiválie sbírek (listiny a listy, mapy, plány, fotografická alba...). Pokud se jedná o jednotliviny zařazené do konkrétního fondu či instituce, informace o ní se bez existence inventáře postupem času (a s obměnou archiváře) vytrácejí. Podobají se tak poztráceným kouskům puzzle, kdy sestavení kompletního obrazu popisované historické skutečnosti představuje „běh na dlouhou trať“, nemluvě o obtížnosti a zdlouhavosti vyřizování badatelské agendy.

Jako nezbytné se jeví zaplnění prázdných míst v archivních fondech a sbírkách NZM pro období od 90. let 20. století až do současnosti. V době, kdy téměř každá instituce disponuje vlastním archivem, se akviziční činnost muzejního archiváře kromě shromažďování písemných a fotografických dokumentů mateřské instituce často omezuje na pouhé „paběrkování“. Účinný nástroj představuje podání veřejné výzvy, dále pak snaha oslovovat potencionální dárce v rámci přednášek či jiných popularizačních aktivit NZM a dokumentace současnosti pro budoucí generace. Díky zřízení digitalizačního pracoviště a zakoupení velkoformátového skeneru WideTEK 36ART pokračuje digitalizace rozsáhlejší části archivních fondů a sbírek NZM. Jak se ukázalo během pandemie, online zpřístupnění digitalizovaných fondů a sbírek veřejnosti napomáhá rozbití petrifikovaného obrazu zaprášené šedi muzejních regálů a zdánlivé nedobytnosti zde uložených archiválií. Primárním však i nadále zůstává zájem o zpřístupňování archivních fondů a sbírek prostřednictvím prezenčního studia v badatelně.

Zkoumaný soubor písemných a fotografických dokumentů představuje velmi rozmanitý a informačně bohatý pramen, jenž nabízí řadu dalších možností využití, než kolik mohla ve svém rozsahu a časovém ohraničení přinést tato práce. Materiál nacházející se v podsбірce Archiválie není doposud plnohodnotně využíván a skýtá velký badatelský potenciál. Ač chudá z hlediska zastoupení trojrozměrných předmětů, bohatství podsбірky tkví především v pozoruhodném obsahu archiválií zde uložených a osudech jejich původců, jež při zanesení do dějinného kontextu rozehrávají pestrou paletu příběhů z oblasti české agraristiky. Plnohodnotné zpřístupnění vodohospodář-

⁸⁸ Jedná se o fond Theodora Mokrého deponovaný v SOKA Písek.

⁸⁹ V rámci dohody mezi ministerstvem školství a ministerstvem vnitra z roku 1959 byly muzei předány fondy úředních registratur Archivní správě. Jednalo se převážně o písemnosti patrimoniální správy.

ského segmentu archiválií NZM odborné i laické veřejnosti umožní ukázat potenciál této podsbírky, nasměrovat badatele „ad fontes“, a předejít tak možná témata výzkumu, jež by stála za další rozvinutí. Dlouhodobou snahou autorky je rovněž přesáhnout původní úlohu muzejního „archivu“ jako vědecko-výzkumné základny a prostřednictvím vhodně zvolených popularizačních aktivit v rámci podsbírky navázat interakci s heterogenním publikem.

Závěrem

„Snímky a popisy [pokusné voroplavby na Vltavě z roku 1971] jsou dodnes uloženy v ústředním archivu dnešního Zemědělského muzea v Praze včetně negativů. Doufám, že přes větší časový odstup více než 20 let jsou tam v pořádku do dnes.“⁹⁰ Zpracování částí pozůstalosti Miroslava Landy nacházející se v muzejním „archivu“ i fotoarchivu překlenulo onen zmiňovaný časový most „více než dvaceti let“ a kurátorky těchto podsbírek těší, že tak přispěly alespoň nepatrným dílem k realizaci přání jednoho z nejvýznamnějších pracovníků Československého zemědělského muzea.

Prameny a literatura

Prameny

Archiv hlavního města Prahy:

- Sběrka matrik.

Národní zemědělské muzeum:

- fond Archiválie,
- fond Zemědělské muzeum,
- kartotéka mlýnů Stanislava Filipa,
- osobní fond Jaroslav Folk,
- osobní fond Josef Lemberg,
- osobní fond Josef Tlapák,
- osobní fond Karel Kvapil,
- osobní fond Konstantin Teodosiev,
- osobní fond Ludvík Alois Černovický,
- osobní fond Miroslav Landa,
- osobní fond Ota Ježek,
- osobní fond Theodor Mokřý,
- osobní fond Vojtěch Kaisler,
- osobní fond Zdeněk Válek.
- Sběrka Rybníkářství a rybářství,
- Sběrka úředních knih,
- Podsbírka Fotoarchiv:
 - Skupina 13.1 Osobnosti.
 - Skupina 14.5 Expozice a výstavy.

⁹⁰ NZM, Fond Archiválie, OF Miroslav Landa, k. č. 3, inv. č. 110/I, Separát Voroplavba na horním toku Vltavy III, 1994, s. 1–2.

- Evidenční pomůcky:
 lístková kartotéka SPD ze 30.–80. let 20. století,
 přírůstková kniha Československého zemědělského muzea.

Národní archiv:

- fond Mlynářské ústředí Praha,
- fond Pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství.

SOA Třeboň:

- fond Státní rybářství Třeboň,
- fond Velkostatek Lnáře,
- fond Velkostatek Nové Hradky.
- Sběrka matrik Jihočeského kraje.

SOA Zámorsk:

- fond Východočeské mlýny, n. p. Hradec Králové.

SOKA Písek:

- osobní fond Theodor Mokřý.

Literatura

- BOHÁČ, Antonín, Písemné pozůstalosti v archivech, Archivní časopis, 1973, 23, s. 205.
- ČÁREK, Jiří (ed.), Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra ČSR 1956.
- KAISLER, Vojtěch, Zajišťování dna při úpravách a zahrázkách bystřin, in: Sborník výzkumných ústavů zemědělských, RČS 37, Praha: Ministerstvo zemědělství 1928.
- KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří – ŠIMČÍK, Antonín (edd.), 100 let Národního zemědělského muzea, Praha: Národní zemědělské muzeum 2018, s. 108–111.
- KRAVKA, Miroslav, a kol., Úpravy malých vodních toků v krajině a lesnické meliorace, Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita 2009.
- LANDA, Miroslav, Historie hrazení bystřin v Evropě a u nás, předchůdci a vznik systematických úprav, in: Sborník materiálů ze semináře 90 let hrazení bystřin, Brno: Technické muzeum Brno 1975, s. 5–15.
- MOKŘÝ, Theodor, Hospodářství rybníční, Brno: Theodor Mokřý 1935.
- Plavali plavci..., Týdeník Československé televize, 1971, č. 31, 71, s. 4–5.
- SLABA, Martin, Splavení posledního vltavského voru. Příběh jedinečného muzejního experimentu z roku 1971, in: STEINOVÁ, Šárka (ed.), Z historie lesního dopravnictví, Praha: Národní zemědělské muzeum 2012, s. 171–179.
- SLABA, Martin, Paměti o životě a zašlé slávě vorařů na Vltavě, Plavecká kronika Tomáše Sypala z Českých Budějovic, Prameny a studie, 2012, č. 49, s. 40–52.
- STEINOVÁ, Šárka, Archivní dokumenty a fotografie lesního dopravnictví ve fondech archivu Národního zemědělského muzea Praha, in: STEINOVÁ, Šárka (ed.), Z historie lesního dopravnictví. Z historie lesného dopravnictví. From the forrest transport history, sborník referátů, Zvolen 24. 10. – 26. 10. 2012, Praha: Národní zemědělské muzeum 2012, s. 180–193.
- STEINOVÁ, Šárka, Josef Kazimour a zemědělské muzeum. Archiv NZM – sbírka písemných dokumentů, Prameny a studie, 2006, č. 38 (115 let NZM), s. 11–13.
- STEINOVÁ, Šárka, Osudový příběh Československého zemědělského muzea (1891) 1918–1952, Praha: Národní zemědělské muzeum 2013.
- STEINOVÁ, Šárka, Theodor Mokřý, Prameny a studie, 2011, č. 46, s. 57–71.
- TEMPÍR, Zdeněk, Zemědělské muzeum 1891–1981, Vědecké práce zemědělského muzea, 1981, č. 21, s. 35–98.
- WURMOVÁ, Milada, Z problematiky písemných pozůstalostí, Archivní časopis 1959, 9, č. 1, s. 14–25.

Internetové zdroje

Archiv Národního technického muzea, Spolek mlynářských Praha, dostupné online: <<http://badatelna.eu/?q=spolek+mlyn%C3%A1%C5%99sk%C3%BDch+praha>> [12. 1. 2020].

Kartotéka Stanislava Filipa, dostupné online: <<http://vodnimlyny.cz/no/kartoteka-stanislava-filipa/>> [11. 10. 2019].

Portál archivních fondů a sbírek České republiky, dostupné online: <<http://badatelna.eu/>> [18. 10. 2019].

Stavební škola Mýto. Historie, dostupné online: <<https://www.stavebniskola.cz/o-skole/historie/>> [11. 10. 2019].

Hledání ztraceného času: Vltava v obrazech (12), dostupné online: <<https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/873537-hledani-ztraceneho-casu/201324246000285-vltava-v-obrazech-12/>> [20. 11. 2020].



Vodní dílo Orlík, vybudované v letech 1954–1962 nedaleko vsí Orlické a Zbenické Zlákovice. Zdroj: foto Michael Urban (2010).



Zámek Orlík. Před napuštěním Orlické přehrady stával vysoko na skále, po napuštění přehrady voda vystoupila až k zámku. Zdroj: foto Michael Urban (2010).

MATERIÁLY A ZPRÁVY



Jez Soběšín na řece Sázavě. Zdroj: foto Michael Urban (2010).



Jez na Dyji. V pozadí visutá lávka přes Dyji u známé vinice Šobes. Zdroj: foto Michael Urban (2012).

VODA A VYUŽITÍ VODNÍCH ZDROJŮ VE FOTOARCHIVU NÁRODNÍHO ZEMĚDĚLSKÉHO MUZEA

WATER AND USE OF WATER RESOURCES
IN THE PHOTO ARCHIVES OF THE NATIONAL MUSEUM OF AGRICULTURE

Michaela Zeinerová Brachtlová

Abstrakt: Článek poskytuje základní informace o obrazových a audiovizuálních materiálech uložených ve Fotoarchivu NZM souvisejících s tématem vody a jejího využití. Uveden je systém třídění a příklady z jednotlivých oblastí. Jedná se o poměrně bohatý materiál – především o fotografie, ale také o dokumentární a naučné filmy na 16 a 35mm pásu. Cílem příspěvku je upozornit badatele, že ve Fotoarchivu mohou objevit zajímavou obrazovou dokumentaci, a v souvislosti s tím představit pro lepší orientaci systém třídění.

Abstract: This article provides basic information about the visual and audio-visual materials kept in the Photo Archives of the National Museum of Agriculture which pertain to water and its use. It presents the system of categorisation and examples from individual areas. It is a relatively rich source of materials, mainly photographs but also documentary and educational films on 16 and 35mm film tapes. The goal of this contribution is to draw researchers' attention to the fact that the Photo Archives contain much documentation of interest and to present the system according to which materials are sorted, which should help researchers' efforts.

Klíčová slova: voda; vodní zdroj; fotografie; film.

Keywords: water; water resources; photography; film.

*Studie vznikla za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Úvod

Následující text se věnuje obsahu podsbírky Fotoarchiv NZM, který je zde k tématu využití vody a vodních toků uchovávan. Jedná se o poměrně bohatý materiál – především o fotografie, ale také o dokumentární a naučné filmy na 16 a 35mm pásu. Cílem příspěvku je upozornit badatele, že ve Fotoarchivu mohou objevit zajímavou obrazovou dokumentaci, a v souvislosti s tím představit pro lepší orientaci systém třídění.

Fotografie

Fotografie jsou ve Fotoarchivu tříděny tematicky do 15 skupin. Využití vody se objevuje v následujících skupinách a podskupinách: 1. *Přírodní podmínky* (Vodní toky, Vodní plochy), 2. *Pěstování rostlin* (Meliorace), 3. *Lesnictví* (Plavení dřeva, Hrazení bystřin), 6. *Rybářství*, 7. *Zpracování sacharidů* (Mlynářství), 9. *Doprava a zdroje energie* (Dopravní stavby, Využívání vodní energie). Do prezentace byly zařazeny také ukázky z podskupiny Vesnice, protože se jedná o snímky vsí, které byly později zatopeny vodou z přehradních nádrží. Je to například obec Fláje (obr. 1), nyní zatopená stejno-



1 Obec Fláje před zatopením jezerem nad novou přehradou, 1959. Zdroj: autor F. Šach (i. č. 32 414).

jmennou údolní nádrží za přehradou na Flájském potoce, jež byla vybudována roku 1963, nebo pohled na Chudobín¹, který zanikl v období 1950–1960 stavbou přehrady Vír na řece Svatce.

Podskupiny Vodní toky a Vodní plochy shromažďují víceméně krajinářské fotografie, často i vysloveně náladové snímky potoků, řek, jezer a přehrad (obr. 2). Zatímco krajinářské snímky se dostávaly do Fotoarchivu průběžně, neboť mohly být součástí jiných celků, které jsou při zpracování rozděleny do různých tematických skupin, ostatní náměty se většinou nedokumentovaly kontinuálně v běhu času, ale nárazově záznamem konkrétní akce, výzkumného úkolu nebo dostupnou akvizicí.

V podskupině Meliorace stojí za zmínku celkem 36 fotografií melioračních prací na Žďársku z 20. let 20. stol. od autora Josefa Štursy, jehož fotografie obecně patří k nejstarším a velice zajímavým příspěvkům napříč Fotoarchivem (obr. 3). Na obecnější témata, jako jsou v tomto případě meliorace, navazují specifičtější podskupiny, například meliorační náradí, krtčí drenáž, zavlažování atd. (obr. 4).

Za nejvýznamnější soubor k tématu plavení dřeva lze považovat fotografie experimentu organizovaného ohradským muzeem. Jednalo se o stavbu 120 metrů dlouhého pramenu složeného z 6 tabulí a plánovaného splavení tohoto voru z Vyššího Brodu do Týna nad Vltavou, které začalo 9. července 1971. Podrobně se touto akcí zabývá

¹ Inventární číslo (dále jen i. č.) 5421.

2 Řeka Doubravka, tok mezi obcemi Vrchy a Žleby, 1952. Zdroj: autor R. Paďouk (i. č. 25 475).



3 Regulace Lhoteckého potoka ve Lhotce, okr. Žďár, 1926. Zdroj: autor J. Štursa (i. č. 5213).



4 Traktor Škoda 18HP s navijákem pro krtčí drenáž, 1931. Zdroj: získáno od Státní výzkumné stanice zemědělské v Libějovicích (i. č. 5916).

Martin Slaba v článku *Splavení posledního vltavského voru – příběh jedinečného muzejního experimentu z roku 1971*.² Celá událost byla pečlivě dokumentována, včetně detailů práce se dřevem a pracovních postupů u přípravy pramene. Na místě fotografovali pracovníci muzea – Ing. Miroslav Landa, který celou akci organizoval, a Jiří Jaroš, muzejní fotograf.³ Při této příležitosti vznikl v následujícím roce také dvoudílný film s názvem *Poslední vor* (I. Expozice a II. Katastrofa) v režii Tomáše Kulíka, který se nedávno podařilo nechat odborně digitalizovat. Řada dokumentů k tomuto pokusu je uložena také ve fondu „Archiválie“ a související předměty se nacházejí v pobočce NZM na zámku Ohrada, mimo jiné i ručně psaná kronika jednoho z plavců, o níž pojednává další článek Martina Slaby.⁴ Podobná kolekce, i když menší rozsahem, se vztahuje k plavbě voru ze Štědrónína na Otavě a byla pořízena Ing. Jiřím Andreskou, CSc., v dubnu roku 1960 (obr. 5). Zmínit lze i sérii fotografií doku-

² SLABA, Martin, *Splavení posledního vltavského voru – příběh jedinečného muzejního experimentu z roku 1971*, Sborník Z historie lesního dopravnictví, Praha 2012, s. 171–179.

³ I. č. 72 705–73 074.

⁴ SLABA, Martin, *Paměti o životě a zašlé slávě vorařů na Vltavě*, Plavecká kronika Tomáše Sypala z Českých Budějovic, Prameny a studie, 2012, č. 49, s. 40–52.



5 Vor připravený ve vazišti – Štědronín na Otavě nad Zvíkovem, 1960. Zdroj: autor J. Andreska (i. č. 32 624).



6 Vodní pila v Jaroslavicích (Vltava, Šumavské pily, Písek, n. p.), 1952. Zdroj: autor J. Pacovský (i. č. 25 401).



7 Parní pila Orlik nad Vlt. Zdroj: autor J. Pacovský, 1952 (i. č. 25 441).

mentujících dopravu dřeva a interiér vodní pily v Jaroslavicích (obr. 6)⁵ a od stejného autora máme k dispozici také snímky parní pily v Orlíku nad Vltavou (obr. 7).⁶ Upozornit lze v této souvislosti i na sérii snímků pracovníka muzea Ing. Miroslava Čeňka, který dokumentoval Schwarzenberský plavební kanál u příležitosti dvoustého výročí zahájení jeho stavby.⁷ Zároveň se dochovalo několik snímků z opravy tohoto kanálu datované do 20. let 20. století.

Dokumentace hrazení bystřin je obsáhlá, bohužel z velké části zatím nezpracovaná. Nezpracované fotografie, negativy i adjustované pozitivy se vztahují k osobnosti prof. Ing. Vojtěcha Kaislera, z jehož pozůstalosti snímky pocházejí. Řádově se jedná o stovky záběrů, které dokumentují průběh úpravy říčních koryt, typy hrazení, za-

⁵ I. č. 25 401–25 440.

⁶ I. č. 25 441–25 464.

⁷ I. č. 102 498–102 515.



8 Velká srubová přehrážka na levostranném přítoku vodárenské nádrže Šance, Velkém potoku nad klauzou, LZ Ostravice, 1982. Zdroj: autor V. Krečmer (i. č. 107 263).

lesňování atd. V mnoha případech je lokalita zachycena před úpravou a po ní, eventuálně i časosběrným způsobem v průběhu několika let. V článku k výročí narození V. Kaislera se píše: „*Technická a fotografická dokumentace prací k upraveným objektům jako i samotné provedení prací bylo tak dokonalé, že umožnilo i po 60 letech autorovi článku jejich podrobné vyhodnocení.*“⁸ Fotografie byly částečně zakoupeny, částečně získány darem od Vysoké školy zemědělské, katedry inženýrských staveb lesnických v Praze. Ve fondu „Archiválie“ je uložen osobní fond, který mimo jiné obsahuje další fotografie, ale především zajímavé dokumenty související s odbornou a pedagogickou činností profesora Kaislera. Materiál ze Sbírký NZM vztahující se k jeho osobnosti a práci bude podrobně zpracován v plánované výstavě a kritickém katalogu.

⁸ ZACHAR, Dušan, K 110. výročí narození Vojtěcha Kaislera, *Lesnická práce*, 1980, 59, č. 1, s. 31.



9 Výlov Dehtáře – dolov, zátah vatkou, Žabovřesky, 1962. Zdroj: autor J. Andreska (i. č. 102 039).



10 Kádiště pro ukládání ulovených ryb při výlovu rybníka Rožmberka, 1949. Zdroj: autor J. Jaroš (i. č. 19 487).

V roce 2016 získal Fotoarchiv NZM v podstatě celý osobní fotografický archiv Ing. Vladimíra Krečmera, CSc. Celkem se jedná o 991 fotografií, které autor pořizoval průběžně v letech 1950 až 1993. Obzvláště cenné je to, že jsou opatřeny detailním autorským popisem. Ne všechny se týkají přímo hrazení bystřin, ale voda byla pro bioklimatologa a hydrologa Vladimíra Krečmera pochopitelně ústředním tématem (obr. 8). Jako vědecký pracovník VÚHL (později VÚLHM) se věnoval od roku 1951 dvěma dlouhodobým projektům, v jejichž rámci probíhala nepřetržitá měření a pozorování bioklimatu a vodního režimu obnovních sečí holých (pokusné plochy Bědovice a Šerlich). Od roku 1970 se podílel na přípravě pokusné plochy Želivka ve smrkových monokulturách, která měla sloužit vědeckému zkoumání produkční funkce lesů a vlivu jejich stavu na vodní režim v experimentálním povodí přítoku vodárenské nádrže Švihov na řece Želivce.⁹

Skupina Rybářství obsahuje záběry z výlovů několika rybníků, zachycuje částečně chov ryb a používané nářadí (obr. 9 a 10). Mlýnářství reprezentují záběry Rottovy pily a mlýna (obr. 11).¹⁰ K těmto fotografiím nemáme bližší informace, podle popisu technologie na webových stránkách *vodnimlyny.cz* by měl ke mlýnu vést náhon dlouhý asi 1,3 km a v roce 1930 měl mlýn 2 kola na střední vodu, spád 3,6/2,6 m, výkon 2,3/3,2 HP.¹¹ Vodní mlýny jsou ale ve sbírce zastoupeny minimálně.



11 Rottova pila a mlýn, Dvorec čp. 37, 1959. Zdroj: autor J. Jaroš (i. č. 32 459).

⁹ Čerpáno ze životopisu V. Krečmera, který poskytl NZM.

¹⁰ I. č. 32 432–32 471.

¹¹ Rottův mlýn, ve Dvorci, dostupné online: <<http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/3707-rottuv-mlyn-ve-dvorci>> [10. 11. 2019].



12 Krytý dřevěný most přes řeku Svatku, vystavený roku 1865, pohled podélný po opravě, 1931. Zdroj: autorka L. Špičková Vandasová.



13 Stoupa na kosti a vodní kolo na horní vodu, majitel A. Doleček v Klášterci nad Orli., postaveno 1893–1898, 1958. Zdroj: autor Z. Tempír (i. č. 31 059).

K využití vodních toků jistě patří i související dopravní stavby, konkrétně máme kolekci dřevěných krytých lávek ze 30. let 20. století (obr. 12)¹², nebo využívání vodní energie, které je zastoupeno snímkem vodního kola a stoupy na kosti (obr. 13).¹³

Filmy

Jak již bylo zmíněno, rozsáhlou část podsbírkou tvoří filmy. Muzeum je získalo z Ústavu vědeckotechnických informací pro zemědělství a k dispozici jsou také katalogy z let 1980, 1983, 1989, v nichž lze informace o většině z nich dohledat. Filmy, až na pár výjimek, nejsou digitalizovány. Obsahově se k tématu vody vztahuje poměrně hodně titulů, například k vodnímu hospodářství včetně odpadních vod, rybářství, melioracím a závlahám. Filmy vznikaly v časovém rozsahu 2. poloviny 50. let až 80. let 20. století. Zpracování tohoto fondu zatím není dokončeno. Pro ilustraci uvádíme několik vybraných titulů: Balvanité skluzy (1980), Hrazení bystřin (1964), Voda, jak ji neznáme (1971) – 8 částí, Cesta vody (1979), Labsko-vltavská vodní cesta (1977), Vody a kopce (Pálava, 1979), Mikrobiologický rozbor vod (1975), Prameny a studánky (Filmový zpravodaj 21/78), několik dílů filmů Odpadní vody (1974–1982), Rybářství – součást zemědělské velkovýroby (1979), O rybnících (Třeboňsko, 1980), Meliorace – cesta k vyšší sklizni (1975), Závlahy I–IV (1974, 1977). Ve spolupráci s muzeem vznikly filmy Poslední vory na Otavě (1961–1962)¹⁴ a již zmíněný Poslední vor – Expozice, Katastrofa (1971).

Závěrem můžeme jen zopakovat, že ve Fotoarchivu NZM je k dispozici mnoho pramenů, které by mohly být pro badatele přínosné. Některá témata jsou zastoupena bohatě, jiná zlomkovitě, nicméně představené fotografie měly být pozvánkou k hlubšímu průzkumu témat souvisejících s aktuálními otázkami nakládání s vodou a jejich odrazem v historickém fotografickém a filmovém materiálu.

Prameny a literatura

Prameny

Sbírka Národního zemědělského muzea: podsbíрка Fotoarchiv.

Literatura

SLABA, Martin, Paměti o životě a zašlé slávě vorařů na Vltavě, Plavecká kronika Tomáše Sypala z Českých Budějovic, Prameny a studie, 2012, č. 49, s. 40–52.

SLABA, Martin, Splavení posledního vltavského voru – příběh jedinečného muzejního experimentu z roku 1971, Sborník Z historie lesního dopravnictví, Praha: NZM 2012, s. 171–179.

ZACHAR, Dušan, K 110. výročí narození Vojtěcha Kaislera, Lesnická práce, 1980, 59, č. 1, s. 31.

¹² I. č. 12 111–12 129.

¹³ I. č. 31 053–31 063.

¹⁴ Film o délce 16 minut je bez zvuku, nemá titulky a působí spíše jako pracovní materiál. K dispozici je nyní profesionální digitální kopie.

Internetové zdroje

Vodní mlýny, dostupné online: <<http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/3707-rottuv-mlyn-ve-dvorci>> [10. 11. 2019].



SPOLEK „VLTAVAN“ V PURKARCI

Josef Nachlinger

Spolek Vltavan v Purkarci byl založen v roce 1902 jako spolek vzájemně se podporujících plavců, rybářů a pobřežních. Jeho původním posláním byla pomoc členům a jejich rodinám při nemocech, úrazech či smrti. Prvními členy Spolku byli především plavci, dnes se spíše používá termín voraři, z Purkarce a okolních obcí, kteří od jara až do zimy v závislosti na počasí a stavu vody v řece splavovali do Prahy (ale někdy i do Německa po Labi) dřevo, v případě Purkarce hlavně z hlubockého a poněšického polesí. Nutno však podotknout, že v éře schwarzenberské voroplavy bylo po Vltavě plaveno dřevo z velké části Šumavy.

Už od svého vzniku se spolek kromě výše zmíněné pomoci plavcům při nemoci a úrazech, o něž v tomto na první pohled romantickém, ale ve skutečnosti těžkém a nebezpečném povolání nebyla nouze, velmi aktivně účastnil významných společenských událostí a sám je také pořádal. Členové spolku měli a dodnes mají pro tyto příležitosti slavnostní kroj připomínající uniformu francouzského námořnictva z roku 1848.

Lze říci, že se spolek v období od svého vzniku až do 2. světové války ve svém okolí těšil velké vážnosti. Změna nastala v poválečné době, kdy vinou výstavby přehrad došlo po bezmála tisíci letech k zániku voroplavy na Vltavě. Také režim té doby nepřál podobným spolkům, v 50. a 60. letech byla opakovaně snaha o jeho zrušení, a i když se spolku podařilo přežít, byla mu omezována činnost a nemohl samostatně působit. To se po dlouhých letech změnilo až v roce 1991, kdy se Spolek „Vltavan“ v Purkarci opět zařadil mezi svobodné samostatné spolky.

V současnosti má Spolek Vltavan 54 členů (22 sester a 32 bratrů). Pořádá nejrůznější kulturní akce, jako například slavnosti výročí založení Spolku, uctění památky zemřelých, plesy nebo různé zájezdy, nicméně jeho hlavní činností je udržování tradic voroplavy a plavení dřeva po Vltavě. Členové spolku se snaží uchovat svědectví o řemesle, které bylo v minulosti provozováno v řadě evropských států. Za tímto účelem již od roku 1977 spolek provozuje muzeum s názvem „Síň voroplavy“, kde si návštěvníci podle vystavených dobových předmětů a fotografií mohou udělat představu, co to byla voroplava a jak vypadal život prostých lidí u řeky Vltavy před vybudováním vltavské přehradní kaskády.

Členové spolku jsou také aktivní při stavbách replik vorových tabulí nebo i celých pramenů, jako například v roce 1987, kdy byla v Hluboké nad Vltavou svázána věrná replika pramene použitá při natáčení seriálu Cirkus Humberto. V roce 2000 svázali členové Spolku vorový pramen ve Štěchovicích, který poté splul do Prahy a byl součástí akce „Praha – město na řece“. Několik vorových pramenů bylo svázáno k různým příležitostem přímo v Purkarci, z nichž největší, svázaný v roce 2002 ke 100. výročí založení



1 Členové spolku Vltavan Purkarec v roce 2012. Zdroj: Spolek Vltavan v Purkarci (2012).



2 Členové spolku Vltavan v Purkarci. Zdroj: Spolek Vltavan v Purkarci (2012).

spolku, měřil 80 m. Další repliky svázané členy spolku byly k vidění také na řece Otavě, konkrétně ve Střelských Hošticích a Písku. V posledních letech nastal jakýsi boom voroplavby, a tak každý rok členové spolku staví na suchu i na vodě buď pouze vorovou tabuli, nebo i celý pramen – např. v Praze, Davli, Štěchovicích, Jindřichově Hradci a samozřejmě doma v Purkarci. Dále se členové spolku účastní či sami pořádají tzv. vorařské dny, kde se snaží co nejvíce voroplavbu přiblížit široké veřejnosti včetně dětí.

Spolek „Vltavan“ v Purkarci navázal také velmi úzké a přátelské vztahy s ostatními spolky udržujícími tradici plavení dřeva a lodní dopravy po Vltavě. Se Spolkem Vltavan v Praze, jenž byl inspirací a pomocníkem k samotnému vzniku spolku, ale také s Vltavanem Davle a Vltavanem Štěchovice. Společně založily organizaci s názvem „Vltavan Čechy“, pod kterým byly v roce 1999 přijaty do Mezinárodní vorařské asociace sdružující obdobně zaměřené spolky z celé Evropy. Od vstupu do asociace se zástupci spolku pravidelně zúčastňují mezinárodních setkání, jež jsou střídavě organizována v různých státech Evropy.

V roce 2012 při 110. výročí založení spolku byla oceněna dlouholetá práce jeho členů na zachování tradice voroplavby na Vltavě a Purkarci byl jako první obci v České republice udělen prestižní titul Mezinárodní vorařská obec.

V roce 2016 byl spolek díky dlouholeté činnosti na zachování tradic voroplavby zapsán do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Jihočeského kraje a roku 2018 společně s ostatními vltavanskými spolky pod hlavičkou Vltavanu Čechy došlo k zápisu do celorepublikového seznamu. V roce 2021 jsme pak pod patronací Mezinárodní vorařské asociace společně s kolegy z Polska, Německa, Rakouska, Lotyšska a Španělska podali žádost o zapsání tradice voroplavby do Reprezentativního seznamu nehmotného kulturního dědictví lidstva UNESCO.

Voroplavba na řece Vltavě

Voroplavba v Čechách měla spoustu krajových specifik, zejména co se týkalo techniky stavění vorů, rozměrů i názvosloví, popíšme proto nyní stručně, jak se voroplavba provozovala na Vltavě, ale v podstatě i na většině ostatních řek.

Celá voroplavba začínala již v zimě přípravnými pracemi v lese. Pokácené stromy se zkracovaly na požadovanou délku, dále se odkornily a ve slabším konci se takzvané „vyušily“, což bylo prosekání otvoru skrz kládu. Poté se koňskými potahy dopravily na příhodné místo k vodě nazývané „splaz“ nebo „vaziště“, kde se dřevo třídilo podle délky do tzv. „sort“ od 6 do 24 metrů, aby bylo připraveno na svázání do vorové tabule. Jednotlivé vorové tabule se svazovaly ze stejně dlouhých klád slabším koncem dopředu, až se dosáhlo šířky vpředu cca 4,5 m a vzadu 5,5 m, vorová tabule tedy měla vějířovitý tvar usnadňující vplouvání do propustí. Po svázání dostatečného počtu tabulí došlo k jejich spojení a vytvoření tzv. pramenu (v Purkarci se používal výraz „štráf“ a pramen znamenal dva tyto štráfy). Vše se vázalo tzv. „houzvěmi“, což byl v podstatě provaz ze dřeva. Mladé stromky, nejčastěji smrčky z náletu, se pečlivě očistily od větviček a poté se na roštu nad ohněm napařily. Napařené stromky se připevnilily silnějším koncem do tzv. „veřtatu“, což byla kláda na nohách s otvory, a od slabšího konce se natáčely na asi 1 m dlouhou hůl zvanou „roubík“ či „kmitl“, až se uvolnila vazba dřeva, a to se stalo poddajným. Práce to byla dost namáhavá, a tak se v pozděj-



3 Den s Purkareckými voraři v roce 2016. Zdroj: Spolek Vltavan v Purkarci (2016).

ších letech místo houžví používal také drát, kramle nebo hřeby, ovšem staří plavci to nesli dost nelibě, protože houžev měla lepší vlastnosti, proto je často používali dál.

Spoje jednotlivých tabulí se jmenovaly „stříhy“ a kvalita jejich provedení velmi ovlivňovala celou plavbu. Délka pramenu byla od roku 1894 stanovena na maximálně 130 m (v dřívějších dobách snad dosahovala až 200 m), každopádně po dokončení vodní nádrže Vrané ve 30. letech 20. stol. to kvůli velikosti plavební komory být více než 130 metrů ani nemohlo. Vorové tabule v prameni měly také svá pojmenování, první se nazývala „předák“ a byla nejpečlivěji svázána, druhá tabule „slabák“, třetí „přední šrekovej“, předposlední „zadní šrekovej“ a poslední byla „zadák“, ostatní tabule neměly své názvy a říkalo se jim „ve střídě“. Tabulí v prameni bylo někdy až 20, záleželo na délce klád, z nichž se právě vázalo.

Následovalo tzv. „vystrojení“, což bylo doplnění o čtyři vesla, tři na předáku (dvě vedle sebe úplně vředu) a jedna tzv. „opačina“ v zadní části předáku upevněná opačně, stejně jako jedno veslo na zadáku. Dále dvě zařízení na brzdění, tzv. „šreký“, což byly zpevněné otvory ve vorové tabuli, do kterých se palicí zarážely klády, tzv. „jehly“, umístěné na třetí a předposlední tabuli (odtud jejich názvy), a další potřebné vybavení pro úspěšnou plavbu, jako „vejpona“, ohniště (na předáku a zadáku), lavička a v neposlední řadě označení celého pramene. Na závěr se naložil náklad, jímž bývalo nejčastěji dřevo, které se nehodilo na vázání (tvrdé, palivové, krátké, slabé), ale v dřívějších dobách jím bývala také třeba sůl nebo ryby. Pramen dlouhý 130 m obsahoval zhruba 80–120 plm dřeva a stejně množství obsahoval také náklad, někdy se uvádí až 150 plm.



4 Stavba voru v Purkarci v roce 2008. Zdroj: Spolek Vltavan v Purkarci (2008).

Co se týká času, který tyto práce zabraly, tak v Purkarci se traduje pořekadlo 3×3 , tzn. tři dny se pramen stavěl, strojil a nakládal, 3 dny trvala plavba do Prahy a 3 dny návrat domů pěšky (v dobách před výstavbou železnice do Českých Budějovic). Není to úplně přesné, záleželo na počtu vorových tabulí, počasí, stavu vody, ale pro představu to tak mohlo být. Plavba začínala zhruba v březnu, když odešly ledy, plavci to nazývali, „až se černá otelí“, a končila v listopadu, někdy až v prosinci. Za sezonu udělala parta cca 20 plaveb, „rázů“, po dokončení železnice i více než 30.

Celý pramen obsluhovali pouze čtyři plavci, vpředu vlevo po směru plavby byl u „vrátenského“ vesla tzv. „vrátný“, vedle něho u „pacholčího“ vesla další plavec, většinou ten, který se zaučoval, a vrátný ho měl při ruce, v zadní části předáku u vesla „ve slabejch“ plavec, který měl nejméně práce při plavbě, a zastával tudíž dost jiných úkolů, např. se staral o ohniště. Vzadu na zadáku byl po vrátném nejzkušenější plavec z osádky, který již věděl, jak má postupovat, a vrátný ho nemusel řídit. Stát se plavcem (a potažmo vrátným) nebylo snadné, jak se můžeme přesvědčit z celé řady právních předpisů. Například výnosem z roku 1855 se nařizovalo, že plaveckou knížku získá ten, kdo má nejméně dva roky praxe, a dosvědčit to museli dva vrátní. Vrátnský patent pak získal uchazeč po pětileté praxi plavce, složením poměrně těžkých zkoušek na Zemském úřadu v Praze, a to pouze pro určitý úsek řeky. Jen velmi málo vrátných mělo patent pro plavbu z Českých Budějovic až do Hamburku.

Popišme si průběh plavby z Purkarce do Prahy (za optimálního stavu vody) v době první československé republiky. Vyplouvalo se 1–2 hodiny po půlnoci, za 3–4 hodiny byli plavci v Týně, kde si nakoupili nějaké zásoby na cestu a pokračovali dál. Pod



5 Ukázka voroplavby. Zdroj: Spolek Vltavan v Purkarcí (2008).



6 Ukázka voroplavby. Zdroj: Spolek Vltavan v Purkarcí (2008).

Týnem byli vždy zvědaví, jaký je stav vody na Lužnici, zda a jak pomůže při plavbě. Pokud šlo vše dobře, tak zastávka na nocleh byla až pod Červenskými proudy, v Orlických Zlákovcích (nebo až v Kamýku), samozřejmě u plavecké hospody, kde se posilnili a pobavili s ostatními plavci. Ráno kolem třetí hodiny se vyráželo dál. Když se dařilo i druhý den, byla dobrá voda, počasí a žádné opravy vorového pramene, tak večer dorazili do Smíchovského přístaviště v Praze. Pokud stihli noční vlak do Českých Budějovic, tak mohla plavba také trvat pouze dva dny. Při plavbě se plavci nijak nezdržovali, stavělo se pouze na noc, nebo u propustí při „vyhražování“, jinak vše probíhalo za jízdy, vařili si střídavě při klidnějším toku jednoduchou polévku a kávu a např. pivo si nechávali od hospodského vyvézt na loďce až k prameni, kde si ho přelili do džbánek a zaplatili.

Plavci byli velmi zruční v mnoha řemeslech, zvláště v tesařských pracích, ale také to bývali dost svérázní lidé, až se sklonem k furiantství, přinášeli ze „světa“ nové informace a před rokem 1848 se nebáli se bojovat za svá práva, což u vrchnosti nebylo moc v oblibě. Přes sezonu vydělali oproti ostatním dost peněz, ovšem nebylo to zadarmo. Často se říkalo, že „plavcova žena je v létě bez muže a v zimě bez peněz“.

Úplné počátky vltavské voroplavby nejsou písemně doloženy (o počátcích voroplavby můžeme usuzovat například z pramenů dendrochronologické povahy), nicméně její konec po zhruba 1000 doložených letech ano. Voroplavba pomalu, ale jistě prohrávala svůj boj s železniční a automobilovou dopravou, až se v roce 1954, po dokončení přehradu Slapy, která nemá plavební komoru, uzavřela cesta do Prahy a v roce 1960 po dokončení vodní nádrže Orlický zánikla voroplavba úplně. Pouze podobní nadšenci, jako například členové Vltavanu, se snaží uchovat památku na toto jedinečné řemeslo, které mělo velký význam pro celkový rozvoj naší země. Pro představu, jen v roce 1844 bylo v Týně zaznamenáno cca 1500 vorových pramenů, a připočteme-li prameny z dolní části Vltavy a dalších řek, tak do Prahy v tomto roce připlulo asi 3000 pramenů. Z tohoto dřeva byla, a částečně ještě je, postavena celá Praha.



Starý jez v Českém Šternberku s vorovou propustí. V pozadí hrad a zámek Český Šternberk. 40. léta 20. století. Na konci 60. let byl o kus níže po proudu vybudován parabolický jez, který patří k nejnebezpečnějším jezům v ČR, a může se stát smrtelnou pastí pro lidi i zvířata. Jez se doporučuje přenášet. Zdroj: archiv Michaela Urbana.



Původní labský jez u mlýna v Klavarech, poblíž Nové Vsi u Kolína. Nedaleko jezu, mimo původní koryto Labe, byl v roce 1939 vybudován nový jez s plavební komorou. Zdroj: archiv Michaela Urbana.

Seth M. Siegel: BUDIŽ VODA. IZRAELSKÁ INSPIRACE PRO SVĚT OHROŽENÝ NEDOSTATKEM VODY

Miloš Hořejš

Nedávno vyšla v českém překladu kniha amerického právníka Seta Siegela, která vzbudila oprávněnou pozornost laické i odborné veřejnosti. K její závažnosti přispěla i sucha, jež v tu dobu sužovala značnou část planety a nemalou měrou potrápila, krátce po vydání knihy, i Českou republiku. To vše přidalo publikaci na aktuálnosti a nastíněné problematice na akutnosti.

Autor se narodil v roce 1953 v New Yorku. Svou kariéru začínal jako newyorský advokát. Vedle toho se věnoval i byznysu a poradenství. Radil firmám, jakými je IBM, Apple, McDonald's či Harley-Davidson. Nemalou měrou se ale věnoval i charitativní činnosti. Problematikou vody se však původně nezabýval. Vše se změnilo, když jednou zašel na seminář vládního úředníka ve Washingtonu, který posluchače upozornil, že v letech 2020 až 2025 bude na celém světě problém s nedostatkem vody a že to ovlivní životy miliardy lidí. Začal se tedy o problematiku více zajímat. Jak uvedl v jednom z poskytnutých rozhovorů, začalo mu být jasné, že nedostatek vody bude mít vážné humanitární následky, a pokud s tím nic neuděláme, vzrostou ceny potravin, stoupne chudoba a ve společnosti vypuknou nepokoje. Nakonec se rozhodl o vodě napsat knihu. Na publikaci „Budiž voda“ pracoval dva roky. V USA vyšla na podzim roku 2015 a krátce nato se stala bestsellerem a byla přeložena do řady jazyků.

Kniha je rozdělena do čtyř částí a dvanácti kapitol. Název první části „Utváření národa, který si váží vody“, hovoří sám za sebe. Zde najde čtenář základní ponaučení o tom, jak silný vztah mezi vodními zdroji a státem Izrael byl navázán. Druhá část, nazvaná „Transformace“, představuje blíže technologie a jejich užití v zemědělství, při čištění odpadních vod, při odsolování, obnově vodních toků. Třetí část „Svět za hranicemi Izraele“ nastiňuje situaci s vodními zdroji za hranicemi Izraele a problematiku, kterou můžeme nazývat „vodní diplomacií“. Poslední část knihy s názvem „Inspirace Izraelem“ přibližuje „filozofii“ nakládání s vodními zdroji, jak ji provozuje Izrael, vodu jako jednotící prvek celého židovského národa, vodu jako součást národní kultury.

Řešení krize s vodou tedy autor ukazuje na příkladu Izraele, který podle jeho slov „dává šanci přehodnotit naše dosavadní názory na vodní hospodaření“. Přestože šedesát procent izraelského území tvoří poušť, je tato země příkladem, jak s vodou šetrně nakládat a jak obecně vyřešit problémy s nedostatkem vody v krajině. Navzdory velmi omezeným zdrojům vody, rychle rostoucí populaci a často nepřátelsky naladěným sousedním zemím si Izrael dlouhodobě udržuje náskok v oblasti vodohospodářských inovací. Voda byla označena za národní strategickou komoditu, byl zřízen nezávislý úřad a podniklo se mnoho kroků, aby vody bylo dost k pití, mytí i zavlažování zemědělských plodin. Snížila se náročnost plodin na vodu, zavedlo se cílené kapkové zavlažování. Izraeli se podařilo využívat téměř veškerou odpadní vodu. Je schopen splásky vyčistit a vodu znovu využít na zalévání parků, zahrad a zemědělských plodin. Těch opatření,

technologických inovací a reálných kroků je celá řada, jež jako celek přináší neuvěřitelný výsledek – Izrael, byť polopouštní země, je, co se vody týče, plně soběstačný nejen dnes, ale i do budoucna. Prostě si uvědomili, že strategickou komoditou 21. století není ropa, ale voda. Izrael má tak vody nejen dostatek, ale díky využívání technologií odsolování mořské vody dokonce i nadbytek, takže ještě zbývá na „export“.

Kniha „Budiž voda“ ukazuje, v čem může Izrael sloužit jako příklad dalším státům při předcházení nejhorším krizovým scénářům, ukazuje, že voda může sloužit i k diplomacii. Nadbytek vody a znalost technologií jejího získávání umožňuje, jak ilustruje Seth M. Siegel v kapitole „Vodní diplomacie“, navazovat a posilovat vztahy s jinými zeměmi. Izrael dodává vodu sousedním zemím – každodenně jí zásobuje palestinská území a Jordánsko. Pomoc se však netýká jen sousedních území a států. Podle autorových slov se v době, kdy sepsal svou knihu, jednalo o 150 zemí z celého světa, které nějakou formou využívají pomoc Izraele v oblasti vodních zdrojů. Evidentně důležitým poselstvím jak knihy samotné, tak jejího autora je opakované zdůrazňování skutečnosti, že voda nemusí být zdrojem konfliktů, ale naopak možností, jak na občanské, národní i mezinárodní úrovni spolupracovat v prevenci rizik možného nedostatku vody a výměně know-how a inovací vedoucích k šetření s vodou.

Lidé mají často tendenci věci, jež se jich přímo nedotýkají, které je bezprostředně neohrožují, bagatelizovat. Až jim ale jednoho dne z kohoutku nepoteče voda, bude již pozdě. Vždyť každý může začít šetřit vodou a tato kniha dává návod, jak na to. Od vydání knihy uběhlo již pět let a my jsme mohli na vlastní kůži pocítit, jaké dopady má sucho. Český hydrometeorologický ústav již v roce 2017 varoval, že naše země trpí ve velkém měřítku vysycháním spodních vod. V následujících srážkově chudých letech se situace s podzemní vodou na našem území ještě zhoršila. Důvodů je celá řada, primárně je velkým problémem, že se voda v krajině nezadržuje, na zemědělské půdě se nešetrně hospodaří, ať již osázením nesprávnými plodinami či pěstováním monokultur na velkých rozlohách polí. Obecně krajina není schopna uspokojivým způsobem zachytávat dešťové srážky. Zatím problémy s vodou pociťují jen některé regiony v České republice. Jenže klima se zásadně mění, ale my stále strkáme hlavu do písku ve víře, že to tak bude navěky. V Izraeli si takový luxus jednoduše dovolit nemohli, už proto, že začínali budovat svou zemi v poušti. Brzy si však uvědomili, že vrtání hlubších a hlubších studní prostě nikam nepovede a voda je příliš cenná, než aby podléhala různým výkyvům politiky. Jenže v ČR jsme zvyklí, že otočíme kohoutkem a voda teče. Je otázkou, jak dlouho ještě?

Pokusíme-li se přínos knihy shrnout do několika základních tezí, nabízí ponaučení, jak lze překonat náročné výzvy a změnit se z vyprahlé země ve skutečnou velmoc, pokud jde o hospodaření s vodou. Publikace je zároveň varováním před hrozící blížící se světovou krizí plynoucí z nedostatku pitné vody pro stále rostoucí lidskou populaci. Čtivě napsaná kniha je poutavým vyprávěním popisujícím vize a oběti státu a národa, který zajištění dostatku vody považuje za jednu ze svých základních priorit. Je zároveň velmi inspirativní a může být přínosná pro každé město, pro vládní a nevládní organizace mající v popisu práce ochranu přírody, ale i pro každého jednotlivce.

Seth M. Siegel: *Budiž voda. Izraelská inspirace pro svět ohrožený nedostatkem vody.*
Praha: Aligier 2016, 382 stran.

POKYNY PRO AUTORY

Tyto ***Pokyny pro autory*** platí pro autory veškerých textů, které vydává Národní zemědělské muzeum, s. p. o., v rámci své ediční činnosti (odborný článek, monografie, recenze, zprávy aj.). Redakce přijímá pouze původní práce vniklé na základě badatelské činnosti autora. **Všichni autoři předkládají svá díla redakci jako články původní a potvrzují, že předložené práce nebyly zkopírovány nebo plagiovány zcela nebo zčásti z děl jiných autorů či vlastních (autoplagiát).**

Pokyny pro úpravu rukopisu

1. Příspěvky dodávejte v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete elektronicky na adresu redakce: **redakce@nzm.cz** ve formátu .doc (tj. vytvořené editorem WORD). Používejte list A4, standardní styl Normal, písmo Times New Roman při zadání velikosti písma 12 bodů, řádkování 1,5, okraje 2,5. Text neformátujte! Nepoužívejte zvětšení mezer mezi odstavci ani tabulátor na jejich začátcích, příp. změny proložení znaků; odstavce, titulky, podtitulky graficky neupravujte a necentrujte, neboť grafická úprava bude provedena jednotně. Tučné písmo (bold), kurzíva (italic) či podtržení v textu budou respektovány.
2. K textu článku a monografie přiložte abstrakt (do 600 znaků),¹ klíčová slova, resumé (rozsah od 800 znaků do 5 normostran dle typu rukopisu), to vše v českém jazyce, případně v anglickém jazyce. V případě vypracování recenze je třeba připojit stručný medailonek autora (jméno, narození, vzdělání, současné zaměstnání, odborná specializace, výběr z díla – rozsah do 500 znaků).
3. Rozsah textu by neměl převýšit počet normostran dohodnutý s vedoucím redaktorem. Rozsah textu a počet příloh může být ve výjimečných případech překročen, ale pouze po konzultaci s vedoucím redaktorem. Články do časopisu *Prameny a studie*: rozsah max. 15 NS + seznam použitých zdrojů + ev. seznam zkratk + popisky k obrázkům v samostatném souboru + seznam příloh v samostatném souboru + příloh v samostatném souboru.
4. Za text, tabulky a grafy odpovídají autoři. Autoři jsou plně odpovědní za autorská a reprodukční práva. Rukopisy projdou recenzním řízením; konečnou úpravu rukopisu si vyhrazuje redakce (formální stránku).
5. Po vydání se poskytují autorské výtisky.

¹ Doporučení jak koncipovat *abstrakt* naleznete v Příloze č. 3 těchto Pokynů pro autory.

6. Odpovědný redaktor si vyhrazuje právo zásahu do textu v rámci korektur, eventuálně právo vyloučit příspěvek z důvodu odborné či jiné nedostatečnosti. Autor bude v takovém případě vyzván k nápravě. K případným změnám v textu se bude autor moci vyjádřit v rámci autorských korektur.

7. Dodržujte následující pokyny v textu:

- název příspěvku
- uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace
- abstrakt (v rozsahu do 600 znaků)
- text (nadpisy jednotlivých kapitol, podkapitol možné)
- seznam použitých pramenů a literatury dle citační normy uvádějte na závěr textu (nečíslovaný a v abecedním pořadí)
- v případě užití zkratk v textu nutno dodat seznam zkratk
- na konci příspěvku uveďte korespondenční adresu (jméno a příjmení s tituly, název a adresa pracoviště, e-mailová adresa)
- typografická pravidla: po čárce a tečce použijte vždy mezeru, rozlišujte mezi pomlčkou (–) a spojovníkem (-), v případě rozmezí letopočtů, dat a stránek, používejte výhradně pomlčku bez mezer (např. 1962–1967, 22.–26. května 1964, s. 1–5); klávesová zkratka Alt + 0150; znak „%“ odděluje od číslice mezerou
- další doporučení viz přílohy těchto Pokynů pro autory.

8. Příprava obrázků, tabulek, grafů a popisků

U všech obrazových příloh musí být uveden jejich zdroj, jméno autora obrazové přílohy, jedná-li se o dílo autorské (např. fotografie nebo kresba), a rovněž musí být opatřeny obsahovými popisky, případně originálním/oficiálním názvem (pokud takový existuje), jinak nebudou otištěny. U fotografií bude označení typu „fotoarchiv autora“ akceptováno pouze tehdy, pokud je autor držitelem autentického originálu. V opačném případě je **povinností autora uvést originální zdroj. Ošetření případných autorských a reprodukčních práv k daným vyobrazením je povinností autorů příspěvků.** Přílohy se předávají buď v elektronické podobě (e-mailem), nebo umístěné na vhodném nosiči dat, např. CD/DVD/USB flash disk. V takovém případě je třeba jednotlivé soubory umístěné na CD/DVD/USB flash disku přehledně a srozumitelně pojmenovat.

- Obrázky dodávat v elektronické podobě jako samostatné, zřetelně označené soubory zvlášť, mimo text, a to jako soubory jpg nebo tiff.
- Fotografie z digitálních fotoaparátů dodávat v nejlepší možné kvalitě bez úprav.
- Černobílé obrázky (pérovky) dodávat v rozlišení minimálně 600 dpi, obrázky barevné a v odstínech šedi v rozlišení minimálně 300 dpi.
- Obrázky číslovat v pořadí tak, jak požadujete jejich umístění v textu; důležitý je zřetelný odkaz v textu, a to tímto způsobem: (obr. 1), (tab. 3).
- Grafy a tabulky tvořit v editoru EXCEL nebo v textovém editoru WORD.
- Popisky k obrázkům, tabulkám a grafům dodávat zvlášť mimo text, identicky označené k příslušnému obrázku, nejlépe číslicí, opět neformátovaný text.
- Za poslední větou popisku dělat tečku.

9. V textu používejte následující úpravu:

Povinný poznámkový aparát k textu uvádějte pod čarou, nikoliv na konci textu. Poznámky vytvářejte pomocí funkce *Poznámka pod čarou* v MS Word. Každá poznámka začíná velkým písmenem a končí tečkou. Poznámkový aparát má trojí funkci:

1. bibliografický záznam, odkud citát pochází – pramen nebo zdroj informace;
2. vysvětlení, komentování nebo podrobnější vysvětlení a rozvedení určité myšlenky z textu (které by v textu působilo nesourodě), je možné uvést i další díla, která se příslušným problémem blíže zabývají;
3. odkázání na ty pasáže v textu, které s myšlenkou souvisejí.

Pro citace z pramenů a literatury používejte následujících pravidel a vzorů:

Citační pravidla:

- příjmení a jméno oddělujte čárkou; příjmení pište velkými písmeny. Mezi údajem o autorovi a údaji o názvu používáme čárku, autoři se oddělují pomlčkou;
- pro citaci článku ze sborníku či kapitoly z monografie je nutné použít před údaji o zdrojové publikaci slovo „in“, za kterým následuje dvojtečka;
- název monografie, článku ve sborníku či periodiku je oddělen čárkou;
- u monografií a sborníků vždy uvádíme místo vydání, rok vydání a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku ze sborníku nebo kapitoly z monografie);
- u periodik vždy píšeme rok vydání, ročník, číslo (pokud takové existují) a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku);
- u dokumentů z webového zdroje uvádíme příslušný hypertextový odkaz ve špičatých závorkách, k němuž připojujeme v hranatých závorkách údaj o časovém přístupu ke zdroji;
- v případě vícero po sobě jdoucích citací od stejného autora se používá velkým písmem TÝŽ, TÁŽ, TÍŽ;
- zkrácenou formu úplného jména autora (PEKAŘ, J.) a zkratky časopisu, archivu, fondu uvádějte až po první úplné citaci, přičemž u ní je nutné uvést v závorce dále používanou zkratku: Český časopis historický (dále jen ČČH), Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOKA Náchod). Způsob citací a zkracování musí být v celém rukopise jednotný;
- používat zkratku srov., ne srv.

Citace archivního pramene:

Archiv, fond Název fondu, ukládací jednotka, číslo ukládací jednotky, inventární číslo (pokud takové existuje), signatura (pokud taková existuje), co nejbližší specifikace dokumentu.

Používejte přesný název archivního fondu. Můžete ho nalézt na adrese:

<http://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>

Příklad:

Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad říšského protektora, Praha, k. č. 11, inv. č. 117/f, sign. 746, dokument z 13. května 1943.

Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA Zámorsk), fond Rodinný archiv Šliků, k. č. 25, inv. č. 371, sign. VII.1., Vidimus z r. 1475 o podělení Matese a Václava Šliků.

Citace v seznamu pramenů:

Národní archiv Praha, fond Úřad říšského protektora, Praha.

Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Rodinný archiv Šliků.

Citace monografie:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název monografie, Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha 1921, s. 19.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, s. 167.

Opakovaná citace:

PEKAŘ, J., Bílá hora, c. d., s. 19.

Citace v seznamu literatury a pramenů:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha: Vesmír 1921.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha: Karolinum 2000.

Citace kapitoly v kolektivní monografii:

Příklad:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (edd.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2001, s. 77.

Citace v seznamu literatury:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (edd.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem: Albis International, UJEP – Ústav slovansko-germánských studií FF 2001, s. 59–98.

Citace článku v periodiku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, Název časopisu, rok vydání, ročník, číslo, citovaná strana.

Příklad:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický (dále jen ČČH), 1997, 95, 2, s. 399.

Opakovaná citace: KUČERA, J., Mezi Wilhelmstrasse, c. d., s. 398.

Citace v seznamu literatury:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický, 1997, 95, č. 2, s. 387–410.

Citace článku ve sborníku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, in: Název sborníku, EDITOR, Jméno (ed.), Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 90.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (edd.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München 2006, s. 101.

Opakovaná citace: KOTISOVÁ, M., Patscheiderův proces, c. d., s. 89.

Citace v seznamu literatury:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava: Maticе Slezská 2003, s. 90–91.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (edd.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München: Oldenbourg 2006, s. 95–108.

Citace akademické práce:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název. Údaje o typu práce. Místo vzniku: školící pracoviště rok vzniku, citovaná strana.

Příklad:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999, s. 53. + ev. odkaz na internetový zdroj.

Opakovaná citace: KNOTEK, P., Kultura, c. d., s. 15.

Citace v seznamu literatury:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999.

Citace hesla ve slovnících, lexikonech, příručkách apod.:

Příklad:

Heslo Práce: Velký sociologický slovník, II., Praha 1996, s. 824.

Opakovaná citace: Heslo Práce: Velký sociologický slovník, c. d., s. 825.

Citace v seznamu literatury:

Velký sociologický slovník, II., Praha: Karolinum 1996.

Zdroj na internetu:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název dokumentu, dostupné online: <hypertextový odkaz> [dd. mm. rrrr].

Příklad:

KOPEC, Jakub, Architektura je řeč. Daniel Libeskind v Ostravě, dostupné online: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=9320&type=6>> [11. 4. 2010].

Poslanecká sněmovna N. S. R. 1922, I. volební období, 6. zasedání, dostupné online: <http://www.psp.cz/archiv/1920ns/ps/tisky/T3808_01htm> [11. 12. 2009].

Opakovaná citace: KOPEC, J., Architektura, c. d.

Příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Redakce

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 00 Praha 7

nebo elektronicky na e-mail: redakce@nzm.cz

KRITÉRIA VĚDECKÉHO VÝZKUMU

1. Jasně definované a vymezené téma. Předmětem výzkumu je poznatelný či identifikovatelný předmět, jenž musí být označován a definován tak, aby byl poznatelným a identifikovatelným rovněž pro ostatní. Pojmenovat předmět znamená určit podmínky, za nichž o něm můžeme mluvit, a to na základě pravidel, která stanovíme nebo která stanovili jiní, již dříve. Určíme-li pravidla, máme k dispozici nástroje, které činí náš předmět poznatelným a identifikovatelným.
2. Výzkum se musí dopracovat k tomu, aby o předmětu našeho zájmu sdělil věci, které ještě řečeny nebyly, anebo aby se podíval novým pohledem na věci, které již řečeny byly. I kompilační dílo může mít určitý vědecký smysl, pokud ještě nic podobného v daném oboru neexistuje. Kompilátor shromažďuje a organicky spojuje názory, které byly vysloveny různými badateli na dané téma. Kompilace ovšem bývá (ve většině případů opodstatněně) jako vědecký produkt často zpochybňována.
3. Výzkum musí být užitečný a prospěšný pro ostatní.
4. Výzkum musí poskytnout předpoklady pro potvrzení nebo vyvrácení předpokladů, z nichž vychází. Nesmí znemožnit to, aby kdokoliv jiný mohl v uvedeném bádání pokračovat.
5. Vědecké dílo musí dodržovat terminologické standardy příslušného oboru. Jazyk díla by měl být živý, pestrý. Vyjadřovací styl však musí být věcný, seriózní, neurážející dobrý vkus.
6. Autor by měl dodržovat etiku vědecké práce, tj. soustavu mravních zásad. Cílem etiky ve výzkumu je zajistit, aby nikomu nebylo ublíženo a nikdo netrpěl důsledky našeho výzkumu.

PŮVODNÍ ČLÁNEK V ODBORNÉM PERIODIKU (ČASOPISE)

Článkem se rozumí odborná studie zveřejněná v odborném periodiku bez ohledu na stát vydavatele. Prezentuje původní výsledky výzkumu, který byl uskutečněn autorem nebo týmem, jehož byl autor členem. Jedná se o celé texty prací s členěním podle požadavků vydavatelů periodika na strukturu vědecké práce (nejčastěji souhrn, úvod, přehled literatury, pramenný materiál a metody, výsledky, diskuse, závěr) s v časopise obvyklým (zpravidla předepsaným) způsobem citování zdrojů, nejčastěji v poznámkovém aparátu.

Odborným periodikem je vědecký časopis, který je recenzován, je vydáván jako periodická publikace v tištěné nebo elektronické podobě a má přidělen ISSN kód (mezinárodní standardní číslo seriálové publikace). Odborným periodikem není denní tisk ani populárně naučný časopis.

Články v odborném periodiku (časopise) se člení na:

J_{imp} – původní/přehledový článek v recenzovaném odborném periodiku, který je obsažen v databázi Web of Science (dále „WoS“) s příznakem „Article“, „Review“, nebo „Letter“;

J_{SC} – původní/přehledový článek v recenzovaném odborném periodiku, který je obsažen v databázi SCOPUS5 s příznakem „Article“, „Review“, nebo „Letter“;

J_{ost} – původní / přehledový článek v recenzovaném odborném periodiku, které nespadá do žádné z výše uvedených skupin. Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik se nepoužije. Rozhodující je, zda recenzovaný odborný článek splňuje obecné požadavky na tento druh výsledku a prošel řádně procesem recenzního řízení.

Článkem v odborném periodiku nejsou:

- reprinty, abstrakta apod., byť publikovaná v odborném periodiku, články informativního nebo popularizačního charakteru o výsledcích výzkumu;
- ediční materiály, opravy, recenze, rešerše a souhrny;
- článek typu „preprint“, tj. verze článku uveřejněná před recenzním řízením;
- pro J_{ost} články s nižším rozsahem než jsou 2 strany textu, přičemž platí, že do rozsahu stran se nezapočítávají fotografie, grafy, mapové přílohy, obrázky, tabulky a reklamy.

U volby časopisu pro zveřejnění studie je třeba dát pozor, zda se nejedná o **podvodného vydavatele**. V poslední době se objevuje praxe:

- uvádění **falešného impact faktoru**,
- vytvoření **falešných internetových stránek** impaktovaného časopisu, který ve skutečnosti vlastní stránky vůbec nemusí mít (tzv. hijacking). Často se jedná o úzce zaměřené časopisy původně publikující v jiném než anglickém jazyce, které se „nově staly“ multidisciplinárně zaměřenými a publikují v angličtině,
- na trhu fungují tzv. **předátorské časopisy**, které lákají k uveřejňování textů nezkušené vědce, či akademiky, kteří chtějí snadno a rychle vykázat publikační aktivitu. V tom jim vydavatelé rádi vycházejí vstříc, neboť za publikaci od nich inkasují poplatky a vydělávají. Kvalita vydávaných „odborných“ textů je to poslední, co je zajímá.

Jazyk, frekvenci vydávání, ISSN a skutečný vědecký obor časopisu můžete zkontrolovat podle Journal Citation Reports na stránkách *Web of Science*.

Doporučená struktura odborného článku:²

Název

Název článku by měl vyjadřovat obsah celé práce. Jedna ze základních rešeršních metod totiž je založena na vyhledávání klíčových slov v titulku.

Autoři

V práci se uvádí všichni autoři, kteří se rozhodujícím způsobem podíleli na daném výzkumném úkolu a sepsání článku. Uvádí se pracoviště autorů a kontaktní informace, vč. e-mailové adresy. Nedílnou součástí článku je uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace.

Abstrakt

Srov. samostatná příloha „Pokynů pro autory“. Abstrakt je vůbec nejdůležitější část publikace. Je to jakási miniatura celého článku. V abstraktu nesmí být obsaženo to, co není ve vlastním textu článku. Abstrakt by měl obsahovat všechna důležitá klíčová slova – usnadní se tak nalezení článku při jeho budoucím fulltextovém vyhledávání. Abstrakt se uvádí jak v českém, tak v anglickém jazyce.

Klíčová slova

Klíčová slova se uvádějí samostatně, jako obligatorní a nedílná součást abstraktu, a to v českém a anglickém jazyce.

Úvod

Uvést, na co se v článku navazuje, vymezit předmět výzkumu, proč je nutné jej řešit, co je cílem výzkumu, uvést stanovené hypotézy, z nichž se při výzkumu vycházelo.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Analýza literatury by měla představovat kritickou rešerši; analýza pramenů částečně stanoví metody výzkumu. U metod obecně známých stačí zmínka, u méně běžných je nutný odkaz na odbornou literaturu a zvláště je popsát, rovněž tak jako metody vzácné nebo námi modifikované.

Výsledky

Přehledně zpracované rezultáty všech analýz, pokusů a pozorování. Nedílnou součástí by měly být prostředky vizuální komunikace (tabulky, grafy, statistiky). Třebaže je to nesmírně těžké, uvádí se i výsledky, které nepodporují naši hypotézu. Jednak je to mravné, jednak to paradoxně přispěje evaluaci validity naší práce ze strany kolegů odborníků.

Diskuse

Diskuse slouží ke konfrontaci námi dosažených výsledků s tím, co uvádí dosavadní vědecká teorie a praxe. Máme zde možnost vysvětlit i případné výše uvedené „záporné“ výsledky. Diskuse by měla končit potvrzením (úplným, částečným, podmíněným) nebo naopak nepotvrzením původní hypotézy.

Seznam pramenů a literatury

Jedná se o citování informačních zdrojů. Na seznam primárních pramenů navazuje seznam literatury. Uvádíme české i zahraniční autory, kteří mají nějaký významný vztah k probíranému problému a z jejichž prací jsme čerpali nebo přímo citovali. Ze seznamu by mělo být na první pohled patrné, jakou pozornost jsme věnovali přípravě řešení – jak jsme obeznámeni s dosavadním stavem v daném oboru, jaký prostor věnujeme i opozičním názorům, atd. Formální úprava citací vychází z požadavků redakce.

Dalšími částmi klasického článku může být **obrazová příloha, seznam použitých zkratk** aj.

² Navrhnutá struktura umožňuje další variace v souladu s tématem a požadavky redakce.

ABSTRAKT

Abstrakt spolu s názvem vědecké práce a seznamem klíčových slov slouží k prvotní informaci o vědecké práci, odborném článku či studii. Sděluje, jaký je stanoven cíl, jaký byl zvolen způsob jeho dosažení a jaký je přínos práce k řešenému tématu (tj. co z dané problematiky předkládaná práce pokrývá, co nikoli a co je v ní původní). Autor může vyjádřit účel svého textu i v jedné nebo dvou větách o několika slovech. V tomto případě platí, čím stručněji, tím lépe. Nutné je vyhnout se vágním formulacím. Koncipování abstraktu autorovi pomůže ujasnit si podstatné momenty v textu a smysl své vědecké práce.

Doporučená struktura abstraktu:

Abstrakt vědecké práce se zpravidla skládá ze čtyř částí, přičemž každá část má jednu až tři věty a třetí část se obvykle prolíná se čtvrtou částí. Tyto čtyři části nabízejí stručné odpovědi na následující čtyři otázky: 1. **Jaký problém se řeší?** 2. **Jaké řešení práce nabízí?** 3. **Jaké jsou přesně výsledky?** 4. **Jaký je význam práce?**

Na začátek abstraktu je možné vložit stručné uvedení do kontextu, ve kterém se problematika odehrává. Není to však nutností:

Práce/článek/studie je řešena v kontextu...

Práce/článek/studie staví na ... výsledcích... (odkaz na aktuální historiografii)

I. část – Jaký se řeší problém? Jaké je téma? Jaký je cíl?

Tato práce/článek/studie řeší...

Cílem této práce/článku/studie je...

Práce/článek/studie se zaměřuje na...

II. část – Jak je problém řešen? Jak je dosaženo cíle?

Zvolený problém je řešen za pomoci ... / aplikací...

V řešení bylo použito ... metody /... postupu /... analýzy...

Při zpracování dat bylo použito ... nástrojů...

Provedeno bylo ... vyhodnocení...

(možno charakterizovat použité prameny)

III. část – Jaké jsou konkrétní výsledky? Jak dobře je problém vyřešen?

Během výzkumu byl vytvořen systém, který...

Nabízené řešení poskytuje ... možnosti...

Provedeným výzkumem bylo zjištěno...

IV. část – Čím jsou výsledky práce užitečné.

Přínosem této práce/článku/studie je...

Hlavním zjištěním je...

Hlavním výsledkem je...

Na základě zjištěných údajů je možné...

Výsledky této práce/článku/studie/analýzy umožňují...



Rataje nad Sázavou na kolorované pohlednici. Na snímku jez a Břečkův mlýn, později odkoupen Sternbergem a přestavěn na elektrárnu. Zdroj: archiv Michaela Urbana.

REDAKČNÍ RADA

prof. Ing. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSc.
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129
165 21 Praha 6 – Suchdol
bohackiv@pef.czu.cz

prof. PhDr. JANA BUREŠOVÁ, CSc.
Katedra historie FF UP
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
jana.buresova@upol.cz

PhDr. PAVEL DOUŠA, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Zámek Kačina
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.dousa@nzm.cz

PhDr. LUDOVÍT HALLON, DrSc.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
ludovit.hallon@savba.sk

PhDr. MILOŠ HOŘEJŠ, Ph.D.
Národní technické muzeum
Kostelní 42
170 00 Praha 7
milos.horejs@ntm.cz

prof. PhDr. IRENA KORBELÁŘOVÁ, Dr.
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Ústav historických věd
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

Mgr. LUCIE KUBÁSKOVÁ
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
lucie.kubaskova@nzm.cz

prof. PhDr. EDUARD KUBŮ, CSc.
Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
eduard.kubu@ff.cuni.cz

doc. Ing. MICHAL PLAČEK, Ph.D., M.Sc.
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo
Studijní středisko Znojmo
Loucká 656/21
669 02 Znojmo
placek@svse.cz

doc. Ing. MILAN JAN PŮČEK, MBA, Ph.D.
Vysoká škola Ambis
Mezírka 775/1
602 00 Brno-střed
168594@mail.muni.cz

PhDr. MIROSLAV SABOL, Ph.D.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Miroslav.Sabol@savba.sk

Ing. HELENA SMOLOVÁ, Ph.D.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
smolova.helena@gmail.com

doc. PhDr. JIŘÍ ŠOUŠA, CSc.
Katedra pomocných věd historických
a archivního studia FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
doc.sousa@seznam.cz

Ing. HANA URBANCOVÁ, Ph.D.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
hana.urbancova@cazv.cz

doc. PhDr. MIROSLAV VÁLKA, Ph.D.
Ústav evropské etnologie
FF Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1/1
602 00 Brno
valka@phil.muni.cz

Ing. PAVLA VRABCOVÁ, Ph.D.
Česká zemědělská univerzita v Praze
Kamýcká 129,
165 21 Praha 6 – Suchdol
vrabcovap@fld.czu.cz

PhDr. JIŘÍ WOITSCH, Ph.D.
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Na Florenci 3
110 00 Praha 1
woitsch@eu.cas.cz

AUTOŘI TEXTŮ

Mgr. JAN HUSÁK

Muzeum regionu Valašsko, p. o.
Horní nám. 2
755 01 Vsetín
husak@muzeumvalassko.cz

Bc. JANA JAKUBSKÁ

Národní zemědělské muzeum, s. p. o., Praha
Kostelní 44
170 00 Praha 7
jana.jakubska@nzm.cz

Mgr. PAVEL MAŠLÁŇ

Muzeum regionu Valašsko, p. o.
Horní nám. 2
755 01 Vsetín
maslan@muzeumvalassko.cz

Ing. et Bc. JANA MELCROVÁ

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Zámek Ohrada, muzeum lesnictví, myslivosti
Ohrada 17
373 41 Hluboká nad Vltavou,
jana.melcrova@nzm.cz

JOSEF NACHLINGER

Spolek Vltavan v Purkarci
Vlhavy 12
373 41 Hluboká nad Vltavou
pepanachlinger@centrum.cz

PhDr. PAVEL NOVÁK, CSc.

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Zámek Kačina, muzeum českého venkova
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.novak@nzm.cz

Mgr. MICHAEL URBAN
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
náměstí Curieových 7
116 40 Praha 1
misaurban@seznam.cz

Mgr. MICHAELA ZEINEROVÁ BRACHTLOVÁ, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o., Praha
Kostelní 44
170 00 Praha 7
michaela.zeinerovabrachtlova@nzm.cz

prameny & studie 68

Redakce:

Editor svazku: Mgr. Michael Urban

Vedoucí redaktor: prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Výkonný redaktor: PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Redakční rada:

prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc., prof. PhDr. Jana Burešová, CSc., PhDr. Pavel Douša, Ph.D.,
PhDr. Ludovit Hallon, SrSc., PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.,
Mgr. Lucie Kubásková, prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc.,
doc. Ing. Milan Jan Půček, MBA, Ph.D., PhDr. Miloslav Sabol, Ing. Helena Smolová, Ph.D.,
doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Ing. Hana Urbancová, Ph.D., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.,
Ing. Pavla Vrabcová, Ph.D., PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Adresa redakce:

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 78 Praha 7

E-mail: redakce@nzm.cz

Web: <http://www.nzm.cz/prameny-a-studie/>

Recenzovali:

Ing. Libor Elleder, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Bc. Jiří Hadaš, MBA

Mgr. MgA. Michaela Hrubá

doc. JUDr. Vladimír Kindl

PhDr. Lenka Neřoldová

RNDr. PhDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D.

prof. Ing. Pavel Šimek, Ph.D.

doc. JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.

Ing. Adam Vokurka, Ph.D.

Jazykové korektury: PhDr. Lucie Zikmundová

Návrh obálky: Martin Feikus

Sazba a grafická úprava: Kateřina Řezáčová, akad. malířka

Překlady: Anna Pilátová, Ph.D.

ISSN 0862-8483

Vydalo: Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Tisk: Rain tiskárna, s. r. o., Jindřichův Hradec

Prameny a studie č. 68

2021

OBSAH

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

- Několik poznámek k vývoji vodního práva v Uhrách a na Slovensku
- Hrazení bystřin na Valašsku
- Historický odvodňovací systém loveckého zámku Ohrada
- Voda v areálu parku a obory zámku Kačina
- Prameny ke studiu využívání vodních toků a hrazení bystřin na pracovišti Národního zemědělského muzea – podsběrka Archiválie

MATERIÁLY A ZPRÁVY

- Voda a využití vodních zdrojů ve Fotoarchivu Národního zemědělského muzea
- Spolek „Vltavan“ v Purkarci
- Seth M. Siegel: Budiž voda. Izraelská inspirace pro svět ohrožený nedostatkem vody

www.nzm.cz

ISSN 0862-8483



08628483